

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ**

**TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLERİN GELİŞİMİ VE 1980
SONRASI SAĞ PARTİLERDE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ
SORUNU**

HİLAL KUŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. ERDAL BAYRAKÇI**

Konya - 2010

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	HİLAL KUŞ
	Numarası	074228001011
	Ana Bilim / Bilim Dalı	KAMU YÖNETİMİ/ KAMU YÖNETİMİ
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tezin Adı	TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLERİN GELİŞİMİ VE 1980 SONRASI SAĞ PARTİLERDE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ SORUNU

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

Hilal Kuş

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	HİLAL KUŞ		
	Numarası	074228001011		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	KAMU YÖNETİMİ/KAMU YÖNETİMİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. ERDAL BAYRAKÇI		
Tezin Adı	TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLERİN GELİŞİMİ VE 1980 SONRASI SAĞ PARTİLERDE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ SORUNU			

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Türkiye'de Siyasi Partilerin Gelişimi Ve 1980 Sonrası Sağ Partilerde Parti İçi Demokrasi Sorunu başlıklı bu çalışma 07/07/2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Yrd. Doç. Dr. Erdal BAYRAKÇI	(Danışman)	
Doç. Dr. Ali SAHİN	(Üye)	

Öğrencinin	Adı Soyadı	HİLAL KUŞ
	Numarası	074228001011
	Ana Bilim / Bilim Dalı	KAMU YÖNETİMİ/ KAMU YÖNETİMİ
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. ERDAL BAYRAKÇI
	Tezin Adı	TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLERİN GELİŞİMİ VE 1980 SONRASI SAĞ PARTİLERDE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ SORUNU

ÖZET

Günümüz de demokrasi en önemli ve en çok kabul gören siyasal rejimdir. Siyasal partiler ise demokrasinin en önemli kurumlarından biridir. Bu açıdan çağdaş demokrasi anlayışı için, parti içi demokrasi yaşamsal bir öneme sahiptir. Siyasal Partiler, Anayasamızın ve Siyasal Partiler Kanunu'nun belirttiği gibi, demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. Halkın yönetime katılmasının ve yönetenlerin belirlenmesinin aracı siyasal partilerdir. Dolayısıyla en az rejimin demokratik olması kadar parti içi işleyişin de demokratik olması önemlidir. Kendi içlerinde demokrasiyi uygulayamayan partilerin ülke bazında demokrasi mücadelesi yapması gerçekçi olmayacaktır.

Parti içi demokrasi, partinin bütün kademelerinde görevlendirilenlerin seçimle ve belirli bir süre için göreve gelmelerini partinin önemli sorunları hakkında ki çözüm önerilerinin alt kademelerinden üst kademelere doğru gerçek ve demokratik bir süreç içerisinde oluşmasını gerektirir. Bu nedenle siyasal partilerin topluma öncülük edebilmesinin ve çoğulcu demokrasiyi yaşama geçirebilmesinin ön koşulu, parti içinde farklı fikirlerin bir arada yaşayıp yarışmalarına olanak veren bir parti içi hukuk ve demokrasi düzeninin kurulması ve işlerlik kazanmasıdır. Bu açıdan parti içi demokrasi bir amaç değildir, bir araçtır.

Öğrencinin	Adı Soyadı	HİLAL KUŞ		
	Numarası	074228001011		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	KAMU YÖNETİMİ/ KAMU YÖNETİMİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☐	Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. ERDAL BAYRAKÇI		
Tezin İngilizce Adı	Development of Political Parties in Turkey and Democracy Problem Within The Right Wing Parties After 1980			

SUMMARY

Democracy is one of the most important and accepted of political systems in operation today. Political parties are significant institutions of democracy, so democracy within a party is of vital importance. Political parties are indispensable components of the democratic political life, which are means to be determined the administrators and to join the management, like our Constitution and Political Parties Law say. And so, it is important that system of government must be democratic as well as intraparty democracy's process must be democratic. It cannot be considered realistic for the parties which don't apply democracy within themselves to fight for democracy.

Intraparty democracy requires party members to take responsibility at every level of party administration and for the party to be elected for a given period of time. Solving problems within a political party should be seen to be democratic by using a bottom-up problem solving process. A prerequisite for any party desiring to lead and bring a pluralist democracy into society is to establish an intraparty system of law and democracy that allows different ideas to survive and compete within the party. From this perspective democracy is a vehicle rather than a target.

GİRİŞ.....	5
-------------------	----------

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASİ PARTİLER VE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ

1.1. Siyasi Parti Kavramı.....	8
1.2. Siyasi Partinin Unsurları.....	9
1.3. Siyasi Parti Örgütleri	11
1.4. Siyasi Partilerin Sınıflandırılması.....	13
1.4.1. Duverger'ın Tipolojisi.....	13
1.4.2. Neumann'ın Tipolojisi.....	15
1.5. Parti İçi Demokrasi Kavramı.....	17
1.6. Parti İçi Demokrasiyi Etkileyen İç Faktörler.....	18
1.6.1. Siyasal Kültür.....	19
1.6.2. Sosyal Yapı.....	20
1.6.3. Ekonomik Yapı.....	21
1.6.4. Siyasal Rejim.....	22
1.6.5. Seçim Sistemi.....	24
1.6.6. Parti Liderliği.....	27
1.6.7. Baskı Grupları	28
1.7. Parti İçi Demokrasiyi Etkileyen Dış Faktörler.....	30
1.8. R. Michels (Oligarşinin Tunç Kanunu) ve M. Ostrogorski.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

TANZİMATTAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLER

2.1. 19. ve 20. y.y. da Osmanlı Devletinde Siyasi Partiler.....	36
2.1.1 İttihat ve Terakki Fırkası.....	37
2.1.2 Osmanlı Ahrar Fırkası.....	43
2.1.3. Ahali Fırkası.....	44
2.1.4. Osmanlı Sosyalist Fırkası.....	45
2.1.5. Hürriyet ve İtilaf Fırkası.....	46

2.1.6.Milli Meşrutiyet Fırkası.....	47
2.2. Tek Partili Dönem ve Cumhuriyet Halk Partisi.....	47
2.2.1. Dönemin Siyasi Gelişmeleri.....	54
2.2.2. Cumhuriyet Halk Partisinde Parti İçi Demokrasi.....	62
2.3. Çok Partili Dönem ve Demokrat Parti.....	65
2.3.1. Dönemin Siyasi Gelişmeleri.....	69
2.3.2. Demokrat Partide Parti İçi Demokrasi	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1980 SONRASI SAĞ PARTİLERDE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ SORUNU

3.1. 1980 Sonrası Sağ Partiler.....	79
3.1.1.Anavatan Partisi.....	81
3.1.2.Milliyetçi Demokrasi Partisi.....	85
3.1.3.Doğru Yol Partisi.....	87
3.1.4.Refah Partisi.....	89
3.1.5.Milliyetçi Hareket Partisi.....	91
3.1.6.Adalet ve Kalkınma Partisi.....	94
3.2.Parti Örgütlerinin Oluşum Süreci.....	96
3.2.1.Liderlerin Konumu: Lider Sultası.....	98
3.2.2.Kongreler.....	101
3.3. Üyelerin Parti Yönetiminde Etkinlik Sorunu.....	102
3.4.Türkiye’de Parti İçi Demokrasinin Avrupa Birliği Uyum Süreci Çerçevesinde Değerlendirilmesi.....	104
SONUÇ.....	106
KAYNAKÇA	108

GİRİŞ

1839'da Tanzimat Fermanının ilanı ile başlayan demokratikleşme hareketinin üzerinden uzun bir zaman geçmesine rağmen demokrasi istenen noktaya gelememiştir. Demokrasinin bu noktada olmasının temel nedenlerinden biri, siyasi partilerin parti içi demokrasiyi sağlayamamış olmalarıdır. Demokrasilerin vazgeçilmez unsurları olan partilerin, demokrasiyi gerçek anlamda hayata geçirebilmeleri için ilk önce bunu kendi içlerinde başarıyla uygulamaları gerekir. Aksi takdirde kendi içlerinde demokrasiyi uygulayamayan partilerin ülke düzeyinde bunu sağlamaları mümkün olmayacaktır. Demokrasinin kurumsallaşması ile parti içi demokrasi arasında önemli bir paralellik bulunmaktadır. Çağdaş demokrasi anlayışı için parti içi demokrasi yaşamsal bir öneme sahiptir.

Çağdaş siyasi partilerin ortaya çıkmaları oldukça yeni olmalarına rağmen demokratik hayatın temel unsurları olmuşlardır. Bu kuruluşlar çok hızlı bir gelişme ile hemen hemen bütün ülkelerde siyasi hayatın temel unsurları ve başlıca dinamik güçleri haline gelmişlerdir. Siyasal sistemin niteliği ve karakteri ne olursa olsun çağdaş toplumların hepsinde partiler birincil derecede rol oynarlar. Bu bakımdan siyasi partiler her türlü değer yargısının önünde modern devletin salt olguları olarak kabul edilir.

Siyasal Partiler, halkın yönetime katılmasının ve yöneticilerin belirlenmesinin aracıdır. Dolayısıyla en az rejimin demokratik olması kadar parti içi işleyişin de demokratik olması önemlidir. Nitekim siyasi katılım, sadece genel ve yerel seçimlerde oy kullanmaya indirgenebilecek bir süreç değildir.

Siyasal partiler olmaksızın demokrasinin yaşamasına ve işlemesine olanak yoktur. Demokrasinin gerçek anlamda yaşamasına olanak veren en önemli unsurda partilerin kendi içlerinde demokrasiyi yaşatabilmelidir. Bunun içinde partilerin örgüt yapılarının demokratik olması, parti liderlerinin etkinliği ve seçilme yöntemi,

örgütün merkeziyetçilik derecesi, parti merkez yönetiminin örgüt hiyerarşisinde ki gücü önem taşımaktadır. Siyasal partilerin çoğulcu demokrasiyi yaşama geçirebilmesinin ön koşulu, parti içinde farklı fikirlerin bir arada yaşayıp yarışmalarına olanak veren bir parti içi hukuk ve demokrasi düzeninin kurulmasıdır.

Çağdaş anlamda demokrasinin yerleşebilmesi için, siyasal partilerin fonksiyonel hale gelebilmesi, ulusal iradenin parlamentoya tam yansıtılabilmesi ve demokratik örgüt yapısı içinde tartışma ortamı oluşturularak, çoğulculuk temeline dayanan geniş katımlı siyasal kararların alınabilmesi, ancak parti içi demokrasinin varlığı ile mümkündür.

Siyasal partilerin toplumla bütünleşebilmeleri ile liderlerin demokratik performansı arasında önemli bir paralellik bulunmaktadır. Parti içinde kararların alınmasına, demokratik yönetimin kurulmasına etki edebilecek bir içyapının oluşumu demokratik işleyiş açısından ön koşuldur.

Parti içinde kararların demokratik oluşumu, aslında parti içyapısının demokrasi esaslarına uygun işlemesinin göstergesidir. Karar mekanizması tabandan tavana doğru demokratik biçimde işliyorsa, aday belirleme yöntemlerinden, parti organlarının oluşumuna hatta ülke yönetimine kadar bütün süreçlerde demokrasi hakim kılınabilir.

Ülkemizde ki siyasi partilerde parti içi demokrasinin çok fazla işlerliği yoktur. Parti liderinin ve yakın çevresinin tartışılmaz egemenliğini görürüz. Ülkemizde bu nedenden dolayı “lider sultanı” kavramı ön plana çıkmıştır. Parti içi demokrasinin işlemesine engel olan bu oligarşi yapı hem demokrasiye hem de her türlü değişime kapalıdır. Milletvekili adaylarının her ilde seçimle belirlenmesine rağmen parti lideri milletvekili adaylarının sıralamasını istediği gibi değiştirebilmektedir.

Ülkemizde parti içi demokrasinin incelenmesini hedefleyen bu çalışmanın birinci bölümünde siyasi partiler ile ilgili teorik yaklaşımlar ele alınacaktır. Siyasi

partinin tanımı yapılacak ve siyasi partinin unsurları, siyasi parti örgütleri, siyasi partilerin sınıflandırılması, parti içi demokrasi ve parti içi demokrasinin örgüt yapısı açısından önemine değinilecektir.

İkinci bölüm de Tanzimat'tan günümüze siyasi partilerin gelişimi anlatılacaktır. Osmanlı'nın son döneminde ki ve Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında ki siyasi partilere değinilecektir. Bölümün son konusunu ise çok partili siyasi yaşam oluşturacaktır.

Çalışmanın son bölümün de ise 1980 sonrası sağ partilerde parti içi demokrasi sorunu işlenecektir. 1980 sonrasında kurulan siyasi partiler, parti örgütlerinin oluşum süreci, üye-delege-parti üst yönetimi ilişkisi, siyasi partilerin aday belirleme yöntemlerinin parti içi demokrasi açısından değerlendirilmesi ve üyelerin parti yönetiminde etkinlik sorunu ele alınacaktır. Sonuç bölümünde de edinilen bilgiler ışığında genel bir değerlendirme yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASİ PARTİLER VE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ

1.1. Siyasi Parti Kavramı

Demokratik toplumlarda, partilerin örgütlenmiş siyasi kuvvet olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Günümüzde hemen hemen her anayasada yer verilen, anayasalarda olmaması eksiklik olarak görülen ve siyasal hayatın içinde demokrasinin vazgeçilmez unsurları olarak siyasi partiler büyük bir önem taşımaktadırlar.¹

Siyasal partileri tanımlayacak olursak: İktidara gelme amacı güden, merkezi ve yerel düzeyde örgütlenen, yaşamı liderin yaşamından bağımsız olan, kendine ait bir program ve ideolojiye sahip, oy talebinde bulunan örgütlenme biçimleridir. Burada en önemli unsur, siyasal iktidarı ele geçirmek veya hiç değilse onu başka partilerle paylaşmaktır.² Bütün partilerin ortak hedefini oluşturan bu unsur, onları diğer sosyal gruplardan ayırt etmeye yarayan başlıca kriterdir. İkinci önemli kriterde partilerin sürekli ve ülke çapında yaygın bir örgüte sahip bulunmalarındır. Üçüncü kriterde partinin devamlılığının yöneticilerin varlığına bağlı olmamasıdır. Son kriter ise eşitli anlayış ve görüşler için genel dayanışma içinde mücadele etmeleridir.

Siyasal partiler demokrasilerden bile daha eskidir. En otokratik yönetimlerde bile bazı muhalif grupların ülkelerinin yönetiminde söz sahibi olma gayretleri yok olmamıştır.³ Bu gayretler demokrasiden önceki dönemlerde sanıldığından çok daha sık bir oranda başarılı olmuşlardır. En güçlü ve en sert diktatörler bile aslında çevrelerindeki insanları memnun ettikleri sürece güçlerini koruyabilmişlerdir. Bu yüzden de iktidara karşı çıkan güçlerin başarılı olma ihtimalleri her zaman saklı kalmıştır. Örneğin Osmanlı padişahlarına karşı bile muhalefet her zaman mevcuttu.

¹ Suavi Tuncay, *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*, Gündoğan Yayınları, s. 26.

² Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, 19.Basım, Ankara, 2007, s. 176.

³ Tuncay a.g.e. s. 27

Yeniçeriler bazen padişahı tahttan indirebiliyorlardı.⁴ Anadolu halkının bile zaman zaman ayaklanma çıkararak istedikleri siyasi amaçları elde etme imkânları mevcuttu.

Siyasal partiler eski Yunan'da da görülmekle birlikte, günümüzde ki anlamlarıyla 19. Yüzyılın ortalarına doğru ortaya çıkmışlardır. Modern anlamdaki siyasî partilerin oluşması, Fransız Devrimi sonrasında başladı. Önce Avrupa'da, sonra da dünyanın diğer bölgelerinde çeşitli siyasî görüşlere sahip kişiler resmen bir araya gelerek örgüt kurmaya ve yapılan seçimlerde bu örgütler topluca ülkelerinin yönetiminde söz sahibi olma hakkını kazanmaya başladılar. Halen günümüze kadar varlığını sürdürebilmiş en eski partiler arasında 1830'larda İngiltere'de kurulmuş Muhafazakâr Parti ile aynı dönemlerde ABD'de kurulmuş Demokratik Parti gösterilebilir. Türkiye'nin en eski partisi ise 21 Mayıs 1889'da İttihad-ı Osmani adı altında padişah II. Abdülhamit'i tahttan indirmek amacıyla kurulan dernektir. Sonradan İttihat ve Terakki Cemiyeti adını alan bu örgüt II. Meşrutiyet'in ilanının ardından 18 Ekim-8 Kasım 1908 tarihleri arasında toplanan kongresinde siyasî parti haline geldiğini ilan etti.⁵

1.2. Siyasi Partinin Unsurları

Siyasi partilerin iki ana unsuru vardır. Bunlardan birincisi insan, ikincisi de ideolojidir. Üyesi ve ideolojisi olmayan bir parti düşünülemez. Aslında insan ve ideoloji, günümüzde karmaşık bir şekil alan insan haklarının iktidar-kişi ilişkilerine yönelmesinden başka bir şey değildir.⁶

Siyasi partinin ana unsuru insandır. İnsan, ihtiyaçları doğrultusunda siyasi örgütlenme yoluna gitmiştir. Bu örgütlenmede ki amaçlardan en önemlisi haklarını korumaktır. Kişi düşünceleriyle ideolojiyi ve kendine ait hakları yaşatabilecektir.

⁴ Tuncay a.g.e. s. 27

⁵ http://tr.wikipedia.org/wiki/Siyasi_parti e.t: 14.12.2009

⁶ Tuncay. A.g.e. s. 29

Demokrasi ile genel olarak insan hakları ve özel olarak da insan hakları eğitimi, birbirinin “onsuz olmaz” koşulunu oluşturur; birinin gerçekten varlığı ötekine bağlıdır. İnsan hakları eğitimi, demokrasiyi yerleştirmenin, korumanın ve güçlendirerek yaşatmanın, onu her koşulda yaşatma bilinç ve kararlılığına erişmiş yurttaşlarla güvenceye almanın ön koşuludur. Demokrasi ve insan hakları kavramı birbirlerine çok yakın ve genellikle doğrudan bağlantılıdır. Doktrin olarak demokrasiler çağlar boyunca süregelen ve günümüzde daha ileri aşamada sürdürülen insan hakları düşüncesinin temelleri üzerinde doğmuşlar ve zamanla yükselerek çağımızın ileri rejimleri düzeyine gelmişlerdir. İnsan hakları düşüncesi nasıl ki, demokrasilerin düşünsel temelini oluşturmakta ve genel çerçevesini çizmekte ise, demokrasiler de insana ve insanlığa bağlı temel hakların gerçekleştirildiği ve güvence altına alındığı siyasal düzenleri ve yönetim biçimlerini sergilemektedir.⁷

İnsan, haklarını kazanmak ve korumak için örgütlenmek durumundadır. Demokrasinin olmazsa olmazı siyasi partiler insan haklarını yaşatmak için çok önemli bir göreve sahiptirler. İnsan haklarını savunma noktasında siyasi partilerin içinde ki bireyler devreye girer, bu hakların talebi ve bu hakların kazanılması için mücadele ederler. Partinin önemli unsuru insanın, haklarını bilmesi, örgüte etki etmesi, ideolojisini değişikliğe uğratabilmesi gerekir.

İdeoloji, siyasal ya da toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükümetin, bir partinin, bir toplumsal sınıfın davranışlarına yön veren politik, hukuksal, bilimsel, felsefi, dinsel, moral, estetik düşünceler bütünüdür.⁸

Program partilerin varlık sebebi olmakla birlikte bazı hallerde fonksiyonel olmadığı da ileri sürülmektedir. Çünkü günümüzde kamusal siyaset sorunları karmaşıktır. Teknik nitelik kazanmıştır. Katı bir ideoloji içinde “partilerin, sınırlı uzman, kadroları ve araştırma olanaklarıyla en isabetli siyasaları saptayabilmeleri

⁷M.Şevki Meşe, Emrullah Uslu, “İnsan Hakları ve Polis”, *Yeni Türkiye Dergisi*(s.21), Ankara,1998, s.549

⁸ <http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0deoloji> e.t: 28.05.2010

beklenemez.”⁹ İktidarların sürekliliği de demokrasilerde söz konusu değildir. Dünyada ilahi bir düzenin dışında sonsuza dek süren bir yönetim düşünülemez.

Siyasi partilerin unsurları özgürlüğün, adaletin, eşitliğin ve katılımın öne çıkmasını gerektiren, parti yapısı ve sistemlerinin insan ve ideoloji boyutu çerçevesinde parti üyelerinin belirlediği programı muhafaza etmelidir. Siyasi partinin ideolojik açıdan demokratik oluşum süreci iyi ise, yetişmiş ve başarılı insanları da öne çıkaracaktır. Parti içinde ki demokrasi nasıl geliyorsa, ülke içinde ki demokrasisi de aynı düzeyde gelişir.

Rejime sahip çıkan halk, partiye sahip çıkan üye ve ideolojidir. Kötü yapıları parti üyeleri alkışlıyor, demokratik ilkelere, seçimlere sahip çıkmıyorsa; parti ve ülke ideallerini önde tutan kişiler suskunlaşırlar. Partinin iktidar mücadelesinde ki rolü böylece tartışmalara konu olur. Çünkü sınırlı bir azınlığın karar mekanizması içinde ideolojik görüşü tüm parti üyelerinin görüşü olmaktan çıkar.¹⁰ Bu durumu önlemek için anayasamız temel hak ve hürriyetlere yönelik düzenlemelere gitmiştir. Siyasi partilerin insan bileşiminin çeşitlenmesi, ideolojik boyutlu siyasal kararların bütün parti kademelerinde üye delege ve yönetim organlarının katılımıyla alınması gerekir. Zaten lider ve ekibi ile tepeden aşağıya alınan kararlar demokratik değildir.¹¹

1.3. Siyasi Parti Örgütleri

Modern partilerde belli bir dayanışma ile birbirine bağlanmış kitlelerin parti yöneticilerine itaati örgütlenmenin temeli olamaz. Bu ilkel bir parti modeline uygun düşer. Geniş ve sürekli topluluklar, siyasi partilerde üyeler oldukça karmaşık, kuramsal bir çerçeve oluşturmuş örgütler içinde yerlerini alarak; küçük topluluklarda

⁹ Öbudun a.g.e. s. 95

¹⁰ Yıldızhan Yayla, *Anayasa Hukuku Ders Notları*, Marmara Üniversitesi Yayın No:426, İstanbul, 1985, s. 135

¹¹ Tuncay a.g.e. s. 32

koordinasyon kurarak birleşirler, günümüzün modern partilerinde ki örgütleri oluştururlar.¹²

Partileri meydana getiren küçük temel topluluklar, o partilerin örgütlenme yapılarını da belirlemektedir. Bu örgütlenme yapılarını kısaca tanımlarsak:

- a. Komite Partileri: Sınırlı üyelere sahiptir. Kapalı, propagandaya önem vermeyen, her isteyenin giremediği, seçilerek alınan çok az sayıda üyesi olan, bunun yanında gücünü üyelerin niteliğinden alan bir gruptur. Komiteler, genel merkezlere gevşek bir bağla irtibatlı olup, en yoğun faaliyet dönemleri seçimlerde olmaktadır.¹³
- b. Ocak Partileri: Kısmen bağımsız hareket eder. Komite partilerine göre, ocak partileri daha çok merkezîyettir. Ocak, üyelere açıktır. Kitlelere hitap edebilecek bir yapılanmayı öngörmektedir. Üyelerin niceliği önemlidir. Çok üye amacı güdüldüğünden gelişmiş bir iç örgütleri vardır. Sosyalistlerin icadı kabul edilir.
- c. Hücre Partileri: Üye grubunun dayandığı temel ve üyelerin sayısı en önemli özelliğidir. Çünkü hücrenin temeli meslekidir. Aynı işyerinde çalışan çok sınırlı en az üç kişiden oluşan hücreler mevcuttur. Fabrika, atölye, devlet daireleri, bürolar ve dükkânlar hücreler için idealize edilmiştir.
- d. Milis Partileri: Seçim ve parlamento faaliyetlerinden kopma eğiliminde ki bu örgütlenme biçimi; askeri esaslara, disipline ve eğitime tabi tutularak, üniforma ve işaretlerle, hatta silahlı mücadeleye girebilecek özel bir ordu gibi yapılanmıştır. Askeri karakteri, milis örgütlenmesini piramit biçiminde birleşerek, giderek büyük birimlere ulaşabilen çok küçük temel gruplardan askeri örgütlenmelere kadar götürmektedir. Faşist doktrine dayanmaktadır.¹⁴

¹² Maurice Duverger, *Siyasi Partiler*, (çev. Ergun Özbudun), Bilgi Yayınları, Ankara, 1974, s. 37

¹³ Tuncay a.g.e. s. 36

¹⁴ Rolf Cantzen, *Daha Az Devlet Daha Çok Toplum*, (çev. Veysel Atayaman), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994.s. 87

1.4. Siyasi Partilerin Sınıflandırılması

Siyasal partiler arasında çeşitli yönlerden farklar vardır. İÇyapı, örgütlenme, sosyal taban, ideoloji... Partiler değişik tiplere ayrılabilir. Burada en çok bilinen Duverger'in ve Neumann'ın tipolojilerini inceleyeceğiz.

1.4.1. Duverger'in Tipolojisi

Duverger siyasi partileri Kadro Partileri ve Kitle Partileri olmak üzere ikiye ayırmış fakat daha sonra bu ayrıma yapılan itirazlar üzerine bu sınıflandırmaya üçüncü bir siyasi parti tipi ilave etmiştir. Bu üçüncü siyasi parti tipini aracı parti olarak adlandırmıştır.

Kadro Partileri; batı demokrasilerinde iktidar yarışmasında ilk örnekleri görülen partilerdir. Üye sayılarını artırmak için çaba göstermezler. Siyasal yelpazenin sağ kanadında yer alan bu partiler için önemli olan nicelik değil, niteliktir. Seçim çevrelerinde etki ve servet sahibi olan, isim yapmış bulunan kişileri bir araya getirmeye çalışırlar. Burada güdülen başlıca amaç, bu kişilerden yararlanarak parti adaylarına parasal destek ve oy sağlamaktır. Çevrenin ileri gelenlerinden oluşan yerel komitelerin başlıca görevi seçimleri hazırlamak ve kampanyayı yürütmektir. Zaten seçim zamanı dışında pek faaliyet göstermezler.¹⁵ Etkinlikleri yalnız seçimlerle sınırlı tutulmaktadır. Ünlü ve etkili isimleri kadrolarına alarak örgütsel faaliyeti sürdürürler.¹⁶

Parti içi disiplini oldukça az olup, genel merkez otoritesi de çok zayıftır. Genellikle var olan düzenin devamından yanadırlar. Bu partilerde ideolojinin de önemi azdır. Asıl olan, ağırlık merkezi olarak meclis grupları, milletvekilleri büyük

¹⁵ Kapani a.g.e. s.185

¹⁶ Esat Çam, *Siyaset Bilimi*, Der Yayınları, İstanbul,1984, s. 18

değer taşımaktadır. Çünkü bunlar seçmenden ve üyelere daha güçlü ve etkilidirler.¹⁷

İlkeleri az sayıda saygın tanınmış ve varlıklı kişilerin işbirliğidir. Seçimler yaklaşınca mekanizma harekete geçer. Bir yandan savaşın barutu demek olan paranın toplanması yolunda çalışmalara girilirken, öte yandan da oyları etkileme yönünde ki çabalar yoğunlaşır.

Kadro partileri, genel oy ilkesinin kabulünden önce ortaya çıkan eski tip partilerdendir. Başlangıçta kitleleri örgütlenme ve üye sayılarını genişletme gereğini duymamışlardır. Ancak daha sonraları, siyasal demokrasinin tam olarak yerleşmesinden sonra, kadro partilerinin de, kitle partilerini taklit ederek kapılarını sıradan üyelere açtıkları görülür. Bu gelişme sonucunda bugün saf kadro partisi tipine pek rastlanmaz.

Kitle Partileri; kadro partilerinden çok daha sonra, 20. Yüzyılın başlarına, kitlelerin oy hakkına kavuşarak politika sahnesinde yer almaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu parti tipinin doğuşunda sosyalist akımların büyük rolü vardır. Oy hakkının genişlemesi sonucu ortaya çıkan bu partilerde genellikle yoksul güçsüz kesimlerin taban oluşturması oldukça çok üyenin aidat vererek partinin de devamını sağlayacağından yığın partileri olarak da adlandırılmıştır.¹⁸ İşçi kitlelerini temsil eden sosyalist partiler, muhafazakâr ve liberal partiler gibi sermaye çevrelerinin parasal desteğine sahip olamadıklarından, seçimlere katılabilmek ve seçim masraflarını karşılayabilmek için tek kaynak olarak üyelere topladıkları aidatlara dayanmak zorunda kalmışlardır.

Bu yönü ile kitle partilerinin demokratik örgütlenme biçimine uygun düştüğünü belirtebiliriz. Kitle partilerinin siyasal demokrasinin gereklerine daha uygun düştüğünü söyleyebiliriz. Ocak temeline dayanan kitle partilerinin özünde

¹⁷ Ahmet Yücekök, *Siyasetin Toplumsal Tabanı*, A.Ü.S.B.F. Yayınları, No: 565, Ankara, 1987, s. 91

¹⁸ Ahmet Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, A.Ü. Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları, No:9, Ankara,1987, s. 228

demokratik ideolojiye tamamen uygun olan bir örgütlenme tipi olduğunu belirtmektedir.¹⁹

Partinin çok sayıda üyesi olduğundan bürokratik bir iç yapısı ve oldukça sıkı bir merkezi otoritesi bulunmaktadır. Örgüt birimleri ocaklara dayanmaktadır. Parti genel merkezi ile meclis grubu arasında dengeli bir ilişki söz konusudur. Mecliste ki parti grubunda katı bir biçimde oy disiplini aranmaktadır. İdeolojik çizgileri daha belirgin ve tutarlı olan bu tip partiler, üyelerini siyasal yönden eğitme, yetiştirme ve bilinçlendirme yolunda devamlı faaliyet gösterirler. Bu faaliyet yalnız seçim dönemleri ile sınırlı kalmaz. Amaç, ülkenin yönetimine ağırlığını koyabilecek, zamanı geldiğinde iktidarı ele alabilecek bir elit yetiştirebilmektir.²⁰

Günümüzde ki belli başlı Türk partileri ne tam anlamıyla kadro, ne de tam anlamıyla kitle partisi sayılabilirler. Fakat zaman içinde sosyal demokrat nitelik kazanan sol partiler daha çok kitle partisi tipine yaklaşmışlardır. Öte yandan komünist partiler genelde üyelik yönünden ne kadro partileri kadar kapalı ne de kitle partileri kadar açık bir yapıya sahiptirler.

Aracı partiler; hem kadro partisi hem de kitle partisinin özelliklerini taşıyan partilere denir. Karma parti olarak da adlandırabiliriz. Bazı partiler hem kadro hem kitle partisinin özelliklerini aynı anda bünyesinde barındırır. Bu iki parti tipinin niteliklerini taşıyan partileri sınıflandırmayan Duverger eleştirilmiş ve bu eleştiriler doğrultusunda Aracı partileri de sınıflandırmasına dahil etmiştir.

1.4.2. Neumann'ın Tipolojisi

Neumann siyasi Partileri Bireysel Temsil ve Sosyal Bütünleşme partileri olmak üzere ikiye ayırmıştır.

¹⁹ Ergun Özbudun, "Türkiye'de Siyasal Kültür ve Demokrasi", *Türkiye'de Demokrasi ve Demokrasi Kültürünün Gelişimi*, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, İzmir, 1990, s. 5

²⁰ Kapani a.g.e. s. 187

Bireysel temsil partileri; dar ve sınırlı bir siyasal katılma ortamında işleyen kuruluşlardır. Bunların faaliyeti sadece seçim zamanlarında gerçekleşir. Esasen pek gevşek olan parti örgütü seçim dönemleri dışında bir çeşit kış uykusuna girer. Partinin başlıca fonksiyonu aday göstermekten ibarettir. Adaylar seçildikleri zaman politik bakımdan geniş bir hareket serbestliğine sahiptirler. Sorumlulukları da sadece kendi vicdanlarına karşıdır. Başka bir deyişle bu partiler, gerek disiplin gerekse ideoloji yönünden zayıf ve esnektirler. Üyelerinden aktif bir katılma beklemedikleri gibi, onların davranışlarını kontrol altına alma yolunda bir çaba da göstermezler. Bu partilerin bu özellikleri bakımından genelde modern kitle demokrasisinin politik gerçekleriyle pek bağdaşmadığı söylenebilir. Günümüzde bireysel temsil partisi tanımına en çok uyan kuruluşlar olarak ABD’de ki Cumhuriyetçi ve Demokrat Partilerini gösterebiliriz. Çok gevşek bir örgüte dayanan ve siyasal ideolojileri yönünden pragmatik bir nitelik taşıyan bu partilerden seçilenler Kongrede oylarını kullanırken geniş bir özgürlüğe sahiptirler.

Sosyal Bütünleşme Partileri; kitle hareketlerinin ve siyasal katılmanın genişlemesi sonucunda ortaya çıkan yeni tip partilerdir. Bunlar, bir öncekilerden farklı olarak sadece siyasal iktidarı ele geçirmek amacıyla seçimden seçime faaliyet gösteren mekanizmalar değildir. Bütünleşme partileri, üyelerini ideolojik ve örgütsel çatı altında toplayan, onlarla düzenli ilişkiler kuran, onların sosyal hayatlarıyla ilgilenen topluluklardır. Bu siyasal topluluklar, hızlı endüstrileşme ve kentleşme süreci sonunda kendi ortamlarından koparak büyük merkezlerde kümelenip yalnızlaşan ve yabancılaşan kitleleri toplumla yeniden birleştirme ve bütünleştirme amacını taşırlar. Bu tip partilerde oy desteği daha açık ve seçik olarak belirli bir sosyal sınıf tabanına dayanır.

1.5. Parti İçi Demokrasi Kavramı

Siyasi partilerin örgüt içi düzenlerinin demokrasi esaslarına uygun, hukuki düzenlemelerle sınırlarının çizilerek, partilerde ki oligarşik eğilimlerin ve baskıların ortadan kaldırılması; demokratik örgüt yapısının kurularak lider, teşkilat, organlar ve

adayların demokratik yöntemlerle belirlenmesi ve karar mekanizmasının tabandan tepeye oluşturulması sürecine parti içi demokrasi denir.²¹ Kısaca partinin iç işlerinde demokrasinin uygulanmasıdır.

Bu sürecin bütün unsurlarıyla işleyebilmesinin ilk şartı da farklı fikirlerin ortaya konması yani muhalefet anlayışının doğması ile mümkün olabilmektedir. Gerek parti içi gerekse partiler arası muhalefetsiz bir demokrasi asla mümkün değildir. Batı demokrasilerinde en az çoğunluk kadar, muhalefetin de gerekli ve oldukça önemli bir kurum olduğu, demokrasinin ancak bu şekilde yürütülebildiği belirtilmektedir.

Siyasal muhalefet, yüzyılları kapsayan gelişme ve aşamalardan sonra; batı demokrasilerinde kurumsallaşmış, siyasal mekanizmanın adeta kalbi olmuştur. Temsili sistemde, iktidara gelebilme, seçimlere bağlı, kamuoyunun tercihi doğrultusunda oluştuğundan; iktidarların değişebilirliği esasına göre azınlık ve çoğunluk mutlaka uyum içinde siyasal iktidarın işleyişi sağlanacaktır. Bugün hükümet olanlar, gelecek seçimde muhalefet olabilir. Onun için çoğunluk karşısında ki siyasal muhalefet de seçmenlerin oyları ile parlamentoya taşındığından her iki taraf da milli iradeyi temsil ederler. Anayasal organ içinde önemli yer işgal ederek demokratik rejimi işletirler.²²

Siyasal muhalefetin partiler ve parlamento içinde yerleşebilmesi demokrasi ilkelerinin açıklıkla uygulanabilmesine; demokratik kurum ve kuruluşların işlevsel hale getirilmesine bağlıdır. Kısacası rejimin sağlıklı işleyişi öncelikle kurumlarının sağlıklı işlemlerini gerektirir. Parti içi demokrasinin işletilmesi, partilerin kamuoyunda işlevlerinin boyutlarını artıracak; tartışma ve görüşmelerin parti zemini dışına taşmasını önleyerek, aynı zamanda parti kimliği ve disiplinine de katkı sağlayabilecektir. Çünkü demokratik yönetimlerde gizliliğe yer yoktur. Demokrasi

²¹ Tuncay a.g.e. s. 52

²² Tarık Zafer Tunaya , *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, Ekin Yayınlar, İstanbul, 1982, s. 349

ve yönetimde gizlilik birbiriyle bağdaşmaz. Yönetimde gizlilik ile demokratik bir yönetimin temel gereklilikleri arasında bir çatışma vardır.²³

Rejimin sağlıklı işleyebilmesi, demokrasinin bir araç olarak toplumda ortak bir değer oluşturması için de öncelikle parti içi demokrasi gereklidir. Toplumun demokratik kültürü ancak bu yolla oluşturulabilmekte; ilke ve yöntemler belirlenmektedir. Yönetimlerin ve demokratik süreçlerin başarısı için, parti içi demokrasi gereklidir. Parti içi demokrasinin kavranamadığı veya uygulanamadığı zaman siyasal rejime ait bazı olumsuz gelişmelerin doğması muhtemeldir.

Parti içi demokrasi olgusu, siyasi partilerin örgüt yapısında odaklaşmaktadır. Zira siyasal kararların alınışı, organların seçimi, adayların belirlenme yöntemlerinin tümü parti örgüt yapıları içinde karara bağlanmaktadır. Oligarşik eğilimlerin ve dış baskıların ortadan kaldırılması, bu alanda hukuki düzenlemelerin gerçekleştirilebilmesi ve kurumsallaşma sağlıklı işleyen bir karar mekanizmasının oluşturulmasına ve denetimine bağlı görülmektedir.

1.6. Parti İçi Demokrasiyi Etkileyen Faktörler

Parti içi demokrasinin gerçekleşmesini etkileyen kabaca altı unsurdan bahsedebiliriz. Bunlar; siyasal kültür, sosyal yapı, ekonomik yapı, siyasal rejim, seçim sistemi, parti liderliği. Esasında ele alınan tüm faktörler, birbirlerinden etkilenerek şekillenmektedir, ancak birincil nitelikte önem arz edenin siyasal kültür olduğu sonucuna varılmıştır.²⁴

²³ K. G. Robertson, "Demokrasi ve Gizlilik" (Çev. Musa Ceylan), *Türk İdare Dergisi*, Ankara, 1994, s. 151.

²⁴ Tuncay a.g.e. s. 53

1.6.1. Siyasal Kültür

Şerafettin Turan, kültürü; “bir toplumda geçerli olan ve gelenek halinde devam eden her türlü dil, duygu, düşünce, inanç, sanat ve yaşayış öğelerinin tümüdür” olarak tanımlamaktadır. Yine Turan, Türkiye kültürünü dört kökenin oluşturduğunu belirtmektedir; Özgün Türk kültürü (Orta Asya), İslam kültürü, Anadolu Yerli Kültürleri ve Batı (Avrupa) kültürü.²⁵

Siyasal Kültürü ele almamızın başlıca nedeni politik sistemin işlemesine katkıda bulunan siyasal kültür özelliklerini belirleyebilmektir. Nitekim Siyasal kültür, bir yandan bir toplumun maddi koşulları, toplumsal kültürün diğer boyutları, siyasal sistemi yönetenlerin tercihleri ve toplumsal olaylar ve tecrübeler tarafından etkilenirken diğer yandan söz konusu alanlardaki değişmeler üzerinde biçimlendirici olmaktadır.²⁶

Siyasal kültürü, Ergun Özbudun, “genel kültürün, devlet yönetimi ve devletin amaçları gibi sorunları ilgilendiren kesimi” olarak tanımlamaktadır. Başlıca unsurlarının değerler, inançlar ve duygusal yönelimler olduğunu söylemektedir.²⁷

Siyasal kültür, bir siyasal sistemin üyeleri arasında politikaya karşı bireysel tutum ve yönelimlerin bir örüntüsü olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan, siyasal kültürden söz ettiğimizde, esasen bir siyasal sistemin üyelerinin bilişlerinde, duygularında ve yargılarındaki içselleştirmeye atıfta bulunuyoruz demektir.²⁸

Siyasal parti ve siyasi kültür ilişkisinde ülkelerin ekonomik ve siyasal sistemleri arasında bir gerilimin bulunmaması, dış müdahalelerinin olmaması, kendine özgü niteliklere sahip liderlerin siyasal baskılarının ortadan kaldırılması, demokratik

²⁵ Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002, s. 13

²⁶ Şaban Tanıyıcı, “Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi”, *Türkiye’de Siyasal Hayat, Cilt:1*. Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005, s. 591

²⁷ Özbudun a.g.e. s.60

²⁸ Ali Yaşar Sarıbay, *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 64

rekabetin ve kurumsallaşmanın liberalleşme yoluyla yaratılması son derece önem taşımaktadır.²⁹

Siyasal kültürün demokratik bir işlevi ortaya koyabilmesi, ideoloji zenginliği ve çoğunluk kararına saygı ile mümkündür.³⁰ Demokrasiyi benimsemiş olmak yeterli değildir, önemli olan demokratik siyasal hayatın aktörü olma isteğinin uyanmasıdır.

Siyasal kültürle kazanılmış siyasal bilinç düzeyinin siyasal katılmaya dönüştüğü toplumlar demokratik bir yapı ve kurumsallaşma gösterir.

1.6.2. Sosyal Yapı

İnsanların sosyalleşme süreci içinde birbirleriyle dayanışması büyük önem taşımaktadır. İşte bu sosyal süreç belli bir aşamadan sonra insanı belli bir sosyal yapının oluşması sonucuna götürür. Bu sosyal yapıda önemli olan kişisel hırs ve menfaat duygusuna kapılmadan, aynı ideolojik boyut etrafında görüş ve düşüncelerin ortaya konabilmesidir. Bunun sağlıklı işleyebilmesi toplumun örgütlenme düzeyine ve tecrübelerine bağlıdır. Toplumsal yapı ve sosyal ilişkiler günümüzde ahlaki, vicdani, kişisel ve toplumsal bağlılık ve değerlere göre değil; birbirleriyle adeta yarışan ve bundan dolayı çatışan kolektif olduğu kadar bireysel çıkarları da içeren boyut kazanmıştır. Bu çerçevede yapılanan toplumda yaşama ve ihtiyaçlara yön veren birimlerin bulunması kaçınılmazdır. Bu çok önemli birimlerin başında birey, aile, parti, klan, sınıf, vb. gelmektedir. Bu toplumun örgütlenme biçimini de ortaya koymaktadır.³¹

Türkiye’de parlamentoların bileşimlerine bakıldığında, sosyal tabakalaşmanın içinde yer alan kesimlerin sayılarına uygun bir temsilci seçtikleri ve siyasal kararlara etki ettikleri zor görülmektedir. Oysa nüfus açısından sosyal tabakalaşma içinde yer alan köylü, esnaf kesimi oldukça yoğundur. Yine günümüzde uzman kişiler ve de

²⁹ S. P. Huntington, J. Dominguez , *Siyasal Gelişme*, Siyasi İlimler Derneği, Ankara, 1975,S. 7-8.

³⁰ Tuncay. a.g.e. s. 72

³¹ Philippe Beneton, *Toplumsal Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 8

aydın kesim azımsanmayacak ölçülerdedir. Fakat bu grupların siyasi partiler içinde ki faaliyetleri oldukça sınırlıdır. Katılımda bir daralma söz konusudur. Böyle olunca sosyal tabakalaşmanın parti içi demokrasiye olumsuz bir etkisi söz konusudur. Yani sosyal tabakalaşmadan beklenen sonuç, siyasal açıdan gerçekleşemez. Bunların nedenlerin başında, siyasete katılabilen bu tabakaların bilgi- eğitim düzeyleri düşük olması gelir. Küçük esnaf ve küçük toprak sahipleri uzun yıllar aynı kişilerce temsil edildiklerinden statiktirler. Siyasal kültürleri yeterli olmasına karşın, ataerkil bir aile yapısından geldiklerinden parti yöneticilerine ve temsilcilerine adeta hiyerarşik bir yapı ile bağlıdırlar. Ancak sıkıntılarını, istek ve taleplerini iletmeyi, bu kalıplar içinde bu davranış sergilemeyi uygun bulurlar. Parti içinde böyle bir yapılanma siyasal kararlara katılabilmeyi, fikirsel boyutların tartışılmasını olanaksız kılar.³²

Siyasal rejimin tam işleyebilmesi için, sosyal tabakalaşmanın siyasi partilerin örgütsel yapılarına etki edebilmesinin yol ve yöntemleri geliştirilmeli, parti içi demokrasinin boyutları bu tabakaların katılımı ile artırılmalıdır.

1.6.3. Ekonomik Yapı

Demokrasi, siyasi partiler ile siyasi partilerde yönetim ve ideolojik yönden kalkınma ile doğrudan ilişkilidir. Her siyasal düzen, kendi yapısına uygun ekonomik düzeni gerekli kılmaktadır. Şayet katılım halka dayanıyorsa, iktisadi birikim de halka dayanıyor diyebiliriz. Çünkü gelir düzeyi kalkınmasını sağlayabilmiş bir sistemin sonucunda yükseltilebilecektir. Gelir düzeyleri yüksek kişilerin siyasal rejim etki ettikleri ve katılım şansının yüksek olacağı siyaset bilimcilerince kabul edilmektedir. Gelişmemiş veya geri kalmış ülkelerin otoriter bir sistemle idare edildiği, demokrasinin kurumsallaşmadığı görülmektedir. Bu toplumlarda belli sınıfların zenginliği, belli kişi ve grupların yöneticiliği yani siyasal iktidarı söz konusudur.

³² Tuncay. a.g.e. s. 110

Siyasal iktidarın değişebilirliğini, yönetilenlerin de yöneten olabilmesinin sağlanması açısından egemenliğin bir sınıfa zümreye veya gruba ait olmadığına, iktisadi gücün de rekabete dayalı olarak tüm ulusa ait olduğunun kabul edilmesi gerekir. Toplumsal değişimin dinamiği, ekonomik gelişmedir. Nitekim Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk atılımı da bu yönde olmuştur. Devletçilik ilkesi, çerçevesinde özel girişim devlet eliyle desteklenmiştir. Sonraki yıllarda da ekonomik bunalımlar ve II. Dünya Savaşı'nın sebep olduğu sıkıntılar devletçi ekonomik uygulamaların devam etmesini sağlamıştır.³³

İktisadi yapıyı ilgilendiren tüm ekonomik politikaların programlarının parti içinde görüşülerek karara bağlanması ve daha sonra kamuoyuna açıklanması gerekir. Aksi halde taraftarı olduğu bir partide bulunduğu üye bileşiminin görüşlerini yansıtmayan kararlar iktisadi açıdan bağlı bulunduğu kütlelerin aleyhine gelişebilir. Bunun için gerek siyasi istekler gerekse ekonomik beklentilerle ilgili düşüncelerin ortaya çıkması gereklidir. Böylece siyasi partilerin demokrasinin üzerinde değil, demokrasinin içinde roller taşıdığı anlaşılabilir.³⁴

1.6.4. Siyasal Rejim

Geniş anlamıyla siyasal rejim belirli bir sosyal grupta yönetenlerle yönetilenler arasındaki ayırımın aldığı biçimdir. Dar anlamıyla ise sadece insan toplumunun özel bir biçimi olan ulusun yönetim yapısını belirler.³⁵ Siyasal rejimin parti içi demokrasiye etkisinin açığa çıkarılabilmesi için; rejimin esasta taşınması gereken özelliklerinin de ortaya konulması, bu çerçevede bir diyalog ve uzlaşmanın kurulması gerekmektedir.

Parti sistemleri ve siyaseti düzenleyen yasalar sonucu beliren uzlaşma ve diyalog, rejimin özelliklerini belirten demokratik ölçüler olduğundan bunların öncelikle siyasi

³³ Çağlar Keyder, "Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Bilim Dizisi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 50

³⁴ Tuncay. a .g.e. s. 98

³⁵ Esat Çam, *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s.517

partiler tarafından onların üye ve yöneticilerinin siyasal karar alma veya siyasal kararlara etki etme aşamasında dikkate alınması gereklidir. Sağlıklı bir siyasi rejimin ve sağlıklı bir parti içi demokrasinin yürütülebilmesi için zorunlu görülen bu ölçüleri şu şekilde ele alabiliriz:

- a) Yönetime katılmanın boyutları,
- b) Özgürlük anlayışı,
- c) İdeoloji zenginliği,
- d) Çoğunluk kararına saygı,
- e) Kurumlaşmanın düzeyi.³⁶

Siyasal rejimin niteliği, siyasal partileri de etkiler. Siyasal rejimler farklı ölçütlere göre ayrı sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır. Çam, yöneten yönetilen ilişkileri çerçevesinde siyasal rejimleri demokratik ve otoriter olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Demokratik bir rejimin gerçekleşmesi içinse asgari beş koşulun gerçekleşmesi gerekir. Bunlar;

Seçim ve Temsil; doğrudan demokrasi Yunan sitelerinde kalmış antik çağ demokrasisidir. Nüfus sayısı ve yönetilen coğrafyanın büyüklüğü dikkate alındığında doğrudan demokrasinin uygulanması olanaksızdır. Bu durumda benimsenen tutum, halkın belli bir süre için belli sayıda temsilci seçmesine halk adına kararların bu temsilciler tarafından alınması yolundadır.

Genel ve Eşit Oy; Her vatandaşın oy hakkı genel oy, eşit ağırlıkta olması eşit oyu simgeler.

Çoğunluğun yönetim hakkı; Azınlık haklarına saygılı çoğunluk yönetimini simgeler.

Devlete Karşı Bireysel Temel Haklar; Mutlak yetkili hükümdarlara karşı girişilen uğraşların başlıca amaçlardan biri, onların keyfi davranışlarından kişiyi ve bireyi korumaktır. Egemenlik çoğunluğun eline geçince, koruma çoğunluğa daha doğrusu onun elinde bulunan devlete yönelmiştir.

³⁶ Nazif Akçalı, *Çağdaş Siyasi Rejimler*, Bilgehan Basımevi, İzmir, 1989, s. 27-29

Yasalar Önünde Eşitlik; Yasaların, herkese, toplumsal kökeni ya da ekonomik gücü ne olursa olsun, aynı biçimde uygulanmasını ifade eder.³⁷

Parti içinde demokrasinin varlığından bahsedebilmek için, bu asgari beş ölçütün siyasal partilerce önce benimsenmesi sonrasında ise, bu ölçütlerin kendi iç bünyelerinde de hayata geçirilmesi beklenmelidir.

Siyasal rejim dendiğinde hükümet sistemi ile birlikte devletin iktisadi yapısı yöneticilerin kullandıkları güçler de göz önüne alınmalıdır. Belirli bir ülkede, belirli bir zamanda var olma ve işleyen kurumların oluşturduğu bütün, siyasal rejim olduğuna göre kendisini oluşturan kurumlar arasında sıkı bir bağlılık ve karşılıklı etkileşim vardır. Ancak, kurumlar bir rejimin sadece iskeletini oluştururlar. Fizyonomisini ise tarih, siyasal güçler dağılımı, partilerin sayısı, seçim sistemi ve vatandaşların düşünce yapısı gibi etkenler belirler.³⁸

Siyasal rejimin işleyişi, siyasi partileri dolayısıyla da parti içi demokrasiyi doğrudan etkilemektedir. Aynı şekilde parti içi demokrasi de siyasal rejime olumlu yönde etki etmektedir.

1.6.5. Seçim Sistemi

Seçimler demokrasinin en önemli öğelerinden biridir. Seçimler, belli zamanlarda yapılarak, siyasal iktidarı ellerinde tutanların yani yönetenlerin geçiciliğini sağlamaktadır. Halkın devlet yönetimine, daha açık bir ifadeyle iktidarın oluşumuna ve kullanılmasına yani siyasal kararların alınmasına adil bir şekilde, en geniş ve eşit şartlarda katılması demokrasinin gereğidir. Bu şekilde siyasal katılma demokrasi için temel öğedir. Bu da özgür, içten, hilesiz ve kısıtlama yapmayan genel seçimlerle olur. Yönetenlerin iş başına seçimlerle gelmeleri, insanların eşit, serbest olduğunu ve onları kendilerinden başka kimsenin yönetemeyeceği düşüncesini ortaya koyar.³⁹ Halk yönetme hakkını seçimlerle temsilcilerine devretmektedir ve her seçim

³⁷ Mümtaz Soysal, *Yüz soruda Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 179-182

³⁸ Çam. a.g.e. s. 518

³⁹ Akçalı. a. g.e. s. 27

döneminde yönetimin meşruiyetini sorgulayabilmektedir. Temsili devretme koşulları, gerçek bir temsilin söz konusu olup olmadığı, başka bir anlatımla demokrasinin varlığını belirlemesi açısından önemlidir.

Seçim, yöneticilerin yönetilenlerce belirlenmesini sağlayan işlemler, hukuki eylemler ve araçlar bütünü olarak tanımlanabilir. Seçim işlemi, karşıt güç ve ideolojiler arasında bir dizi uzlaşmanın bileşkesidir.⁴⁰ En genel anlamda seçim sistemi ise, yöneticilerin belirlenmesinde kullanılan teknik bir yöntemi ifade eder. Seçim sistemlerinin gerçekte teknik olduğu kadar siyasi yanı da bulunmaktadır. Her seçim sisteminin siyasi hayat üzerinde değişik sonuçlar doğuran bir ağırlığı bulunduğu gerçeği tartışmasıdır.⁴¹

Siyasi örgütü oluşturan bireyler, örgütün aynı zamanda bir parçasıdır. Belli bir davranış kalıbı içinde siyasal organizmaya yön ve hayat vermesi, onu harekete geçirmesi, hem örgüt içinde hem de örgütler arası siyasi mücadele de rol üstlenmesi, aynı zamanda siyasi örgütün içyapısını da ilgilendirmektedir. Partiler sistemi içinde, seçimli bir demokrasinin kurulabilmesi, örgütün parti içi demokrasi dediğimiz hareket ve etkileşimi ile kendiliğinden gündeme gelmektedir. Çünkü seçim sistemleri parti sistemlerine de doğrudan etki etmektedir. Küçük ve yeni kurulan partilerde üyeler ve seçmenleri arasında ki hareket ev etkileşim genellikle oyların boşa gitmemesi düşüncesinden etkilenerek, seçim şansı yüksek ve kendi ideolojilerine en yakın partilere doğru olmaktadır.⁴²

Demokratik bir hak olan seçme hakkının birçok ilkeleri, unsuru vardır. Eşitlik, genellik, bireysellik, gizlilik, serbestlik, ilkeleri seçme hakkının demokratik unsurlarıdır. Bundan dolayı seçmenin iradesini belirleyecek seçim sistemlerinin de demokratik olması gerekir.

⁴⁰ Jean-Marie Cotteret, Claude Emeri, *Seçim Sistemleri*, İletişim Yayınları, s. 10

⁴¹ Emine Yavaşgel, *Seçim Sistemleri ve Türkiye’de ki Durum*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.s. 77

⁴² Tuncay. a.g.e. s. 85

Tek turlu çoğunluk sistemi, iki partili sistemi doğuruyorsa parti içi demokrasi daha az işletilmekte parti disiplini ve liderlerin sultas gundeme gelmektedir. Bu yapılanma içinde üye ve delegeler daha tutarlı ve daha disiplinlidirler. Çoğunluğun bu yönde siyasal katılımı belli bir grubun elinde yönlendirmesi diğer üyelerin tepkilerini partinin içyapısına taşımasına olanak vermez. Böylece merkezîyetçi bir parti sistemi, parti içi demokrasi boyutlarını daraltmaktadır.

İki turlu çoğunluk sisteminde ise merkez partiler öne çıkmakta; kamuoyu ve parti içyapısında koalisyonlardan kaynaklanan uzlaşma parti içi demokrasinin boyutlarını genişletmektedir. Yine de yeni eğilimlere aşırı yer verilmediğinden ideolojik yönden özgün fikirlerin seçimlerde kazanma ihtimali düşüktür.

Nisbi temsil seçim sisteminin yarattığı çok partili sistemde, parti içi demokrasinin boyutları biraz daha geniştir. Parti, tabanın sesini dinleyerek parlamentoya girmeye çalışır. Bunun için merkezi otorite anlayışından belli ödünler verilerek mahalli teşkilatlara ve gruplara önem verilir. Parti içinde yoğun bir hareketlilik göze çarpar. Adayların merkezden gösterilmesi gündeme gelse de ön araştırma ve partilerin görüş ve düşüncelerini de alarak il ve ilçelere belli tasarruf hakları bırakılarak genel merkez yönlendirilir. Parti içi demokrasi bütünüyle işlemese de diğer partilerin katı tutumlarından uzak bir yapılanma içindedir.⁴³

Seçim şekillerinin siyasal partilerin yapıları ve sistemleri üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Ayrıca partilerin yapıları ve sistemleri üzerinde, toplumsal, ideolojik, dinsel ve ırksal etkenlerin rolü de vardır.⁴⁴ Seçim ve parti sisteminin, seçim emniyetiyle birlikte parti içi demokrasiye etki ettiğini bu sürecin ülkelere göre değiştiği görülmüştür.

⁴³ Tuncay. a.g.e. s. 86

⁴⁴ Akçalı a.g.e. s. 45

1.6.6. Parti Liderliği

Duverger, siyasal parti liderliğinin görünüşte demokratik, gerçekte Oligarşik olduğunu söylemektedir. Devletin seçim sistemi, parti liderliğinin Oligarşik mahiyetini ve iç çemberlerin oluşumunu, belli ölçüde etkiler görünmektedir. Eğer hiçbir aday, parti komitesinin onayı olmaksızın seçilme şansına sahip değilse parti liderleri gelecek parlamento üyelerinin seçiminde başrolü oynarlar. Dolayısıyla mahiyeti icabı kolektif olan ve partiye dayanan liste usulünün oligarşiyi güçlendirmesine karşılık tek isim usulü bunu zayıflatır. Adayların seçim şansını belirleyen değişmez bir sıraya kondukları bloke listeli orantılı temsilde, iç oligarşi zafere ulaşır; çünkü burada parlamento üyeleri, iç çember tarafından seçilir ve parti, kapalı bir çevre halini alır.⁴⁵

Michels ise, her toplumda ve her örgütte ortaya çıkan küçük bir yönetici grubun, giderek bir oligarşi oluşturma eğilimi taşıdığını savunmaktadır. “Oligarşi’nin Tunç Kanunu” olarak isimlendirdiği bu teze göre, bu küçük azınlık karar verme süreçlerine egemen olunca otoritesini sağlamlaştırmaya ve sürekli kılmaya çalışacaktır.⁴⁶ Diğer yandan yine Michels’a göre, kitleler genellikle hareketsiz ve edilgendir. Bu nedenle işlerin yürüyebilmesi için bazılarının ipleri eline alması kaçınılmazdır. Başlangıçta kendiliğinden ortaya çıkan ve geçici görünen bu “şefler” giderek kalıcı ve hatta “yerlerinden oynatılamaz” olurlar. Her örgütlenme, eninde sonunda mutlaka bir oligarşi yaratır.⁴⁷

Gerek parti içinde, gerekse partiler arasında liderliğe aday kişilerin çokluğu rejimin olumlu değerlendirilmesine işarettir. Çünkü partiler liderlerin ayrılmasıyla etkilenmemesi gereken siyasi örgütlerdir. Liderlerden sonra partiyi sürükleyecek ikinci ve üçüncü adamlar, siyasal ideolojiye ve partiye hareket kazandırabilir. Demokratik siyasal yapının bütün kurum ve kuruluşlarıyla fonksiyonel işleyişi, siyasal liderlerin Oligarşik eğilimini frenler.

⁴⁵ Duverger a.g.e. s. 210

⁴⁶ Ahmet Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, İmge Kitabevi, Ankara, 1992,s. 299

⁴⁷ Kışlalı. a.g.e. s. 244

Bütün demokratik kurumlarda liderin özel ve önemli bir yeri vardır. Lider temsil edebilme yönüyle belirli yetkileri de birlikte kullanmaktadır. Batı demokrasilerinde siyasi parti liderliği keyfi bir buyurganlıktan öteye demokratik imaj taşımakta; yönetimin başı olarak koordinasyon görevi üstlenmektedir. Liderin tutum ve davranışları onun siyasal kültürüne, siyasal bilincine, eğitim ve ekonomik düzeyine ve demokrasi ilkelerine bağlılık ölçüsüne göre değişmektedir. Siyasi partilerde ki parti içi demokrasinin boyutlarını bir noktada liderlere dayandırmak eğilimi oldukça yüksektir.

Siyasi partilerde tek başına lider ve onun sınırlı sayıda ki grubu parti içinde Oligarşik bir yapıyı doğurmaktadır. Bilhassa merkez sağ ve sol partilerde bu yapıyı aşmak oldukça zordur. Bir siyasi parti kurulduğunda da üye sayıları çok olsa da asıl önemli özelliğini tek kişilik bir liderlik anlayışı ve Oligarşik bir hâkim yapı belirlemekte, parti içi muhalefeti gerçekleştirebilecek kurumlaşma yapısal olarak mümkün olmamaktadır.

Türkiye’de Oligarşik eğilimlerin kaynağı lider olmakta, siyasi partilerin üzerinde ki ilk baskı liderlerden gelmektedir. Oligarşik eğilimler hukuki düzenlemelerle sınırlandırıldığında, lider sultasını öncelikle önlenilecek; parti içi demokrasi bir karar mekanizması olarak karşımıza çıkabilecektir. Parti içi demokrasiyi çevreleyen faktörlerin siyasi boyutu açısından en önemlilerinden birisi lider ve parti içi demokrasi ilişkisidir.⁴⁸

1.6.7. Baskı Grupları

Baskı grupları siyasal partiler gibi bir siyasal güç olmakla birlikte, siyasal partilerin tersine, iktidarı ele geçirmek amacını gütmeyen bir örgüt olarak tanımlanırlar. Siyasal partilerin amacı iktidarı ele geçirmektir.⁴⁹ Baskı grupları ise iktidar mücadelesini dolaylı yoldan yaparlar. Bunun en basit uygulaması bir siyasal

⁴⁸ Tuncay. a.g.e. s.76

⁴⁹ Çam a.g.e. s. 216

partinin yönetimini ele geçirmekle gerçekleşebilir. Doğrudan doğruya siyasi partiler gibi iktidar mücadeleleri için faaliyet gösteren baskı grupları özellik ve niteliklerini kaybederler. Günümüzde ki baskı grupları, siyasi partileri etkilemek amacıyla iktidarı kendi çıkarları doğrultusunda etkilemek işlevindedirler. Baskı grupları savundukları düşünceleri siyasi partilerde hayata geçirmeye ya da hedefledikleri sosyal faaliyetleri gerçekleştirmeye yönelik iktidarlar ve partiler aracılığıyla etkili olmaya çalışırlar.

Her baskı grubuna üye olan kişi aynı zamanda görüşüne yakın bir partiye de üye veya bu partiyi destekliyor.⁵⁰ İster örgütlerin oluşma süreci, ister aday belirleme aşamaları, isterse herhangi bir talebin, düşünce ve önerinin karara bağlanmasında, baskı grubu üyeleri siyasi parti yöneticileri ile yakın ilgi kurarlar. Baskı grubu üyelerinin siyasi parti üyesi ya da temsilcisi olması, parti içi demokrasiye olumlu katkıda bulunmaktadır. Baskı grubu içinde elde edilen demokratik tecrübeler üyeler tarafından, siyasi partilere aktarılarak; siyasal karar alma aşamasında parti ideolojisi ve politikalarının oluşumuna etki ederek, parti içi demokrasi boyutlarını genişletirler.

İdeolojik eğilimi ağır basan baskı grupları belli bir sosyal grubun çıkarlarını savunmakla birlikte, çıkarlarını değişik bir sosyal reform, belirli bir dünya görüşü çerçevesinde yorumlarlar.⁵¹ Siyasal partiler baskı gruplarının oluşmasında açık veya kapalı yoldan yardımcı olurlar. Bunun nedeni siyasi partilerin yeterince sempatican bulmazlar. Daha geniş bir tabakaya sahip olmak isterler. Çeşitli sosyal grupların desteğini sağlamak amacıyla onların çıkarlarını savunma gereği duyarlar.

Siyasal yönden ortaya çıkan bu durum görünüşte baskı grubu siyasi parti bütünleşmesinin gerçekleşmemesi, fakat organik bağın var olması ve geniş bir dayanışmanın iki örgüt arasında varlığını devam ettirmesinden dolayı; parti içi demokrasiyi çevreleyen sosyal yapı içinde, önemli bir faktör olarak bu olguya etki ettiğini belirtebiliriz.

⁵⁰ Hüsnü Erkan, *Demokrasi ve Piyasa Ekonomisinde Birlikler*, Tükelmat A.Ş., İzmir, 1992, s. 80

⁵¹ Tuncay. a.g.e. s. 130

1.7. Parti İçi Demokrasiyi Etkileyen Dış Faktörler

Uluslar arası platformda yaşanan gelişmelerin temelinde çıkar vardır. Her aktör kendi çıkarına uygun olan politikayı uygular. Bu çıkarların temelinde de ekonomi vardır. Aktörler ekonomik çıkarlarını korumak adına her yola başvurabilirler.

Ekonomik ve mali gelişmeleri takip eden iktisadi aktörler ya da kuruluşlar siyasal gelişmelere ilgisiz kalamazlar. Parti içi demokrasinin işleyişinde iş çevrelerin rollerinin büyük olduğu görülür. İş çevreleri ve uluslar arası aktörler lobcilik dediğimiz faaliyetleri maksimum düzeyde sürdürdükleri dolayısıyla parti içyapılarına etki etikleri görülmektedir. Çünkü sermaye çevrelerinin siyasal iktidardan beklediği birçok siyasal karar bulunmaktadır. Çıkar grupları olarak değerlendireceğimiz lobcilik ülkeler arası olduğu gibi ülke içinde de siyasal rejimlere büyük etkilerde bulunarak; toplumun genel menfaatlerinin aksine, belli kişilere ve gruplara gerek siyasal gerekse ekonomik çıkarlar sağlamaktadır. Bu da demokrasiyi olumsuz yönde etkilemektedir.

Çıkar grupları kamusal hizmetler için lobcilik yapmaktadır; anlayışı içinde çıkar gruplarının karşılaştıkları sorunlar politikacıların ve bürokratların karşılaştıkları sorunlardan daha belirgin olduğundan, zaman ve para lobcilik faaliyeti için büyük bir kovalama-takip ve organizasyonu gerektirmektedir. Bu nedenle de diğer gruplara örgütsüz bloklara göre sadece seçimlerde oy kullanmaktan daha büyük bir önemi lobcilik arz etmektedir.⁵²

Çıkar grupları kamusal hizmetlerden daha büyük ayrıcalıklı pay almak için lobcilik yapmaktadırlar. Çıkar gruplarının amaçlarına ulaşabilmek için iki yöntem uyguladıklarını görmekteyiz. Birinci yöntem propaganda yolu ile istek ve taleplerini kamuoyuna yansıtıp, kamuoyu desteği ile iktidarı etkilemeye çalışırlar. İkinci yöntem ise doğrudan doğruya yasama organı üyelerini yani milletvekillerini etkileyerek,

⁵² Lain Mclean, "Lobicilik Çıkar Gruplarının Rolü", *Politik Yozlaşma ve Rant Kollama*, Ankara, 1994, s.95

onlarla ilişki kurarak istek ve talepleri doğrultusunda karar alma ve etki altına alabilme girişimi yaratırlar. Bu işin profesyonelce yapılmasına lobicilik denmektedir.⁵³

Lobiciler iç politikada olduğu gibi dış politikada da oldukça etkindirler. Hatta lobicilerin gücü Amerika’da ki iki partiden ve hükümetten de daha büyük olduğu ileri sürülmektedir.⁵⁴ Toplumsal çıkarın yerini belli bir kesimin alması mümkün olabilir. Bu demokrasinin özüne aykırıdır.⁵⁵ Demokrasi içinde baskı ve çıkar gruplarının etkisi oldukça yüksektir. Ülkemizde etkili olan lobicilik, organize ve örgütlenmiş bir biçimde görülmekte; baskı grupları aracılığıyla ile sürdürülmektedir. Bilhassa siyasi partilerin aday belirleme yöntemlerinde yani kesin adaylara karar verilirken devreye giren bu lobiler parti içi demokrasiyi olumsuz yönde etkilemekte, rejimin zaman zaman oligarşik bir niteliğe bürünmesine neden olmaktadır. Aday seçimleri öncesinde potansiyel grupların tercih ettiği kumandalı adaylar, parti üst yönetimleriyle işbirliği veya empoze edilerek seçilebilecek üst sıralara merkezden yerleştirilirler. Listelerin başlarına getirilen bu kumandalı adaylar bu grupların çıkarlarını koruyabilecek, kamusal tercihlerini yönlendirebilecek veya seçim sonrasında özel görevler üstlenebilecek kimselerdir. Tüm bunlar için partiye ve potansiyel adaylara maddi destekte bulunurlar ve diğer partilere de yakın temasta bulunup maddi destek sağlarlar.

Seçim sonrasında da alınmış olan siyasal kararların hayata geçirilmesinde gerek siyasilerle gerekse bürokratlarla sıkı temas sürdürülür. Lobi faaliyetleri hem siyasal iktidarın içinde, hem de iktidara etki edecek kişi ve grupların arasında sürdürülmektedir. Bu anlamada lobi faaliyetlerinin, parti içi demokrasiyi olumsuz yönde etkilediği, hatta bunun en önemli faktörlerden birisi olduğu açıktır.⁵⁶

⁵³ Namık Kılık, “Demokratik Baskı Grupları”, *Palandöken*, Erzurum Kültür ve Dayanışma Vakfı Yayın Organı, İzmir, 1995, Sayı:10, s. 25

⁵⁴ Yaşar Gürbüz, *Siyasal Sistemler*, May Yayınları, İstanbul, 1980, s. 88

⁵⁵ Tuncay a.g.e. s. 161

⁵⁶ Tuncay a.g.e. s. 163

Belki firma bazında algılanarak lobicilik ekonomik karlılık getirebilir. Ülkelerarası ilişkilerde de Türkiye'ye avantaj sağlayabilir. Kamu menfaatlerinin önüne geçen, siyasal iktidarı kendi çıkarlarına yönelik olarak etkileyen ve siyasal rejimin işleminde oldukça etkili sonuçlar doğuran lobiciliktir. Ayrıca çıkar grupları ülkemizde bulunan ekonomik faaliyetlerde bulunmak ve kar sağlamak amacıyla da lobi faaliyetlerini yürütüp, kamu menfaatlerini kenara iterek kendileri ekonomik menfaat sağlamaktadırlar. Yani verdikleri ekonomik kar, aldıklarının yanında hiç kalır.

Parti içi demokrasiye lobi faaliyetlerinin siyasal karar alma aşamasında olumsuz etkisi vardır. Siyasal kararların üye, delege, teşkilat ve genel başkanların uyumlu çalışması ve tartışması sonucu alınması; kamuoyunu da dikkate alarak yürütülmesi gerekir. Lobi faaliyetlerinin azalması veya önlenbilmesi demokrasi kurum ve kurallarının yerleşebilmesine katkıda bulunacaktır.

1.8. R. Michels (Oligarşinin Tunç Kanunu) ve M. Ostrogorski

“Seçilmişlerin seçmenler, vekillerin vekalet verenler, delegelerin delege edenler üzerinde egemenlik kurmasına yol açan örgütün kendisidir. Örgütten bahseden gerçekte oligarşiden bahsediyor demektir.”

R. Michels

İlk kez 1911 de yayınlanan bu sözler Michels'e ait ünlü “oligarşinin tunç Kanunu”nu özetlemektedir. Michels'in teorisinin özünü “demokratik örgütlerden söz etmek demek oligarşiden söz etmek demektir” şeklindeki tez oluşturuyor.⁵⁷ Ayrıca, demokratik bir örgüt ne kadar büyürse oligarşi de o denli güçleniyor.

Ostrogorski, partilerin örgüt yapılarını araştıran ilk yazardır. Temel tezi şudur: Genel oy hakkının genişlemesi, profesyonel siyasetçilerin egemenliğinde, sürekliliğe sahip parti örgütlerinin oluşmasına yol açmaktadır. Parti örgütleri

⁵⁷ <http://www.gastebursa.com/Yazar.aspx?YaziID=370> e.t. 03.03.201

bürokratik bir yapıya dönüşmekte, örgütsel öncelikler, siyasi önceliklerin önüne geçmektedir. Parti örgütü, üyelerinden tartışmasız bir sadakat beklemektedir.

Michels, demokratik örgütlerde özellikle de siyasi partilerde demokrasinin ne durumda olduğunu ortaya çıkartmaya çalışmış. Bu çerçevede incelemeyi tercih ettiği partiler, demokratik ilkelere bağlı olduğunu iddia eden partiler... O kadar ki bu partiler, “önderlik etme gücü partinin elindedir, liderler ancak onu izler” iddiasındalar. Oysaki Michels’in yirminci yüzyılın başlarında Avrupa Sosyal Demokrat Partilerinden ve sendikalardan elde ettiği bulgular, demokratik ilkeleri benimsediğini ileri süren bu örgütlerin çok açık bir biçimde oligarşik bir yönetim yapısına sahip olduklarını ortaya çıkarıyor. Bu örgütler, yöneten sınırlı bir azınlık ile yönetilen bir çoğunluktan oluşmaktalar. Başlangıçta liderler örgütün sadece yönetim makamını teşkil etmekteyken, zamanla örgütün bütünü üzerinde neredeyse sınırsız güç kullanan kişiler haline gelmişler.⁵⁸

Örgütlerde, özellikle de siyasi partilerde görülen bu oligarşik eğilimin nedenleri hususunda Michels birbiriyle bağlantılı birçok etkeni delil getirmiştir. Bu etkenler içinde en önemlisi örgütün büyüklüğü. Bu büyüklük ortak kararların demokratik usullerle alınmasını imkânsız hale getiriyor. Parti rekabeti ortamında yönetimin etkin olması, bunun için de doğru kararların alınması kadar bunların hızlı alınmasını da gerektiriyor. Bu noktada bununla bağlantılı olarak ortaya çıkan ikinci zorluk karmaşık örgüt yapısı ve karmaşık bir yapı arz eden siyasi faaliyetler için uzmanlık bilgisi. Üçüncü sorun ise parti yönetiminin alışkanlığa dayalı bir hak haline gelmesi; çünkü siyasete ilgisiz olan kitleler, kendileri için çalışan, çoğu zaman zorluklarla karşılaşan liderlere karşı bir şükran duyuyor ve kendisine olağanüstü nitelikler atfediyor.⁵⁹

İşte örgüt içerisindeki kitle bütün bu sorun ve zorlukların üstesinden gelemeyeceği ve liderliği kutsadığı için yönetim denetimsiz bir şekilde azınlığın,

⁵⁸ <http://www.n-f-k.com/nfkforum/index.php?showtopic=6841> e.t. 03.03.2010

⁵⁹ <http://www.gastebursa.com/Yazar.aspx?YaziID=370> e.t. 03.03.201

yani oligarşinin elinde kalıyor. Sonuç olarak, demokratik kitle örgütlerinin tamamı kural olarak bir oligarşi tarafından yönetiliyor. Michels, buna “Oligarşinin Tunç Kanunu” diyor.

Michels’in iddiasına göre mevcut demokrasilerin kötü işleyişi ve özellikle liderlerin toplum ve örgütler üzerinde egemen oluşu, sosyal ve ekonomik gelişmenin yetersizliğinden, öğrenim düzeyinin düşüklüğünden ya da kamuoyunu oluşturan iletişim araçlarının ve diğer güç kaynaklarının kapitalistlerce denetlenmesinden ileri gelmemekte, daha çok karmaşık sosyal sistemlerin doğasından kaynaklanmaktadır. Oligarşi, yani bir toplumun ya da örgütün tepedeki yöneticiler tarafından kontrol altında tutulması, bürokrasilerin ya da büyük çaplı örgütlerin iç işleyişinden doğan bir özelliktir. Michels’e göre modern insan çözümsüz bir kısır döngü ile karşı karşıyadır; şöyle ki, insanın ulus devletler, sendikalar, siyasi partiler ya da kilise gibi büyük kurumların tepesindeki az sayıda yöneticiye etkin bir güç devretmeksizin bu çeşit kurumları kurup yaşatması mümkün değildir.⁶⁰

Büyük çaplı örgütler yöneticilerine güç konusunda neredeyse bir tekel konumu sağlarlar. Siyasi partiler, sendikalar ve diğer tüm büyük örgütler bürokratik bir yapı ve hiyerarşik biçimde örgütlenmiş rasyonel (önceden tahmin edilebilir) bir örgütlenme sistemi geliştirme eğilimindedirler. Yönetim sorununun bizatihi kendisi bürokrasiyi gerekli kılar. Michels’in belirttiği gibi: “ Bürokrasi örgüt ilkesinin kaçınılmaz sonucudur. Önemli bir karmaşıklık düzeyine erişen her parti örgütü tüm çalışmalarını partiye hasredek bellı sayıda kişinin varlığını gerektirir. “Ancak artan bürokrasinin fiyatı gücün tepede toplanması ve tabandaki üyelerin etkisinin azalmasıdır. Liderler, politikaları değiştirmeye çalışan üyeler üzerinde engellenmesi hemen hemen olanaksız avantajlar sağlayan birçok kaynaklara sahiptirler. Bu kaynaklar arasında şunlar sayılabilir: (a) ileri derecede bilgi, örneğin üyelerin örgütün programlarına itaatini sağlamakta kullanılabilir çok miktarda bilginin liderde toplanması; (b)liderin üyelerle iletişimi sağlayacak formel araçlar üzerinde denetim kurması, örneğin örgütün yayın faaliyetini kontrol edebilmesi, seyahat

⁶⁰ <http://www.gastebursa.com/Yazar.aspx?YaziID=370> e.t. 03.03.201

masrafları örgüt tarafından karşılanmak suretiyle görüşlerini açıklamak üzere çeşitli yerleri dolaşabilmesi, işgal ettiği pozisyonun dinleyici ve izleyici kütlelerine egemen olabilmesi için imkanlar sağlaması ve (c) politika sanatındaki hüner ve vasıfları; örneğin liderler profesyonel olmayan diğer üyelere göre etkileyici konuşmalar yapmak, hitabet sanatını kullanmak, makaleler yazmak ve grup etkinliklerini örgütlemek konularında daha ustadırlar.⁶¹

Liderin sahip olduğu bu vasıf ve beceriler onun gücünü pekiştirdiği gibi Michels'in 'kütlelerin ehliyetsizliği' dediği bir olgu da liderin gücünü ayrıca kuvvetlendirir. Üyelerin etkisini devamlı kılacak her çaba, diğer birçok şey yanında, onların örgütün faaliyetleriyle meşgul olmalarını, toplantılara katılmalarını ve siyasi hareketi etkileyen ana sorunları kavrayıp onlarla ilgilenmelerini gerektirir. Ama gerçekte parti ya da sendika toplantılarına nispeten az sayıda üye katılır. Çalışma ve aile yaşantısının gaileleri, boş zamanları dolduran iş dışı faaliyetler ve benzeri uğraşlar ortalama bir kişinin üye gruplarına ya da politikaya harcayacağı fiili zamanı ve psişik enerjiyi geniş ölçüde kısıtlar. İlgi ve katılımın daha düşük olması bir kütle örgütünde üyelerin lidere göre daha az eğitime ve genel bilgiye sahip oluşundan da kaynaklanır.⁶²

⁶¹ www.calismatoplum.org/sayi19/michels.pdf e.t: 03.03.2010

⁶² www.calismatoplum.org/sayi19/michels.pdf e.t: 03.03.2010

İKİNCİ BÖLÜM

TANZİMATTAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE’DE SİYASİ PARTİLER

Parti içi demokrasinin tam olarak anlaşılabilmesi için partilerin tarihsel gelişimini bilmemiz gerekir. Siyasi parti geleneğinin Osmanlı Devletinde ve Türkiye Cumhuriyetinde nasıl olduğu ve hangi süreçlerden geçtiğinin bilinmesi parti içi demokrasinin daha iyi kavranmasını sağlayacaktır. Bu bölümde, Osmanlı'nın son dönemi, Türkiye Cumhuriyetinin tek partili dönemi ve çok partili hayata geçişi incelenecektir.

2.1. 19.VE 20. Y.Y. DA OSMANLI DEVLETİNDE SİYASİ PARTİLER

1908 hareketine kadar, Türkiye’de gerçek anlamda siyasi partilere rastlanmamaktadır.⁶³ Ancak, Osmanlı toprakları içinde Müslüman olmayan unsurlar tarafından bağımsızlık elde etmek amacıyla kurulmuş ihtilalcı dernekler ve 2. Abdülhamit’in baskıcı rejimine karşı oluşmuş Jön Türk hareketi görülmektedir.

19. yüzyılda daha çok cemiyetleri görüyoruz. Bunlardan ilki 1859’da İstanbul’da kurulan Fedailer cemiyetidir. Genel başkanı Süleymaniyeli Şeyh Ahmet, genel sekreteri Didon Arif Bey’dir.

İkinci kurulan cemiyet 1865’de İstanbul’da kurulan Yeni Osmanlılar Cemiyetidir. Genel başkanı Mustafa Fazıl Paşadır. Kurucuları; Namık Kemal, Kayazade Reşat, Menapirzade Nuri, Sağır Ahmet Beyzade Mehmet, Mir’ar Mecmuası Sahibi Refik, Suphi Paşazade Ayetullah.

Üçüncü olarak kurulan 1878’de İstanbul’da kurulan Ali Suavi (Üsküdar) komitesidir. Kurucuları; Ali Suavi, Süleyman Asaf Sopasalan, Hafız Nuri, Has

⁶³ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler 1859-1952*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul. 1952.s. 77

Köylü Hacı Ahmet, Mehmet İzzet Paşazade Süleyman, Bağdatlı Süleyman, Üsküdarlı Nuri, Filibeli Ahmet Paşa, Arnavut Salih, Hacı Ahmet, Molla Mustafa.

Dördüncü olarak 1878'de İstanbul'da kurulan Kelanti Skalyeri-Aziz Bey Komitesidir. Genel başkanı Kleanti Skalyeri'dir.⁶⁴

Son olarak da İttihat ve Terakki Cemiyeti adını alan hareket, II. Abdülhamit'in rejimine karşı mücadele etmek amacıyla yurt içinde ve yurt dışında örgütlenen iki veya daha fazla grubun birleşmesiyle oluşmuştur. İlk olarak 1889'da Askeriye Tıbbiye Mektebinde kurulmuştur ve ilk adı İttihad-ı Osmani Cemiyetidir. Bu örgütü İshak Sükûti, İbrahim Temo , Abdullah Cevdet, Mehmed Reşid ve Hikmet Emin adlı beş öğrenci kurdu. Örgütün bazı üyeleri tutuklandı, bazıları ise Paris'e kaçtı ve anayasa taraftarı diğer Osmanlı muhacirleriyle bir araya geldiler.⁶⁵ Ahmet Rıza beyin önderliğindeki bu grup Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adlı örgütü kurdu.

2.1.1. İttihat ve Terakki Fırkası

II. Meşrutiyetin ilanından sonra, Osmanlı tarihinde siyasî mücadelelerin hız kazandığı görülür. Bu mücadelelerin II. Meşrutiyetten itibaren siyasî partiler halinde organize olması, modern çağın siyasî gelişmelerini hayata geçirmiştir. Böylece, kişi hak ve özgürlüklerini ön plana alan demokratikleşmenin ve parlamentarizmin siyasi düzeni kurulmuştur. Millî bağımsızlık ilkesiyle tam zaferin kazanılması Cumhuriyet döneminde olmuştur. Bizde siyasî partilerin kurulmasına öncelik yapan hareketler "Cemiyetler" şeklinde ortaya çıkmış, padişah baskısı ve takibiyle karşılaştıklarından faaliyetlerini gizli olarak sürdürmüşlerdir. 1909'dan sonra siyasî partilerin kurulması ile partiler arasında şiddetli mücadeleler kendisini göstermiş ve her türlü görüş ve

⁶⁴ http://tr.wikipedia.org/wiki/Osmanlı%20Devleti'ndeki_siyasi_partiler e.t.: 06.12.2009

⁶⁵ Sina Akşin, *Türkiye Tarihi 1*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995 s. 43

düşüncenin parti kurduğu bu dönem içerisinde, Osmanlı siyasî hayatına damgasını vuran parti İttihat ve Terakki Partisi olmuştur.⁶⁶

Ülkemizdeki ilk siyasi partilerin Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte ortaya çıktığını görmekteyiz. 1909 yılında Kanun-i Esasi'de yapılan değişiklikler ile siyasi partilerin kurulmasına olanak tanınmıştır. İttihat ve Terakki bir cemiyet olarak bu değişiklikten önce de vardı ve siyasal hayata yön veriyordu; ancak böylece pozitif hukuk tarafından ilk kez siyasal örgütlenme özgürlüğü kabul edilmiş oldu. Bu zorunlu bir gelişme idi; zira parlamenter siyasal yaşamda siyasi partilerin varlığı bir elzemedir. Meşrutiyetin devamı için de İttihat ve Terakki Cemiyetinin iktidarı denetlemek yerine bizzat ele alması gerekiyordu. Nitekim İttihat ve Terakki 1913 yılında kendisini resmen “siyasi fırka” ilan etti.⁶⁷ Böylece Türk siyasal hayatının ilk siyasi partisinin doğumu gerçekleşmiş oldu. İttihat ve Terakki Fırkası Birinci Dünya Savaşının bitimine kadar ülkeyi fiilen tek parti olarak yönetecekti. Sonrasında birçok parti kurulmasına rağmen İttihat ve Terakki Partisi ülkeyi tek başına yönetmeye devam etmiştir. Özgürlük mücadelesi yaparak iktidara gelen bu parti, özgürlük ortamını sağlayamamış ve demokrasi ortamını gerçekleştirilememiştir.

Monarşiden Meşrutiyete geçişin dinamiklerinden olan “Genç Osmanlılar” aynı zamanda siyasi cemiyetlerin ortaya çıkışına da zemin hazırlamışlardır. Her ne kadar Kanun-i Esasi için Batının dayatması olarak bakılsa da karşıt görüşteki yazarlar bunun büyük ölçüde iç dinamiklerden kaynaklandığını ileri sürmektedirler.⁶⁸ Bu sürecin Genç Osmanlılar gibi dar bir çevrenin hareketi ile tetiklenmesi sadece Osmanlı'ya özgü değildir. Bu durum 19. yy devrim hareketlerinin temel karakteristiğidir.⁶⁹ Onun içindedir ki; ortaya çıkan ilk parti geniş bir kitle partisi olamamış, dar kadrocu biraz da tepeden inme bir siyasi hareket olmuştur. Bundan dolayıdır ki; Osmanlı içindeki tebaaları temsil edememiştir.

⁶⁶ Akşin a.g.e. s. 48

⁶⁷ Bülent Tanör, “*Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri*”, TÜSİAD Raporu, 1997, s. 202

⁶⁸ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 263

⁶⁹ Ortaylı a.g.e. s. 268

24 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti doğrudan iktidara gelmedi; Hüseyin Hilmi Paşa, İbrahim Hakkı Paşa ve Sait Paşa gibi saygın kişiliklere kurdurulan hükümetleri dışarıdan kontrol etmeyi tercih etti. Aralık 1908'de seçilen Mebusan Meclisi'nde üyelerin büyük çoğunluğu İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından desteklenen kişilerdi. Şubat 1909'da Osmanlı tarihinde ilk kez bir hükümet, mecliste İttihat ve Terakki Cemiyeti grubunun verdiği güvensizlik oyuyla düşürüldü.

Cemiyetin 1908, 1909, 1910 ve 1911'de yapılan ilk dört kongresi Selanik'te gizli olarak yapılmış ve Merkez Komite üyeleri kamuya açıklanmamıştı. Gizli bir cemiyetin siyasi sorumluluk taşımadan sahip olduğu iktidar, 1909 başlarından itibaren sert eleştirilerle karşılaştı.

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, Rumiliden başlayarak, imparatorluğun birçok köşesinde örgütlenmiş ancak, bu örgütlenme merkezi, düzenli ve ülke düzeyine yaygın bir örgütlenme olamamıştır. Daha çok Makedonya eyaletlerinde yaygınlaşmıştır. Cemiyet, başkent İstanbul'da duruma egemen gibidir. Meşrutiyetin hemen ilk günlerinde Selanik merkezi kısmen İstanbul'a taşınmış ve hükümeti denetim altına alma çabasına girişmiştir. Yurtdışında ki özgürlükçüler de Türkiye'ye gelmiş ve çalışmaya başlamışlardır.⁷⁰

Meşrutiyetin ilanı ile birlikte toplumsal ve siyasal yaşam da hareketlenmiştir. Ülkenin pek çok yerinde ve özellikle İstanbul'da çeşitli dernekler kurulmuştur. Bu gösteri ve başıboşluk havasının sürmesinden çekinen hükümet bazı önlemler almıştır. Maarif Nezaretin duyurusunu Harbiye Nezaretinin 21 Şubat 1909 günü yayınlanan buyruğu izlemiştir. Hükümet Takvim-i Vekai'de yayınlanan bir telgrafla "Hükümet işlerine hiçbir cemiyetin ve mensuplarından herhangi birinin karıştırılmamasını, tersi davranışların cezalandırılacağını" illere bildirmiştir. Ancak, bu buyruklar yeterince etkili olamamıştır. Subaylar yine cemiyette çalışmaktan geri durmamışlardır.⁷¹

⁷⁰ Kabasakal a.g.e. s. 45

⁷¹ Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1978, S. 36

İhtilalı gerçekleştiren cemiyet üyelerinden bazıları, rütbelerini korumak koşuluyla, kaza kaymakamlıklarına, mutasarrıflıklara, valiliklere atanmaktadırlar. Birçok kişi ise cemiyet üyesi olma ayrıcalığına dayanarak bir görev almaya çalışmakta ve almaktadırlar.

Ancak bu sırada İttihat ve Terakki'ye muhalefet artmaktadır. Cemiyet, sarayın baskısına karşı mücadele ettiği sürece desteklenmiştir. Ama bu baskı rejimine son verilince ortaya çıkan durum çok az kişiyi hoşnut etmiş, memnun olmayanlar muhalefete geçmişlerdir. Günümüzün birçok bağımsızlık hareketinde görüldüğü gibi, ana amaca ulaşıldıktan sonra cemiyet hiziplere bölünmüştür. 1908 Eylülünde cemiyet içince tatmin olmamış bir grup ortaya çıkmış ve kongre öncesi cemiyetten resmen ayrılmalar başlamıştır. Cemiyetten ilk ayrılanlardan bazıları Osmanlı Ahrar (özgürlükler) fırkasına geçmişlerdir. Bunları diğerleri izlemiştir.

İttihat ve Terakkinin yenilikçi tutumu ve bazı uygulamaları, gelenekçi çevrelerde hoşnutsuzluk yaratmıştı.⁷² Meşrutiyetçi hareketin en güçlü kanadı olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarı tam olarak ele geçiremeyerek dolaylı bir denetim kurması ve İngilizlerin İttihat ve Terakkicilere söz geçiremeyeceğini fark etmesi, politik istikrarsızlığa yol açmış, halk arasında da yaygın çalkantılar doğurmuştu. Bu koşullar bazı muhalefet gruplarının kısa sürede İttihat ve Terakki'ye karşı İngilizlerin de desteğiyle birleşmelerine zemin hazırladı. Politik istikrarsızlık ve çatışmalar, İttihat ve Terakki'ye muhalefet eden tanınmış gazetecilerin ajanlar tarafından öldürülmesiyle daha da şiddetlendi.

Derviş Vahdeti'nin yayımladığı İngilizler tarafından finanse ve himaye edilen ve yer yer Prens Sabaheddin'in âdem-i merkezîyetçi görüşlerine de yer veren Volkan Gazetesi, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin yayın organı durumuna geldikten sonra özellikle din adamları ve İttihat ve Terakki'nin uygulamalarından zarar gören alaylı subaylar üzerinde etkili oldu.

⁷² Kabasakal a.g.e. s. 49

12 Nisan'ı 13 Nisan'a bağlayan gece, Taksim Kışlası'ndaki Avcı Taburu'na bağlı askerler subaylarına karşı ayaklanarak kendilerine önderlik eden din adamlarının peşinde Heyet-i Mebusan'ın önünde toplandılar ve ülkenin şeriata göre yönetilmesini istediler. Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti ayaklanmacılarla uzlaşma yolunu seçti ve hükümet üyeleri tek tek istifa etti. İsyancıların kurduğu yeni hükümet İngilizler tarafından desteklendi.

Adliye Nâziri Nâzım Paşa İttihatçı Ahmet Rıza Bey sanılarak isyancılar tarafından linç edildi. Aynı şekilde mebus Emir Şekib Arslan Bey de gazeteci Hüseyin Cahid sanılıp öldürüldü. Tahsilsiz ve alaylı olan askerlere halk arasından cahil ayak takımından hamallar ve bazı dindar kimseler de din elden gidiyor propagadalarının etkisiyle katılmıştı.⁷³

Ayaklanma Heyet-i Mebusan üzerinde de etkili oldu. O gün İttihat ve Terakki üyesi mebuslar, can güvenlikleri olmadığı için meclise gitmediler. Bazıları İstanbul'dan uzaklaşırken, bazıları da kent içinde gizlendi. Bu arada ayaklanmacılar İttihatçı subaylarla mebusları buldukları yerde öldürüyorlardı. Hükümetin ve meclisin etkisiz kalmasıyla, II. Abdülhamit yeniden duruma egemen oldu. Ayaklanmayı başlatan muhalefet ise, herhangi bir programdan yoksun olduğundan önderliği elde edemedi.

İstanbul'da denetimi elinden kaçırın İttihat ve Terakki asıl güç merkezi olan Selanik'teki 3. Ordu'yu harekete geçirdi. Böylece ayaklanmayı bastırmak üzere Hareket Ordusu kuruldu. Ayaklanmacılar 23 Nisan'ı 24 Nisan'a bağlayan gece İstanbul'a girmeye başlayan Hareket Ordusu'na başarısız bir direniş çabasından sonra teslim oldular. Heyet-i Mebusan ve Heyet-i Ayan da bir gece önce Yeşilköy'de toplanarak Hareket Ordusu'nun girişiminin meşruluğunu onaylamışlardı.

⁷³ Ahmet Akgündüz, *31 Mart Hadisesi'nin İyüzü*, Yeni Dünya Dergisi, İstanbul, 2010

Ayaklanmanın bastırılmasından sonra sıkıyönetim ilan edildi ve ayaklanmacıların önderleri Divan-ı Harp'te yargılanarak ölüm cezasına çarptırıldılar. Muhalefet hareketi önemli kayıplara uğradı. Ama en önemli gelişme, Meclis-i Umumi Milli adı altında birlikte toplanan Heyet-i Mebusan ve Heyet-i Ayan'ın 27 Nisan'da II.Abdülhamid'in tahttan indirilmesini, yerine V. Mehmet Reşat'ın geçirilmesini kararlaştırmasıydı. Ayrıca II.Abdülhamid'in İstanbul'da kalması da sakıncalı bulunarak Selanik'te oturması uygun görüldü. Divanıharp II.Abdülhamid'i yargılamak istediye de, yeni kurulan Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti bunu kabul etmedi.⁷⁴

31 Mart ayaklanmasından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti tam bir yenilgiye uğramış gibidir. 31 Mart sonrası Cemiyet, denetleme iktidarıyla yetinmenin sakıncalarını görmüş bulunmaktadır. Bir yandan sarayı denetim altına almak isterken diğer yandan hükümette doğrudan doğruya görev almakla durumunu daha çok sağlamlaştırabileceğini düşünmüştür. Fakat cemiyetin yönetici kadrosunu oluşturanlar genç ve deneyimsizdirler. Cemiyet, onlara bu deneyimi kazanacakları ortamı sağlamak amacıyla İngiltere'de ki gölge kabine uygulamasına benzer bir düzenlemeye gitmek istemiştir. 1909 Haziranında meclis İttihatçı dolu olmasına ve muhalefet bulunmamasına karşın, tasarı gerek cemiyet içinden gerek kabineden gördüğü tepki yüzünden gerçekleşmemiştir.⁷⁵

Kısa bir dönemde olsa İttihat ve Terakki'nin iktidarda olduğu yıllarda çok partili yaşam gerçekleşmiştir. Ancak 1913'den sonra çok partili düzen tamamen ortadan kalktı. 1913'te Babıali Baskını'yla tek parti durumuna gelen İttihat ve Terakki Fırkası 1918'e kadar bu konumunu sürdürdü. Mutlakiyete son vermek için iktidara gelen İttihat ve Terakki, kendisi baskı rejimi kurdu.⁷⁶

⁷⁴ http://tr.wikipedia.org/wiki/31_Mart_%C4%B0syay%C4%B1 e.t: 01.03.2010

⁷⁵ Kabasakal a.g.e. s. 51

⁷⁶ Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Cem Yayınları, İstanbul, 1976, S. 138

2.1.2. Osmanlı Ahrar Fırkası

Osmanlı Ahrar Fırkası (kısaca Ahrar Fırkası veya Fırka-i Ahrar), İkinci Meşrutiyet döneminde faaliyet gösteren siyasî partidir. Eylül 1907 ile Nisan 1908 arasında altı ay faaliyet göstermiştir.

14 Eylül 1908'de, Prens Sabahattin'in önderliğinde "Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti" çatısında örgütlenen liberal Jön Türk kanadı tarafından kurulmuştur. Prens Sabahattin, kendisine önerilen parti başkanlığını kabul etmemiş, ancak girişimi desteklemiştir. Fırkaya resmi bir başkan seçilmemiştir.

Parti programı, kurucu üye Nurettin Ferruh Bey tarafından hazırlandı. Programın hazırlanmasında Kont Léon Ostorog yabancı parti programlarını tercüme ederek yardımcı oldu. Ahrar Fırkası İngiliz siyasi parti geleneğini esas almıştır. Parti 1908 seçimlerine katıldı, ancak İttihat ve Terakki Fırkası karşısında başarı gösteremedi, münhasıran bu partiden gösterilen adaylar meclise giremediler.⁷⁷

İttihad ve Terakki karşıtı İkdam, Sabah, Yeni Gazete, Sadayı Millet ve Servet-i Fünun gazeteleri, Ahrar Fırkası'nı desteklediler.

31 Mart Vakası, Ahrar Fırkasının sonu oldu. Prens Sabahattin ve kurucu üye Ahmet Fazlı Bey divanı harpte yargılandı ve suçsuz bulunarak serbest bırakıldı. Fırka üyelerinin bir kısmı yurt dışına kaçtılar. Nurettin Ferruh Bey 1910'da ülkeye döndü ve partinin feshedildiğini belirten bir bildiri yayımladı.

Partinin başlıca siyasi görüşleri liberalizm, girişim özgürlüğü, ademi merkeziyet (yerel yönetimlere güç verilmesi, merkezi otoritenin sınırlanması) ve bireycilik olmuştur. Ahrar, ademi merkeziyet görüşü nedeniyle bölücülükle suçlandı. Ahrar muhtemelen saltanatı bir tür ülkeyi birleştirici gelenek olarak korumayı savunuyordu,

⁷⁷ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler(1908-1918)*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 245

ancak programında padişah'tan hiç söz edilmemiş olması, partinin baskıcı II. Abdülhamit rejiminden duyduğu rahatsızlığın bir sonucu olarak yorumlanmıştır.⁷⁸

2.1.3. Ahali Fırkası

21 Şubat 1910'da Meclisi Mebusan içinde kurulmuş, II. Meşrutiyetin ikinci muhalefet Partisidir. İttihat ve Terakkiden kopanların ilk oluşturdukları partidir.⁷⁹

Kurucuları şunlardır; Gümülcine mebusu İsmail Bey, Karesi Mebusu Vasfi, Konya Mebusu Seyfebidin, Tokat mebusu Mustafa Sabri, Karahisar mebusu Ömer Feyzi, Erzurum Mebusu Şevket Efendiler, Trablusgarp mebusu Ferhad ve Beyazıd mebusu Süleyman Sudi Beyler.

Muhafazakâr, sosyal yönü zayıf olan bu parti millet hakimiyeti, tam eşitlik, basın özgürlüğü, din, vicdan ve ibadet özgürlüğünü savunmuştur. Vergilerde indirim yapılması ve memurların işlerini layıkıyla yapmalarını istemiştir. Ahali Fırkası da Osmanlı İslahat-ı Esasiye fırkası gibi devletin resmi dilinin Türkçe, dininin İslam olduğunu belirtme ihtiyacı hissetmiştir.

Mecliste yapılan "Arnavutluk" tartışmalarında, Arnavutluk'taki hareketin komutanı Cevat Paşa'yı zulüm yapmakla suçlayarak, Arnavut Mebusların desteğini almıştır. Siyonizm sorunu ve Yahudi aleyhtarlığını sert biçimde ortaya koymuş, dış borçlanmaların Siyonist baskılar altında yapıldığını belirtmiştir.

İbrahim Paşa ve Sait Halim Paşa hükümetlerine karşı sert muhalefet yapmış olsa da, meclis dışı olaylara karışmamış ve mecliste ilk kez iktidar muhalefet ilişkisini sağlamıştır.

⁷⁸ Tunaya a.g.e. s. 245

⁷⁹ Tunaya a.g.e. s. 277

Ahali fırkası 1911 yılı aralık ayında diğer muhalefet partilerini yolunu takiben Hürriyet ve İtilaf Fırkasına katılmıştır.⁸⁰

2.1.4. Osmanlı Sosyalist Fırkası

Eylül 1910'da İstanbul'da, Hüseyin Hilmi (Sosyalist Hilmi), Namık Hasan, Pertev Tevfik, İbnü'l Tahir, İsmail Faik Baha Tevfik, Hamit Suphi Beyler tarafından kurulmuştur.

II. Meşrutiyetin ilanı ile meydana gelen hürriyet ortamında sosyalist fikirle gündeme gelmiştir. 1908 yılı sonundaki grev hareketleri ve bu hareketlerin yasaklanması girişimleri "sosyalizm" in parlamentoda tartışılmasına sebep olmuştur. Tarihimizde bu ismi taşıyan ilk fırka olan Osmanlı Sosyalist Fırkası hiçbir ara ve genel seçime katılamamıştır.

Yapı olarak gerçek bir sosyalist parti değildir. İttihat ve Terakki Cemiyeti karşısında klasik eleştiriler yapmaktan öteye bir ideolojik tartışmaya da girmemiştir. Kurucu ve yöneticileri arasında işçiye rastlanmamaktadır. Ancak Dr. Refik Nevzat'ın Eylül 1911'de kurduğu Paris Şubesi Marksizm ilkelerine bağlı bir bilimsel sosyalizme inanmaktadır.

İktidar partisinin sosyalizm fikrine herhangi bir olumsuz tavrı olmamıştır. Bu durum İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kendi sol kanadını ürkütmemek amacıyla yönelik olarak değerlendirilmiştir. Ancak zamanla Osmanlı Sosyalist Fırkası, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı diğer bütün partiler gibi sert muhalefet yapmış, onun hürriyet düşmanı istibdadını eleştirmiştir. Bunun üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti tavrını sertleştirmiş sosyalist kulüpleri, yayın organlarını ve sendikaları kapatmıştır.

Fırkanın sempatanları zamanla Hürriyet ve İtilaf Fırkasına kaymış, Paris Şubesi ise 1913'de Paris'te Hürriyet ve İtilaf Fırkasına katılmıştır.⁸¹

⁸⁰ Tunaya a.g.e. s. 234-241

2.1.5. Hürriyet ve İtilaf Fırkası

21 Kasım 1911'de İstanbul'da kurulmuştur. Kurucuları; İsmail Hakkı Paşa (Amasya), Dr. Dagavaryan (Sivas) Mustafa Sabri (Tokat) Abdülhamit Zahrevi Efendi (Hama), Volşetrinli Hasan Bey (Priştine), Dr. Rıza Nur (SİNOP), Damat Ferit ve Müşir Fuat Paşalar (Ayan Meclisi üyeleri), Ferik mütekaidi Süleyman Paşa, miralay Mütekaidi Sadık Bey ve Gazeteci Tahir Hayreddin Beyler'dir.

Fırka İttihat ve Terakki Cemiyeti karşısındaki bütün muhalif ırmaklarının aktığı bir göldür. Meclis içindeki muhalefet olan partileri Mutedil Hürriyetperver ve Ahali Fırkaları çekirdeğini oluşturmuşlar, Rum, Bulgar, Arnavut, Arap, Ermeni mebuslarının büyük bir bölümü ve bağımsız mebuslarda Fırkaya katılmışlardır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Türkçülük fikrine karşı Osmanlı fikrini savunmuştur. Bunda kendi milliyetlerini savunan azınlıkların etkisi vardır. Adem-i merkezîyetçi ve Teşebbüs-ü şahsîcîdir. İttihat ve Terakki Cemiyeti gibi meşrutiyeti savunmuşlar ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bunu soysuzlaştırdığını iddia etmişlerdir. İttihat ve Terakki Cemiyeti gibi Hürriyet ve İtilaf Fırkası da sosyalist fikirlere karşı olmuştur ve dış sermayeye kolaylık sağlanması gerektiğini düşünmektedir. Aralarındaki fark borcun Deutsche Bank'dan mı, yoksa Osmanlı Bankası aracılığı ile İngiliz-Fransız kapitalistlerinden mi sağlanacağı hususundadır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti ile HİF birbirlerine karşı acımasız davranmışlar, karşılıklı sindirme ve darbe hareketlerini girişmişlerdir. Aralarındaki ilişki bir parti mücadelesinden çok, parti savaşı diyebileceğimiz bir niteliğe bürünmüştür. İktidar olabilmek için gayr-i meşru yollara başvurmuşlardır.

Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinden sonra (11 Haziran 1913) Hürriyet ve İtilaf Fırkasının bazı elemanları Sinop'a sürülmüş, ağır cezalara çarptırılmış, bazıları idam edilmiş, bazıları ise yurt dışına sürülmüşlerdir. Böylece çok partili siyasi hayat son bulmuş ve İttihat ve Terakki Cemiyeti istibdadı başlamıştır.

⁸¹ Tunaya a.g.e. s.247-255

Daha sonraları yurt dışında bulunan grup İtilaf devletlerinin de yardımını almak "İkinci Jön Türk Muhalefet Hareketini" başlatacak ve mütareke döneminde, güçlenmek için yeniden ortaya çıkacaktır.⁸²

2.1.6. Milli Meşrutiyet Fırkası

Milli Meşrutiyet Fırkası, 5 Temmuz 1912 tarihinde İstanbul'da kurulmuştur. Fırka uzun ömürlü olmamış, etkisiz kalmıştır. Mütareke sırasında Milli Türk Fırkası adıyla yeniden siyaset alanında görünmüştür. Tarihimizde ki ilk ulusalcı (milletperver ve Türkçü) siyasal partidir. Fırka uygulamadan çok doktrin alanında kalmıştır.⁸³ Türk ocağının ve yayın organı Türk Yurdu dergisinin kuruluşunda fırka elemanlarının etkin rolü olmuştur.

2.2. TEK PARTİLİ DÖNEM VE CUMHURİYET HALK PARTİSİ

4 Eylül 1919 Sivas Kongresi ile başlar ve 1950 yılında yapılan genel seçimlere kadar sürer. Halk Fırkası, özellikle örgütsel yapısı açısından Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin devamıdır. Cemiyetin amaçları milli mücadelenin kazanılmasıyla özdeş olduğundan, partiye dönüşümle beraber bu amaçlarda değişmiş, daha doğrusu varlık sebebi ortadan kalkan cemiyetin yeni biçimine geçişi zorunlu hale gelmiştir. Zaten cemiyetin kurulduğu tarih olan Sivas Kongresi, partinin birinci büyük kongresi olarak kabul edilir.⁸⁴

Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı'nın başladığında, Samsun'a çıkarak Anadolu'da kurtuluş ümidi ararken, Erzurum'a, oradan da Sivas'a geçerek kongreler topladı.

⁸² Tunaya a.g.e. s. 263-285

⁸³ Kabasakal a.g.e. s. 53

⁸⁴ Esat Öz, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, S. 81

Ulusun kurtuluş ve bağımsızlık mücadelesinde Anadolu'nun çeşitli yörelerinde kurulmuş olan dernekler 4 Eylül 1919 tarihli Sivas Kongresi'nde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleşerek ülkenin geleceğini tartışmış ve ayrıca CHP'nin kuruluşuna uzanan ilk kurultay olarak kayıtlara geçmiştir. CHP, kuruluşu bu kongrede filizlendiği için devlet kuran parti diye anılmıştır. Ancak daha ilk kurultayda, sonraki dönemlere de damgasını vuracak muhalif hareketler de başlamıştı.

İlk kurultayını Sivas'ta yapan Cumhuriyet Halk Partisi, Atatürk tarafından Halk Fırkası adıyla 9 Eylül 1923'te kuruldu. 20 Kasım 1923'te de, Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Halk Fırkası'nın bünyesine katıldı.

Cumhuriyetin kurulması aşamasında mecliste birinci ve ikinci grup adı altında iki eğilim varsa da 1923'de 1945' kadar olan tek parti döneminin başat siyasal gücü Cumhuriyet Halk Partisi olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi kısa süreli denemeler haricinde tek parti olarak iktidarı elinde bulundurmıştır.⁸⁵

İlk kurultayını Sivas'ta yapan Cumhuriyet Halk Partisi, Atatürk tarafından Halk Fırkası adıyla 9 Eylül 1923'te kuruldu. 20 Kasım 1923'te de, Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Halk Fırkası'nın bünyesine katıldı.⁸⁶

CHF, bu dönemde genç Cumhuriyet'in büyümesi için atılan adımlarda başrolü oynuyordu. 15 Ekim 1927'de başlayan 2. kurultay, 20 Ekim'e kadar sürdü ve tarihe geçti. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ardından da Serbest Cumhuriyet Fırkası adlarıyla iki partinin kurulmasına ön ayak oldu. Ancak ikisi de, Türkiye tarihine acı hatıralarla geçen iki ayaklanmayla kısa sürede kapanmak zorunda kaldı. CHF, bu dönemde yine genç Cumhuriyet'in büyümesi için atılan adımlarda başrolü oynuyordu. 15 Ekim 1927'de başlayan 2. kurultay, 20 Ekim'e kadar sürdü ve tarihe geçti. Türk Devletinin Adı: Türkiye Cumhuriyeti oldu.

⁸⁵ Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih*, Alkım Yayınevi, Ankara, 1973, S. 486

⁸⁶ http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye_Cumhuriyeti'nin_tek_partili_d%C3%B6nemi e.t: 14.03.2010

Cumhuriyetin İlanı, milletin yönetilme şeklinin belirlenmiş olduğu, Atatürk'ün siyasi devrimlerinden bir tanesidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) 25 Ekim 1923'te ortaya çıkan kabine bunalımı sonucunda, bu yönetim şeklinin kusurları daha net ortaya çıkmış ve 29 Ekim'de Anayasanın ilgili maddeleri değiştirilerek, ülkenin yönetim şekli cumhuriyet olarak belirlenmiştir.⁸⁷

Saltanatın kaldırılmasının ve Lozan Antlaşması'nın ardından TBMM'de en çok tartışılan konulardan biri, yeni devletin niteliği sorunuydu. Hükümetinin dayandığı prensipler demokratikti ama bir taraftan da adı "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti" idi. Bazı yabancı ülkeler, Lozan Antlaşmasını imzalamak ve onaylamak için yeni devlet rejiminin daha açık bir şekilde belirlenmesini istiyorlardı.

Mustafa Kemal Paşa 28 Ekim gecesini İsmet İnönü'yle, devletin niteliğinin cumhuriyet olduğunu saptayan bir yasa tasarısı hazırladı. 29 Ekim 1923 günü;

"Hâkimiyet kayıtsız ve şartsız milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına dayanır. Türkiye Devletinin hükümet şekli cumhuriyettir." esasına dayalı olarak Cumhuriyet ilan edildi ve yeni Türk Devleti'nin adı artık Türkiye Cumhuriyeti idi.

Atatürk İlkeleri olarak bilinen ilkeler doğrultusunda, 1922 ve 1938 yılları arasında hayata geçirilen bir dizi yasal değişiklik yapılmıştır. Bu devrimlerin amacı, Atatürk tarafından; "Türkiye'yi gelişmiş devletler seviyesine çıkartmak" olarak beyan edilmiştir.

Kemalist Devrim'in özü, felsefe olarak Tanrı egemenliğine dayanan bir monarşiden, halk egemenliğine dayanan bir cumhuriyete geçilmesi; iç siyaset amacı olarak monarşik iktidarın 'kaderci kulları' yerine çağdaş bir cumhuriyetin 'onurlu vatandaşlarını' oluşturmak; dış siyaset amacı olarak da 'tam bağımsızlıktan kesinlikle

⁸⁷ Armaoğlu a.g.e. s. 486

ödün vermeden', karşılıklı çıkar temeline dayanan eşitlikçi ilişkiler kurmaktı. Tüm Kemalist devrimler aslında bu amaçlara yöneliktir.⁸⁸

Atatürk Devrimlerinin karakteristik özellikleri şöyle sıralanabilir.

1. Devrimler; bir bağımsızlık egemenlik mücadelesidir.
2. Türk Milletinin çağdaşlaşmasını sağlayan kökten, sosyal bir değişimdir.
3. İlerleme ve gelişmeyi hedefleyen dinamik bir harekettir.
4. Milli birlik ve beraberliğe önem verir.
5. Ayrıca bu devrimler demokratik rejime yönelmiş ve onun savunucusu olmuştur.⁸⁹

Türkiye'deki tek parti yönetiminin, bugünkü anlayış ve tanım çerçevesinde bir demokrasi olmadığı çok açıktır ancak o günlerin koşullarında tek partili cumhuriyet insan haklarına saygı ve özgürlük kriterleri açısından çok yukarılarda bir yerdedir.

Doğu ve Orta Avrupa sağ ve sol diktatörlerin baskısı altında idi. Almanya'da Hitler İtalya'da Mussolini, İspanya'da Franko'nun faşist yönetimleri vardı. Fransa, Belçika ve İsviçre'de kadınların en temel insan haklarından biri olan siyasal haklardan yoksun bulunuyorlardı. Yani nüfusun yarısını oluşturan kadınların seçme ve seçilme özgürlükleri yoktu.

Tek parti yönetimindeki demokrasi uygulamaları bu perspektif içinde değerlendirildiğinde ve o günün dünyasını incelendiğinde bu kriterler açısından bir sıralama yaparsak Türkiye çok yukarılarda yer almaktadır. Kurtuluş Savaşı döneminden Cumhuriyetin ilanına kadar TBMM aynı zamanda Hükümet görevi de

⁸⁸ Toktamış Ateş, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, S. 79

⁸⁹ Hikmet Bila, *CHP 1919-2009*, Doğan Kitap, İstanbul, 2009, S. 68

yapmıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası kurulana değin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Meclisteki tek parti olarak bulunmuştur.⁹⁰ Mustafa Kemal Türk Devleti'nin aynı zamanda ilk Başbakan'ıdır. Cumhuriyet'in ilanına kadar Mustafa Fevzi Çakmak, Hüseyin Rauf Orbay ve Ali Fethi Okyar'da Başbakan olarak görev yapmışlardır. Ali Fethi Okyar hem Meclis Hükümeti hem de Cumhuriyet Hükümeti Başbakanlığı yapan tek isimdir.

Ali Fethi Okyar, 15 Ağustos 1921'de İstanbul Milletvekilliğine seçilerek TBMM 1. Dönem'e katıldı. 10 Ekim 1921 - 4 Ekim 1922 arasında Dahiliye Vekilliği yaptı. TBMM 2. Dönemde yeniden İstanbul Milletvekili seçildi. 14 Ağustos 1923'den Cumhuriyet'in ilanına kadar İcra Vekilleri Heyeti Reisliği ve Dahiliye Vekilliği yaptı. Cumhuriyetin ilk Meclisinin 1 Kasım 1923'teki toplantısında TBMM Başkanı oldu.

İsmet İnönü, Cumhuriyet'in ilanı ile sonuçlanan süreçte, Mustafa Kemal'le yakın siyasi işbirliği içindeydi. İlk Cumhuriyet hükümetini kurdu (30 Ekim); aynı zamanda Halk Fırkası (sonradan Cumhuriyet Halk Partisi-CHP) genel başkan vekilliğini üstlendi. Böylece hükümet ve parti üzerinde otorite kurma olanağı elde etti. Muhalefet partisi olarak kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TPCF) karşısında istediği yetkileri elde edemediği için 8 Kasım 1924'te başvekillikten istifa etti.⁹¹

Atatürk döneminde çok partili hayata geçiş çalışmaları olmuşsa da pek başarı sağlanamamış ve kurulan siyasi partilerin ömrü kısa olmuştur.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Ali Fuat Cebesoy, Kâzım Karabekir, Refet Bele, Rauf Orbay ve Adnan Adıvar'ın öncülüğünde 17 Kasım 1924'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin 2. siyasi partisidir. 5 Haziran 1925'te kapatılmıştır. Haziran 1926'da İzmir Suikasti sonrasında bazı paşalar tutuklanır ve idam hükmüyle

⁹⁰ Tunaya a.g.e. s. 248

⁹¹ Armaoğlu a.g.e. s.213

yargılanır. Fakat Kazım Karabekir'in de içinde bulunduğu bu paşalar İsmet İnönü'nün müdahalesi ile idamdan kurtulmuştur.⁹²

1929 Dünya Ekonomik Bunalımının ardından Türkiye, devletçi ekonomik kalkınma politikasına başvurdu. Önemli yatırımların devlet eliyle yapılması kararlaştırıldı. 1930 yılında ekonomik krizin derinleşerek sürmesi ve toplumda ciddi huzursuzlukların baş göstermesi üzerine Mustafa Kemal, yakın arkadaşı olan Fethi Bey'i bir muhalefet partisi kurmakla görevlendirdi.

Serbest Cumhuriyet Fırkası Atatürk'ün istek ve onayıyla, dönemin Paris Büyükelçisi Fethi Okyar'ın başkanlığında Cumhuriyet Halk Fırkası'na karşı biriken hoşnutsuzluk ve tepkileri dağıtmak, hükümeti sarsmayacak bir muhalefet partisi oluşturmak amacıyla 1930'da kuruldu. İlk etapta CHF'den 15 milletvekili SCF'ye geçti. Yeni parti ülke çapında büyük heyecanla karşılandı. 5 Eylül'de yapılan İzmir Mitingi, Ege Bölgesi'nde rejime karşı genel bir ayaklanmaya dönüşme eğilimi gösterdi. Ekim ayında yapılan belediye seçimlerinde SCF 'nin oy çoğunluğunu elde ettiği, ancak sandıklarda tahrifat yapılarak CHF'nin kazandırıldığı söylentisi yayıldı. Aralık ayındaki Menemen Olayı neticesinde SCF kendisini feshetti. SCF deneyinin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra CHF'nin tek parti yönetimi kökleşti.⁹³

1931 yılından toplanan Üçüncü Kurultay'da tüzük yenilendi ve partinin programı belirlendi. Bu kurultayda, Cumhuriyetçilik, Laiklik, Milliyetçilik, Devletçilik, Halkçılık ve İnkılâpçılıktan oluşan "Altı ok" partinin ana programı olarak belirlendi. Halkevleri adı altında CHP'ye bağlı bir taban örgütünün oluşturulmasına karar verildi.

1934 yılında Birinci Beş Yıllık Plan devreye sokuldu. Devlet eliyle ağır sanayinin kurulmasını öngören plan, büyük ölçüde Sovyet kredileriyle finanse edildi. Demiryolu yapımına önem verildi.

⁹²http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye_Cumhuriyeti'nin_tek_partili_d%C3%B6nemi e.t: 14.03.2010

⁹³ Bila a.g.e. 78

1935 yılı Mayıs ayında 384 milletvekili ve 160 il delegesi ile toplanan Dördüncü Kurultay'da partinin adı, Dil Devrimi'nin getirdiği yeni anlayış uyarınca Cumhuriyet Halk Partisi olarak değiştirildi. Kemalizm sözcüğünün ilk defa parti programına girdiği bu kurultaya damgasını vuran “devletçilik” oldu. “Kişinin yapamayacağı işleri devlet yapar” anlayışının yerine “özel girişimi kontrol etme” anlamı verilen devletçilik ilkesi hemen tepkiler doğurdu. Eskişehirli büyük toprak sahibi Emin Sazak, devletçiliğe eski anlamının geri verilmesini isteyecek ve Genel Sekreter Recep Peker, devletçiliğin en sert ifadelerini kullanacaktır.⁹⁴

1936 Haziranında yayınlanan bir genelgeyle bütün illerde parti il başkanlığı valilikle birleştirildi ve içişleri bakanı resmen, parti genel sekreterliği sıfatını üstlendi. 1937 Şubatında yapılan anayasa değişikliğiyle, CHP'nin "altı oku" TC anayasasına resmen dâhil edildi. Böylece “Tek Parti”nin devletle özdeşleşmesi süreci tamamlanmış oldu.⁹⁵

İsmet İnönü Atatürk'ün ölümü üzerine 11 Kasım 1938'de cumhurbaşkanlığına seçildi. Etkin siyasal yaşamdan çekildikten bir yıl sonra cumhurbaşkanı seçilebilmesi, büyük ölçüde Cumhuriyet'le özdeşleşmiş olmasıyla ilgiliydi. Cumhurbaşkanlığının yanı sıra CHP genel başkanlığına da getirildiğinden yönetim üzerinde geniş otorite sahibi oldu. CHP'nin 26 Aralık 1938'de toplanan I. Olağanüstü Kurultay'ında partinin "değişmez genel başkan"ı seçildi. Ayrıca kendisine "Milli Şef" sıfatı verildi.

Cumhurbaşkanı seçilmesinden hemen sonra başlayan II. Dünya Savaşı (1939-1945) döneminde İnönü ülkeyi savaştan uzak tutmaya çalıştı. Savaş yıllarındaki ekonomik ve toplumsal sıkıntılar ise, dönemin unutulmayan mirası olarak kaldı. Gene bu dönemde Hasan Ali Yücel'in öncülüğündeki Köy Enstitüleri kuruldu ve

⁹⁴ Bila a.g.e. s. 62

⁹⁵ <http://www.belgenet.com/parti/chpkurultay.html> e.t: 03.03.2010

geliştirildi.⁹⁶II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından, gerek uluslararası siyasetteki gelişmeler, gerekse ülke içindeki yeni oluşumlar rejimin genel niteliğinde önemli değişiklikleri gündeme getirdi.

Atatürk'ün ölümünden sonra partinin başına gelen İsmet İnönü'nün önderliğinde 2. Dünya savaşı yıllarında uygulanan tek parti rejiminin hiçbir muhalefete hayat hakkı tanımadığı, koyu bir baskı dönemi olduğu kabul edilmektedir.⁹⁷ Zira bu dönemden önce ve Atatürk'ün ölümünden sonra da CHP Genel Sekreterleri Milli Şef deyimini kullanmışlar ve bu konuda katı fikir yürütmüşlerdir. CHP, İnönü'yü değişmez başkan olarak kabul etmiştir. Milli Şef aynı zaman da sorumsuz ve denetim dışıdır. Kurultay bu kararı oy birliği ile almıştır.⁹⁸ aslında şeflik yönetimi, demokratik yönetim anlayışıyla bağdaşmayan, totaliter rejimlere özgü bir siyasi önderlik biçimidir. Türkiye'de kurulan tek-parti yönetimi ve şeflik sistemi dönemim Avrupa'sında egemen olan faşist rejimlerden etkilenmiştir.⁹⁹

2.2.1. Dönemin Siyasi Gelişmeleri

Millî Mücadele hareketinden başarıyla çıkan Türk devleti, Lozan Antlaşmasını Birinci Dünya Savaşının galip devletleri ile eşit şartlarda imzalamış ve milletler arası alanda, bağımsız bir devlet olarak yerini almıştır. Lozan sonrasında, Yeni Türkiye bağımsızlığına sınırlama getirecek milletler arası bağlardan uzak kalacak, barışçı bir politika takip etmek suretiyle, komşularıyla dostluk ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Türkiye'nin bu dönemde barışçı bir siyaset takip etme gayretlerini çeşitli sebeplerle izah etmek mümkündür. Ancak, bu sebepler arasında toplum hayatında köklü değişiklikler yapan inkılâp ve kalkınma hareketlerine girişmenin önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Mustafa Kemal Paşa bu gerçeği Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı bir konuşmada şu şekilde izah

⁹⁶http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye_Cumhuriyeti'nin_tek_partili_d%C3%B6nemi e.t: 14.03.2010

⁹⁷ Doğu Perinçek, *Anayasa ve Partiler Rejimi*, Kaynak Yayınları, Ankara, 1985, S. 43

⁹⁸ Yetkin a.g.e. s.157

⁹⁹ Şükrü Karatepe, *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, S. 189

etmektedir;"...esaslı ıslâhat ve inkişafat içinde bulunan bir memleketin hem kendisinde, hem de muhitlerinde sulh ve huzuru cidden arzu etmesinden daha kolay olunabilecek bir keyfiyet olmaz..."

Yeni Türk devleti kurulduktan sonra Türk Milletinin son asırlarda geri kalmasına neden olan bütün kurumları kaldırarak yerine milletin karakterine, şartlara ve çağın gereklerine uygun ve ilerlemeyi sağlayacak yeni kurumlar kuruldu ve Türkiye çağdaş medeniyetler seviyesine çıkartılmaya çalışıldı. Yeni Türk Devleti kurulmadan önce Saltanat kaldırılmıştır (1922). 29 Ekim 1923'de Cumhuriyet ilan edilmiş ve 1924'de Halifelik kaldırılmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra zamanı geldikçe siyasi, sosyal-toplumsal, ekonomi, eğitim ve kültür alanlarında inkılaplar yapılmıştır.

Türkiye'nin Lozan sonrası dış politikasına Mustafa Kemal Paşa fikir ve düşünceleri ile yön vermiştir. Mustafa Kemal Paşanın uyguladığı dış politika, millet menfaatine dayalı bir "Millî siyaset" ilkesini temel alır. Millî siyaset uygulamasında esas olan Millî bağımsızlık, Millî misak, milletler arası hukuk da saygı ile "Yurtta barış, dünyada barış" ilkelerinin titizlikle tatbik edilmesidir.¹⁰⁰

Türkiye'nin Lozan sonrası dış politikada gösterdiği barışçı politikaya rağmen zaman zaman bir takım engellemelerle karşılaşmıştır. Batılı devletlerin Osmanlı Devleti döneminden kalma "devletin iç işlerine karışma" alışkanlıklarını yeni Türkiye üzerinde de tatbik etmeye çalışmışlar, ancak her defasında Türkiye'nin direnmesiyle karşılaşmışlardır.

1923–1932 dönemi dış politikası, Türk millî siyaset anlayışına uygun olarak daha çok Lozan'dan arta kalan meselelerin halli ve Lozan esaslarının uygulanması yönünde bir seyir takip etmiştir. Lozan'dan arta kalan meseleler; İngiltere ile Musul Sorunu, Fransa ile Kapitülasyonlar ve diğer sorunlar, Yunanistan ile Ahali Mübadelesi olarak ifade edilebilir. Atatürk Döneminde izlenen dış politikanın temel

¹⁰⁰ http://www.turkfederasyon.com/altsayfadetay.php?dokuman_kod=45 e.t: 14.03.2010

ilkesi bağımsızlıktan hiçbir şekilde taviz vermemek olmuştur. Bunun yanı sıra yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda gerçekleştirdiği köklü değişiklikler ve Atatürk'ün uygulamaya koyduğu inkılâplar ile Türkiye öncelikle çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmayı ve bunu aşmayı ideal olarak benimsemiştir. Bu da dönemin dış politikasının oluşturulmasında önemli bir etken olmuştur.¹⁰¹

Musul, 15 Kasım 1918'de İngilizler tarafından işgal edilmiş ve Millî Mücadele sırasında ise düşman işgalinden kurtarılamamıştır. Misak-ı Millî'nin birinci maddesine göre 30 Ekim 1918'de fiili işgal altında bulunmadığından Musul, Türk sınırları içerisindedir.

Lozan Konferansı'nda Türk-İrak sınır meselesi görüşülürken Türk heyeti bölgenin Türkiye'ye terk edilmesi gerektiğini iddia etmiş, Irak'ı mandası altında bulunduran İngiltere ise Musul'un Irak sınırları içerisinde kalmasını ısrarla savunmuştur. Lozan'da halledilemeyen konu, anlaşmanın üçüncü maddesinin ikinci fıkrasında yer alan "Konu, Türkiye ile İngiltere arasında Lozan sonrasındaki dokuz ay zarfında görüşmeler yoluyla halledilecek, mümkün olmadığı takdirde milletler cemiyetine havale edilecektir" şeklindeki ibaresiyle Lozan sonrasına bırakılmıştır.

Uyuşmazlığı gidermek amacıyla 19 Mayıs 1924'te İstanbul'da İngiltere ile başlatılan görüşmelerde İngiltere'nin Irak lehine Hatay üzerinde de hak iddia etmesi üzerine konferanstan bir sonuç alınamamıştır. Tarafların ikili görüşmelerinden sonuç alınamayınca, Musul Meselesi Lozan Antlaşması'nın ilgili maddesi gereği Milletler Cemiyeti'ne havale edilmiş; cemiyet, konuyu 20 Eylül 1924'te görüşmeye başlamıştır. Görüşmelerde Türk tarafı daha önceki görüşünde ısrar ederek Musul'da bir plebisit yapılmasını istediye de İngiltere bu talebi de "bölgede yaşayan halkın cahil olduğu ve sınır işlerinden anlamadığı" gerekçesiyle kabul etmemiştir.¹⁰²

¹⁰¹ <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II7.pdf> e.t: 14.03.2010

¹⁰² Sina Akşin, *Türkiye Tarihi 4*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, S. 87

İngiltere, Musul konusundaki uzlaşmaz tavrını bölgede organize ettiği kışkırtma hareketleriyle desteklemeye çalışmıştır. Özellikle Lozan'dan sonra Kürtleri, Asuri kabilelerini ve Arapları sürekli olarak Türkiye aleyhine tahrik etmiştir. Milletler Cemiyeti'nde Musul Meselesi görüşülürken, Türk-İngiliz kuvvetleri arasında ufak çapta sınır çatışmaları meydana gelmiştir.

Milletler Cemiyeti'nin konuyu incelemek üzere bölgeye gönderdiği Tahkik Komisyonu'nun Eylül 1925'te Cemiyet Meclisi'ne sunduğu raporda Musul'un Irak'ta kalması yönünde görüş beyan etmesi, gerek Türk temsilcileri, gerekse Türk halkı tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Türk tarafının itirazlarına rağmen Milletler Cemiyeti, komisyon raporuna uyarak bölgeyi, 16 Aralık 1925 tarihli toplantısında Irak'a bırakma kararı alacaktır.¹⁰³

Türkiye, Misak-ı Millî sınırları içinde olmasına rağmen Cemiyet Meclisi'nin verdiği bu karara uymak zorunda kalarak, 5 Haziran 1926'da yapılan bir anlaşmayla Musul'u Irak'a bırakmıştır. Türkiye'nin Musul'dan vazgeçmesinin karşılığı olarak bölgedeki petrol gelirinin %10'u 25 yıl süreyle Türkiye'ye verilmiştir. Ancak Türkiye 500 bin İngiliz lirası karşılığı bu hakkından vazgeçmiştir.

Musul'un kaybedilmesinde bölgenin stratejik önemi, petrol kaynakları açısından zengin oluşu ve İngiltere'nin imparatorluk yolları üzerinde olması önemli sebeplerdendir. Bölgenin sahip olduğu bu özellikler İngiltere'nin, ısrarcı, uzlaşmaz ve baskıcı tutumuna neden olmuştur.

İngiltere'nin görüşmelerdeki bu uzlaşmaz tavrının bir diğer sebebi de 1926'lı yıllarda hâlâ Türk milletinin hayat hakkını tanımak istememesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca meselenin daha önceki görüşmelerde halledilmeyerek Milletler Cemiyeti'nin kararına kalması Türkiye açısından ayrı bir talihsizlikti. Çünkü bu tarihte Türkiye, Milletler Cemiyeti'nin üyesi değildir. Buna karşılık İngiltere, cemiyetin aslî ve kurucu üyesidir. İngiltere'nin Cemiyet Meclisi'ndeki bu

¹⁰³ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası-1*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, S. 378

konumu Musul Meselesi'nde diğer devletlere baskı yapmasını kolaylaştıracaktır. Ayrıca, Türkiye Musul Meselesi'nden dolayı yeni bir savaşı göze almak istemeyerek dönemin Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüşdü Aras'ın 7 Haziran 1926 tarihli Meclis konuşmasında da belirttiği gibi "fedakârlık" yapmıştır.¹⁰⁴

Lozan Antlaşması sırasında 30 Ocak 1923'te Türkiye ile Yunanistan arasında azınlıklar konusunda bir anlaşma yapılmıştı. Bu anlaşmada Yunanistan'da bulunan Müslüman-Türk azınlıkları ile Türkiye'de bulunan Rumların mübadelesi öngörülmüştür. Ancak, uygulama safhasında anlaşmanın ikinci maddesinde yer alan "Batı Trakya Türkleri ile İstanbul'da sakin (etabli) Rumların bu mübadeleden hariç tutulması" iki ülke arasında uyuşmazlığa sebep olmuştur.

Mübadeleden İstanbul'da yaşayan Rumları hariç tutmak isteyen Yunanistan'ın bu tutumu iki ülke arasında uzun süren bir gerginlik yaratmıştır. Etabli kelimesinin yorumundan kaynaklanan bu anlaşmazlığın dışında tarafların münasebetlerini olumsuz yönde etkileyen bir diğer olay da "Patrik" meselesidir. Türkiye mübadele kapsamına dahil ettiği Ortodoks Patriği Arapoğlu Konstantin'i sınır dışı etmiş, bu olaya Yunanistan tepki göstermiştir. 19 Mayıs 1925'te Patrik Konstantin'in görevinden istifa etmesiyle konu halledilmîş, 1 Aralık 1926'da iki ülke arasında Atina'da yapılan anlaşmayla da iki ülke azınlıklarının emlak konuları görüşülerek bir düzenleme yapılmaya çalışılmıştır. Ancak, 1926 Antlaşması ülkeler arasındaki meselelerin halli için yeterli olmamıştır.

1930 yılında İtalya Doğu Akdeniz'de bir dostluk ve güvenlik sistemi kurma çabası içine girmişti. Mustafa Kemal Paşa ile Yunanistan Başkanı Elefteros Venizelos'un bu sistemin gelişmesinde olumlu tavırlar alması Türk-Yunan münasebetlerindeki huzursuzluğu ortadan kaldırmıştır. 10 Haziran 1930'da Ankara'da iki ülke arasında imzalanan dostluk anlaşmasıyla Lozan'dan arta kalan mübadele

¹⁰⁴ Akşin a.g.e. s. 89

konusu halledilmiş, komşu ülkeler arasındaki dostane ilişkilerde önemli bir adım atılmıştır.¹⁰⁵

Venizelos'un, 27–31 Ekim 1930'da Ankara'yı ziyareti sırasında imzalanan üç vesikadan oluşan 30 Ekim 1930 tarihli dostluk, tarafsızlık, uzlaşma ve hakem anlaşması Türk-Yunan münasebetlerinin süratle gelişmesini sağlamış ve ileride yapılacak Balkan Antantı'nın imzalanmasına yol açmıştır.¹⁰⁶

1930 tarihli Türk-Yunan dostluk anlaşması 1830'da bağımsızlığını kazanan Yunanistan'ın bu tarihten itibaren ortaya çıkan Türkiye üzerindeki emperyalist macera hareketlerine son vermiş olması bakımından önemlidir. 1930 anlaşması ile kurulan dostluk Kıbrıs Meselesi'nin çıkışına kadar devam edecektir.

20 Ekim 1921 tarihli Ankara İtilâfnamesi, Türk-Fransız münasebetlerinde bir yaklaşma doğurmuştu. Ancak, Lozan görüşmelerinde Fransa'nın Osmanlı borçları ve Türkiye'deki yatırımlar konusundaki olumsuz tavrı Yusuf Kemal-Franklin Boullioun Antlaşması'nın getirdiği yaklaşmayı zedelemiştir.

Lozan sonrasında Türkiye-Suriye Sınır Meselesi, Osmanlı borçları, yabancı okullar, Adana-Mersin Demiryolu Meselesi ve Bozkurt-Lotus davası, Türkiye ile Fransa arasındaki uyuşmazlık konularıdır.

1921 tarihli Ankara İtilâfnamesi'nin sekizinci maddesinde antlaşmadan sonraki bir aylık dönemde Türkiye-Suriye sınırının, kurulacak karma komisyon tarafından tespit edileceği öngörülmüştür. Fakat komisyon ancak 1925'te toplanabilmiş ve meseleyi halledemediği dağılmıştır. Daha sonra 18 Şubat 1926'da Halep'te parafe edilen ve 30 Mayıs 1926'da imzalanan Türk-Fransız dostluk anlaşması Türkiye-Suriye sınırını tespit ettiği gibi Türkiye ile Fransa arasındaki genel konularda da bir uzlaşma sağlanmasına imkân vermiştir.

¹⁰⁵ Oran a.g.e. s. 398

¹⁰⁶ http://www.turkfederasyon.com/altsayfadetay.php?dokuman_kod=45 e.t: 14.03.2010

Lozan Konferansı'nda görüldüğü halde çözümlenemeyen konulardan birisi de Osmanlı borçlarıdır. Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlere vermiş olduğu imtiyazlardan en fazla faydalanan Fransa olmuştu. Dolayısıyla Osmanlı Devleti en fazla Fransız vatandaşlarına borçlu kalmıştı. Konu, 13 Haziran 1928'de Paris'te yapılan bir antlaşma ile halledilmiş Osmanlı borçlarının ödenmesi belirli bir sisteme bağlanmıştır. Fakat 1929 dünya iktisadî bunalımı Türkiye'nin ödeme güçlükleriyle karşılaşmasına sebep olmuştu. Bu sırada Amerika Cumhurbaşkanı Hoover'in 1931'de kendi adını alan Hoover Moratoryumu'nu ilân etmesi borçların ödenmesini geciktirme imkânını gündeme getirmiş, Türkiye de bundan istifade etmek istemiştir. Paris'te yapılan görüşmeler sonunda ilkinden daha uygun ödeme şartlarıyla yeni bir antlaşma 22 Haziran 1933'de imzalanarak Osmanlı Borçları Meselesi halledilmiştir.¹⁰⁷

Türk-Fransız münasebetlerinde sıkıntı yaratan bir diğer konu da Türkiye'deki Fransız misyoner okulları meselesidir. Türk hükümeti bu okullarda tarih ve coğrafya derslerinin Türk öğretmenler tarafından Türkçe olarak okutulmasını istemişti. Fransa bu isteğe karşı çıktıysa da Türkiye'nin kararlı tutumu karşısında meseleyi Türk hükümetinin isteği yönünde kabullenmek zorunda kalmıştır.

Yine Türkiye'nin Adana-Mersin demir yolunu satın almak istemesi ve Türk bayrağı taşıyan Bozkurt adlı gemi ile Fransız bayrağı taşıyan Lotus adlı geminin Midilli açıklarında Ağustos 1926'da çarpışmasıyla ortaya çıkan hukukî sorunlar iki ülke arasında sürtüşme yaratmıştı. Bozkurt-Lotus Davası 1927 yılında Milletler Arası Daimî Adalet Divanı'nda Türkiye lehine sonuçlanmış, demir yolu meselesi de 1929'da yapılan bir anlaşmayla yine Türkiye lehine halledilmiştir.

Türkiye ile Fransa arasındaki bu meseleler çözüldükten sonra iki ülke arasında gelişme gösteren münasebetler 1936–1939 yılları arasında ortaya çıkan Hatay Meselesi yüzünden tekrar bir gerginlik dönemi yaşanmasına yol açacaktır.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Akşin a.g.e. s. 95

¹⁰⁸ Oran a.g.e. s. 417

Güney cephesinde Fransızlarla mücadele edilmişti. Sakarya Savaşı'nın ardından Türkiye ile Fransa arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile Suriye sınırimız çizilmişti (20 Ekim 1921). Ankara Antlaşması'nda Hatay'da özel bir yönetim kurulması, resmi dil olarak Türkçe ve Türk parası kullanılması kabul edildi. Kısaca bölgede yaşayan insanlara geniş haklar verilerek Hatay Fransızlara bırakılmıştı. Ancak, Mustafa Kemal Paşa “Kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde esir kalmaz!” diyerek Hatay'ın kurtulacağına inanıyordu. 1936'da Fransa Suriye ve Lübnan üzerinde uyguladığı manda yönetimine son verdi. Bu durumda Hatay'ın Suriye sınırları içinde kalma tehlikesi belirdi. Bunun üzerine Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne başvurarak Hatay'ın geleceğine Hataylıların karar vermesini istedi.¹⁰⁹

Milletler Cemiyeti, Türkiye ile Fransa arasında görüşmelerin başlamasını sağladı. Görüşmeler sonunda Hatay'da bağımsız bir devlet kurulması kararlaştırıldı. 2 Ekim 1938'de Bağımsız Hatay Devleti kuruldu. Hatay'ın ilk ve tek devlet başkanı olarak Tayfur Sökmen seçildi. Ancak Hataylılar ve Türkiye, Hatay'ın ana vatana katılması düşüncesindeydiler. Avrupa'da II. Dünya Savaşı'nın çıkmasının an meselesi olduğu bir dönemde (23 Haziran 1939'da) Türkiye ile Fransa arasında Hatay'ın Türkiye'ye katılmasına imkân veren bir antlaşma imzalandı.

Gelişmeler üzerine Hatay Meclisi Türkiye Cumhuriyeti ile birleşme kararı aldı (29 Haziran 1939). TBMM Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını kabul etti. Daha sonra çıkarılan bir kanunla da Hatay ilinin kurulması kararlaştırıldı.

Atatürk'ün dış politikada uyguladığı siyaset sonucu Hatay Atatürk'ün ölümünden sonra ana vatana katılmış oldu. Hatay en son topraklarımıza katılan şehrimizdir. Bu nedenle en son çizilen sınırimız Suriye sınırı olmuştur. Böylece Hatay Sorunu Misak-ı Milli doğrultusunda çözümlenmiştir.

1 Eylül 1939'da Almanya, Polonya'ya ya saldırdı ve II. Dünya Savaşı başladı. Avrupa'da Hitler Almanya'sı, Mussolini İtalya'sı ile birlikte istilaya başlamıştı. Uzak

¹⁰⁹ <http://www.webhatti.com/tarih/62844-hatay-sorunu.html> e.t: 14.03.2010

Doğu'da da Japonya bu gruba katılmıştı. Savaşın diğer tarafında ise Fransa ve İngiltere bulunuyordu. Hitler'in güçlü ordusu kısa zamanda Avrupa'yı istila etti. Mussolini kendisine Afrika'yı hedef almıştı. ABD olayları uzaktan izliyordu. Ancak Japonlar 7 Aralık 1941'de ABD'nin Pearl Harbor üssüne saldırınca Birleşik Devletler Almanya, İtalya ve Japonya'ya savaş açtı. Bu arada Almanya SSCB'ye saldırdı. Dünya adeta bir cehenneme dönmüştü. Ancak bu cehennemın ortasında, İnönü'nün deyiimiyle "yangınlar içinde inleyen Asya ve Avrupa kıtalarının bitişik noktasında sessizlik yurdu" aziz vatanımızdı. Türkiye Milli Şef İnönü yönetiminde savaşın dışında durmayı başardı. Son derece başarılı bir dış politika ile Türkiye bu büyük yangının dışında kaldı. Ancak savaş Türkiye'yi iktisadi yönden sıkıntıya soktu. Birçok temel madde bile karneye bağlandı. Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi halkın üzerindeki yükü iyice ağırlaştırdı. Türk Ordusu her türlü tehlikeye karşı ayakta tutuldu. Dönemin en olumlu görülen olayı ise Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel öncülüğünde açılan Köy Enstitüleri idi. Kemalizm'in dayanak noktası olan köylü aydınlanması açısından bu kurum çok önemli görevler yaptı.¹¹⁰

2.2.2. Cumhuriyet Halk Partisinde Parti İçi Demokrasi

2. dünya savaşından sonra demokratik rejimi savunan devletlerin galip gelmesiyle ülkemizde çok partili rejime geçiş için elverişli bir ortam ve CHP içinde muhalefet hareketlerinin artık yüksek sesle yapıldığı, parti içi demokrasi ve bazı yeniliklerin istendiği de görülmektedir.¹¹¹

CHP'nin 1939'da ki 5. büyük kongresinde devrin yöneticileri uluslar arası ilişkileri de dikkate alarak bir muhalefet organı oluşturmayı uygun görmüşlerdir. Ancak bu organının müstakil grup adı altında parti içinde ve parti denetiminde tutulması kararlaştırılmıştır.¹¹²

¹¹⁰http://tr.wikipedia.org/wiki/Cumhuriyet_Halk_Partisi#.C4.B0smet_.C4.B0n.C3.B6n.C3.BC.27n.C3.BCn_CHP_Genel_Ba.C5.9Fkan.C4.B1_Se.C3.A7ilmesi e.t: 14.03.2010

¹¹¹ Tuncay a.g.e. s. 141

¹¹² Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, S. 10

Uluslar arası gelişim ve Türkiye’de ki etkileri bu kontrollü muhalefet fikrinin, giderek başka bir biçimde gerçek bir muhalefete dönüşmüştür. Savaş sona ererken yeni kurulan dünya düzenine Türkiye’nin demokratik bir siyasi sistemle katılması çeşitli bakımlardan zorunlu görülmektedir.¹¹³

Siyasal katılmada kişisel yetenek ve girişime daha çok yer verileceğini, Cumhuriyet idaresinin her alanda gelişmesi ve ilerlemesi esas alınarak devam edeceğini belirten İsmet İnönü şu önemli açıklamayı yapmaktadır: “harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir.”

Bu iktidarın hoşgörüsü, uluslar arası gelişmeler ve ilişkilerin etkisi ve geniş halk kitlelerinin etkisi CHP idaresinde ki aksamalar ve hoşnutsuzluklar sonucu 1945 tarihinde dört CHP milletvekili tarafından verilen önerge ile “Dörtlü Tahrir” siyasi hayatımıza damgasını vurmuştur.

Parti içi demokrasi açısından son derece önemli ve ilginç bu örneğin yazılı bir metin olarak CHP meclis grubu başkanlığına verilmiştir. Rejim üzerinde büyük fırtınalar koparan ve CHP’ye adeta bir harp ilanı gibi gelen önergeye imza atanların (C. Bayar, F. Köprülü, R. Koraltan, A. Menderes) ihracı ve istifaları ile sonuçlanan bu önergenin üç maddede toplandığı görülmektedir.¹¹⁴

1. Milli hâkimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis Murakabesini anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamıyla uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması.

2. Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilatı Esasiye kanunumuzun gerektirdiği genişlikle kullanabilmeleri imkânlarının sağlanması.

¹¹³ Timur a.g.e. s. 10

¹¹⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam (2.cilt)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985, S. 440

3. Bütün parti çalışmalarının yukarıda ki esasların tamamıyla uygun bir şekilde yeni baştan tanzimi.

İnönü'nün 1 Kasım 1945'te TBMM'nin açılışında, düşüncelerini şu şekilde ifade ettiğini görüyoruz: “Bir siyasi kurul içinde prensipte ve yürütmeye arkadaşlarına taraftar olmayanların hizip şeklinde çalışmalarından fazla, bunların kanaatleri ve programları ile açıktan karşı durum almaları, siyasi hayatımızın geleceği için yapıcı bir tutumdur.”¹¹⁵ Demek ki Milli Şef'e karşı bir fikir parti içinde asla belirtilmeyecektir. Belirtenlerse hiziptir. Hizip olmak yerine bir grup olarak serbest muhalefet yapmak demokrasinin gereğidir.¹¹⁶

İmza sahiplerinin bilgi ve cesaretini ortaya koyan Dörtlü Takrir'de şu öneriler teklif ediliyordu: “ Milli hâkimiyetin tek tecelli yeri olan TBMM'de hakiki bir murakabenin sağlanması, demokratik müesseselerin serbestçe doğup yaşamasına engel olan ve anayasanın halkçı ruhunu kısıtlayan bazı kanunlarda değişiklik yapılması ve parti tüzüğünde de yine bu maksatların icap ettirdiği tadillerin hemen icrasdır.”¹¹⁷

İstekleri özellikle üç noktada toplanıyordu: kanunlarda ki ve parti tüzüğünde ki antidemokratik hükümlerin tasfiyesi, meclisin hükümeti gerçekten denetlemesine imkan verilmesi ve seçimlerin serbestçe yapılması.

Bu gelişmeler sürdüğü sırada böyle bir hareketin partileşmesinden önce Milli Kalkınma Partisi kuruluyor ve meclisten onay alıyordu. Tek başına bir muhalefetin gücü daha çok olacağından gelecek vadede müstakbel partinin (DP) oylarını bölmek, onu geciktirmek ve seçimde aradan sıyrılıp iktidarı yakalamak amacını gözettiği görülmektedir.

¹¹⁵ Nihal Kara, “Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları”, *Tarih ve Demokrasi*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, S.79

¹¹⁶ Tuncay a.g.e. s. 143

¹¹⁷ Timur a.g.e. s. 14

19 Mayıs konuşmasında, cumhurbaşkanının demokrasi yolunda ilerleneceğini belirtmiş olmasına rağmen, parti grubu, önergeyi sadece imza sahiplerinin muhalefeti ve geri kalanların oybirliği ile reddetti.¹¹⁸

12 Haziranda yayınlanan CHP grup başkanvekilliği bildirisinde parti grubu oybirliği ile önergeyi reddetti. Dörtlü Takririn reddedilmesinin esas sebebi tartışmalıdır. Birinci görüşe göre; parti başkanının mayısta verdiği liberalleşme direktifine rağmen, Halk partililer henüz otoriter tepki alışkanlıklarını yitirmemişlerdi. İkinci görüşe göre ise CHP kendi içinden bir muhalefet partisi çıkarabilmek için, kasten sert davranmıştır.¹¹⁹ Bu kişilerin parti içinde bir iktidar mücadelesine girişecekleri kaygısıyla önergenin reddedildiğini, İnönü'nün “bunu parti içinde yapmasınlar, ayrı bir parti olarak mücadeleye girişsinler” dediğini belirtmektedir.¹²⁰

Günümüzde dahi anlayamadığımız ve alışamadığımız parti içi demokrasinin tek partili dönemde ki CHP içinde de yerleşemediği, farklı fikir ve görüşlere itibar ve tahammül edilmediği bu gelişmeler dikkate alındığında açıkça görülmektedir. Bununla birlikte ilk ciddi örneğin CHP’de gelişmesi, parti içinde otoriter yapının giderek zayıfladığı anlamına da gelmektedir. Dörtlü Takrir’in asıl önemi artık fiilen bir çok partili rejimin temellerini atması ve 7 Ocak 1946’da, arkasında halk desteğinin de alan Demokratik Parti’nin kurulmasıdır.¹²¹

2.3. Çok Partili Dönem ve Demokrat Parti

2. Dünya savaşı sonrasında Türk siyasi hayatında büyük bir değişim gerçekleşmeye başladı. Çünkü bu sırada ülkede uygulanmak durumunda kalınan savaş ekonomisi ve buna bağlı politikalar, toplumun büyük kesiminde önemli

¹¹⁸ Eroğul a.g.e. s. 30

¹¹⁹ Eroğul a.g.e. s. 19

¹²⁰ Kara a.g.e. s. 78

¹²¹ Tuncay a.g.e. s. 144

rahatsızlıklar doğurmuştu.¹²² Savaş sona ererken yeni kurulan dünya düzeni içerisinde, Türkiye'nin demokratik bir siyasal yapılanma ile yerini alması kaçınılmaz görünüyordu.

II. Dünya Savaşı'nın sonucu yalnızca Avrupa'da hegemonya kurmak isteyen Almanya ve İtalya ile Uzak Doğu'da hegemonya peşinde olan Japonya'nın yenilgisi anlamına gelmiyordu. Aynı zamanda bu ülkelerin ideolojisi olan faşizmin ve ırkçılığın da yenilgisi anlamına geliyordu. Artık dünyada demokratik-kapitalist ve komünist ideolojiler boy ölçüşecekti. Türkiye 1939'da Batı burjuva demokrasilerinin yanında yer almıştı. O zaman SSCB Almanya ile bir olmuş, Türkiye'ye yönelik yayılmacı emellerini belli etmişti. Daha sonra SSCB, Alman saldırılarına uğrayınca Batı Demokrasileriyle saf tutmuştu. Ne var ki, yayılmacı siyasetini sürdürüyordu. Stalin yönetimindeki Sovyetler Birliği, I. Dünya Savaşı sonunda Çarlık Rusyası toprakları olan ülkeleri geri almak istiyordu. Bu, Finlandiya, Polonya, Çekoslovakya, Romanya, Türkiye'den toprak, Estonya, Litvanya'yı egemenliği altına almak demektir. Türkiye'den istediği topraklar, Osmanlı Devleti'nin Brest-Litovsk Antlaşmasıyla elde ettiği, kendisinin daha önce 1878 Berlin Antlaşmasıyla yitirmiş olduğu yerlerdi. Stalin, Türkiye'den toprak elde etmek dışında, söz konusu bütün öbür yerleri elde edecekti.

19 Mart 1945'te SSCB 1925'te Türkiye ile imzalanmış olduğu Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasını yenilemeyeceğini, yeni bir antlaşma yapmak istediğini bildirdi. Türkiye yeni bir antlaşma yapmaya hazır olduğu yanıtını verdi. Fakat SSCB'nin Boğazların iki ülke tarafından ortak savunulmasını istediği ortaya çıktı. Sovyetler bunu resmen istemiş, Türkiye de reddetmiştir. Yine bu sıralarda Gürcistan'da bazı profesörlerce Kars ve Ardahan'ın ülkelerine iadesinden, Bulgaristan'da Türkiye ile sınır "düzeltmesinden" söz edildiği görüldü. Sovyetlerin henüz Batılı ülkelerle arası bozulmamıştı. Türkiye'nin savaşa geç katılması, savaş sırasında Almanya'ya krom satması, Stalin'in Batılılar nezdinde Türkiye aleyhinde kullandığı konulardı. Batılıların Sovyetlerle ipleri koparmadıkları sürede Türkiye

¹²² İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Can Yayınları, İstanbul, 1974, S. 320

uluslararası alanda bir yalnızlık dönemi geçirdi. Fakat zamanla Batı ile, özellikle ABD ile bir yakınlık başladı. Nisan 1946 başında Missouri zırhlısının İstanbul'a gelmesi, bu yakınlığı simgeliyordu. 12 Mart 1947 günü ABD Cumhurbaşkanı Truman, Kongreye, Türkiye ve Yunanistan'ı Sovyet tehdidinden korumak üzere kendi adıyla anılan bir siyaset başlattığını bildirdi (Truman Doktrini). Aynı yıl Türkiye-ABD Askerî Yardım Antlaşması yapıldı. 1948'de yine ABD ile bir iktisadî yardım antlaşması bağlandı. Bu, Avrupa'nın komünizme kaymaması için ABD'nin başlatmış olduğu "Marshall Yardımı" çerçevesindeydi. 1949'da Türkiye Avrupa Konseyi üyesi oldu.

Savaşın sonunun görüldüğü sırada mecliste muhtelif sesler duyulmaya başlandığı gibi sokakta gelişen öğrenci hareketleri de büyük bir tedirginliğe neden olmaktaydı. Ancak asıl gelişmeler 1945 yılında BM Teşkilatının kurulmasını sağlayan San Francisco toplantısına katılmak isteği muhalefete güç vermektedir. Öyle ki, muhalif hareketler bir yandan mevcut siyasal iktidarı şiddetle eleştirirken¹²³ öte yandan da değişik yörelerin ve dolayısıyla, ülkenin sorunlarını ortaya koymaktaydılar.¹²⁴

Ülke sorunlarının ön plana çıktığı ve muhalefetin geliştiği bir sırada CHP bünyesinde ki Müstakil Gruptan¹²⁵ dört milletvekili haziran 1945 başlarında Dörtlü Takrir adlı önergeyi parti grubuna verdiler. Bu önergenin reddedilmesi üzerine CHP bünyesinde gelişen muhalefet neredeyse bir isyana dönüştü.¹²⁶

Cumhuriyetten sonra Türkiye'ye gerek siyasal gerekse kültürel yönden damgasını vuran Tek Parti iktidarı, 2. Dünya Savaşını demokrasi cephesinin kazanmasıyla ve iktidarın karşısına bir güç olarak çıkabilmek için halka dayanmak gerektiğinin farkına varan sivil muhalefetin etkisiyle çok partili hayatı serbest bırakmak zorunda kalmıştır. Çok partili hayatın serbest bırakılması, Tek Parti Döneminde izin verilmeyen ve sindirilen sivil muhalefetin temsil edilmesine imkan sağlamıştır. Diğer

¹²³ Mahmut Goloğlu, *Millî Şef Dönemi*, İstanbul, 1974, S. 401

¹²⁴ Aydemir a.g.e. s. 203

¹²⁵ Öz a.g.e. s. 169

¹²⁶ Sait Aşgın, *Türkiye'nin Demokrat Partili Yılları*, Altunarı Ofset, Karaman, 2001, S. 11

yandan II. Dünya Savaşından sonra dünya genelinde hakim olan demokratikleşme eğiliminin Türkiye'deki yansıması olmuş ve Türkiye'yi az da olsa içe kapalı bir devlet olmaktan uzaklaştırmıştır.

İsmet İnönü, ikinci bir partinin kurulmasına izin vermiştir. Milli Kalkınma Partisi adında yeni bir parti kurulmuş, böylece çok partili hayata kesin olarak geçilmiştir (18 Temmuz 1945). Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılıp Demokrat Parti'yi kurmuşlardır (7 Ocak 1945).

Ayrıca çok partili hayatın ilk evrelerinde CHP ve DP arasında yaşanan gerginliklerin dar anlamıyla partiler arası çekişme olmadığı, bunların çok ötesinde modernleşme anlayışı, devlet-vatandaş ilişkisi, laiklik tanımı, siyasal örgütlenme özgürlüğü gibi hassas ve derin birçok alanda esaslı fikir ayrılığının siyasal kültürde egemen olduğu da çok partili siyasal hayatla birlikte ortaya çıkmıştır. Tek Parti iktidarının seçkinci özelliğine ve kökten modernleşme anlayışına bir tepki olarak da değerlendirilebilecek olan Demokrat Partinin yükselişi bu yönüyle dikkate değerdir. DP'nin kuruluşundan yalnızca 4 yıl sonra kazanmış olduğu başarı, CHP'ye muhalefet eden orta sınıfın sadece ekonomik liberalleşme isteğinin zaferi olarak değerlendirilirse eksik kalacaktır. Demokrat Partinin arkasındaki milli irade, siyasal liberalleşme arzusunun, köktenci modernleşme anlayışına ve halktan kopuk siyaset üreten seçkinci geleneğe muhalefetin simgesi olarak da okunmalıdır.¹²⁷

1946'da açık oy, gizli tasnif ile Cumhuriyet Halk Partisi seçimleri kazanmıştır. 1948 yılında Millet Partisi adında yeni bir parti daha kurulmuştur. 1950'deki seçimleri gizli oy, açık tasnif ile büyük bir çoğunlukla Demokrat Parti kazanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nden sonra iktidara gelen ilk parti Demokrat Parti'dir.

¹²⁷ Sina Akşin, *Türkiye Tarihi 4*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, S. 177

2.3.1. Dönemin Siyasi Gelişmeleri

Türkiye'de 1945 yılında yeniden çok partili döneme geçildikten sonra, 7 Ocak 1946 tarihinde resmen kurulan Demokrat Parti, dört yıllık başarılı bir muhalefetten sonra, 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimleri kazanarak iktidara gelmiştir. Bu gelişme, Atatürk döneminden beri Türkiye'de uygulanan ve muhalefeti bütünüyle dışlamayan, başka bir deyişle "potansiyel demokrasi" anlayışının başarılı olduğunun bir kanıtıdır. Öte yandan bu gelişme, tek partili bir dönemden sonra, ihtilalsiz, darbesiz, kansız bir şekilde serbest seçimlerle iktidarın el değiştirmesidir ki, böyle bir değişime doğulu-islami toplumlarda ilk defa rastlanmakta idi.¹²⁸

Siyasi iktidarı ele geçiren DP'nin milletvekili sayısı, seçim sisteminin de yarattığı adaletsizliğin bir sonucu olarak, muhalefete düşen CHP'nin milletvekili sayısının yaklaşık altı katı kadardı. İktidar ile ana muhalefet partisinin güç dengeleri arasındaki bu eşitsizlik nedeniyle, 1950–54 dönemi, adeta bir tek partili demokrasi görünümü verecekti. Bu durum, DP'nin muhalefeti bir yana bırakarak tek başına hareket etmesine yol açacak ve bu dönemde iktidar ile muhalefet arasında önemli sorunların yaşanmasına neden olacaktı.¹²⁹

1950 seçimlerinden sonra, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün istifası üzerine, DP Genel Başkanı Celal Bayar, TBMM'nin 22 Mayıs 1950 tarihli oturumunda oylamaya katılan 453 milletvekilinden 387'sinin oyunu alarak, Cumhurbaşkanlığı'na seçildi ve aynı gün Adnan Menderes'i yeni hükümeti kurmakla görevlendirdi. TBMM Başkanlığı'na da yine DP'den Refik Koraltan getirildi. DP programı gereğince, Cumhurbaşkanlığı görevini üstlendiği için istifa eden Celal Bayar'ın yerine ise, Adnan Menderes seçilmiş ve Menderes bu görevi, 27 Mayıs 1960 tarihine kadar sürdürmüştür.¹³⁰

¹²⁸ <http://www.tariharastirmalari.com/Aiit2donemicindekiler.html> e.t: 16.03.2010

¹²⁹ Aşgın a.g.e. s51

¹³⁰ Goloğlu a.g.e. 304

Menderes kabinesi güvenoyu aldıktan kısa bir süre sonra, hükümete karşı askeri darbe yapılacağı yolunda bir ihbar yapılmış ve bu gelişme üzerine hükümet, başta Genelkurmay Başkanı Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman olmak üzere, aralarında bir çok general ve amiralin de bulunduğu subayı emekliye ayırmıştır. DP iktidarının daha ilk günlerinde ordu ile hükümet arasında güvensizlik yaratan bu gelişme, on yıl boyunca devam etmiştir.¹³¹

DP yönetimi bürokratik kadrolarda da önemli değişikliklere giderek ilk aşamada dokuz ilin valisini ve birçok memurun yerini değiştirmiştir. Muhalefet tarafından şiddetle eleştirilen bu gelişmeler, bürokratlar arasında da önemli huzursuzluklara yol açmıştır.

Askeri ve bürokratik kademelerde bu değişiklikler yaşanırken, hükümet, 1950 tarihinde Arapça ezan okunmasını serbest bıraktı. Ana muhalefet partisi CHP'den de destek gören bu girişime, Atatürkçü çevrelerden yapılan eleştirilere pek aldırmış eden olmadı.

DP iktidarının ilk aylardaki hızı 25 Temmuz 1950 günü Kore Kararı ile zirveye çıktı: Hükümet, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin talebi üzerine 4500 kişilik Türk Savaş Birliği'nin gönderilmesine karar verdi.

3 Eylül'de Türkiye genelinde yapılan Belediye seçimlerinde ise; DP 600 Belediye Başkanlığı'ndan 560'ını kazanarak, büyük bir başarıya imza attı. Bu seçim sonuçları, DP'nin 1950 seçimlerini de bir rastlantı sonucunda kazanmadığını ortaya koymuştu.

Bütün bu başarılarla karşın Başbakan Adnan Menderes'in parti içindeki konumu ve Bakanlar Kurumu karşısındaki durumu, yeteri kadar güçlü görünmüyordu. Bunun en açık kanıtı da kabinenin güvenoyu almasından daha beş ay bile geçmeden, üç Bakan'ın Menderes ile aralarındaki uzlaşmazlıktan dolayı istifa

¹³¹ Rıfki Salim Burçak, *On Yılın Anıları*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1998, S. 127

etmiş olmalarıydı. Bu istifaların sayısı, kısa sürede dördü buldu. Ancak bu durum, 28 Şubat 1951'de yapılan bütçe oylamalarına yansımadağı için, bütçeye 433 milletvekilinden 375 olumlu oy verdi. Bu tabloya karşın Menderes, beklendiğı gibi, 8 Mart'ta istifasını Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a sundu.

Yeni kabineyi kurmakla görevlendirilen Menderes, 2 Nisan'da bu defada oylamaya katılan 396 milletvekilinin, 346 oyu ile güven almayı başardı. Bu gelişme Menderes'in, ikinci kabinede parti içindeki gücünün gittikçe arttığını ortaya koydu ve muhalefete karşı daha sert önlemler alma yoluna gitmesinde etkili oldu. DP iktidarı, muhalefeti etkisiz hale getirmek için, önce 8 Ağustos 1951 tarihinde 5830 sayılı yasayı çıkarmış ve bu yasa ile Türk Devrimi içinde önemli bir yeri olan Halkevlerini kapatarak, mallarına el konulması yoluna gitmiştir.

Bazı DP'lilerin bile tepki gösterdikleri bu gelişme sonucunda; 1950 yılında toplam sayısı 487'yi bulan Halkevleri ve 4.327'ye ulaşmış bulunan Halk Odası ile 4.890 kitaplık kapatılmıştır. Bu kurumların mal varlıkları da, hazineye devredilmiştir. DP iktidarının bazı partizanların tahrikleri ve siyasi kaygılar sonucunda aldığı bu karar, muhalefetin şiddetli tepkilerine yol açacak ve zaten okur-yazarlık oranı düşük olan bir toplum için, büyük olumsuzluklara neden olacaktı.¹³²

1953 yılında ise, DP iktidarı ile muhalefet arasındaki gerginlik giderek artmıştır. Bu gelişmenin en önemli nedenlerinden birisi, hükümetin 8 Temmuz'da Millet Partisi'ni, "dini siyasete alet etmek ve ara bozucu faaliyetlere girişmekten dolayı" kapatma kararı almasıdır. Bu durum, CHP'nin büyük tepki göstermesine neden olmuştur. CHP tarafından yayınlanan bir bildiri ile bir partinin "yargı kararı olmaksızın kapatılması" eleştirilmiştir. Bu bildiriye karşı büyük tepki gösteren DP Grubu ise, CHP'yi gerici bir partiye destek olmakla suçlamış ve CHP'nin bütün mal varlıklarına el konulmasını öngören bir yasayı, 9 Aralık 1953 tarihinde TBMM'ne sunmuştur. Mecliste yapılan tartışmalar sonucunda 341 oy ile kabul edilen ve 6195 sayılı yasa olarak bilinen bu yasa ile ana muhalefet partisi CHP, 1954 genel seçimleri

¹³² Aşgın a.g.e. s. 58

öncesinde, mali bakımdan adeta felç edilmekteydi. Bu yasa, Genel Merkez binası ve Ulus Gazetesi dâhil hemen her türlü mal varlığına el konulan CHP'nin, 1954 seçimlerinde başarısız olmasında en önemli etken olmuştur.¹³³

Bu arada DP iktidarı, Atatürk'ün manevi kişiliğine yöneltilen saldırıları önlemek amacıyla, Atatürk Kanunu olarak bilinen 5186 sayılı yasayı, 31 Temmuz 1951 tarihinde meclisten geçirmiştir. Ayrıca bu dönem içinde iktidarın, TBMM'den izin almadan Kore'ye asker göndermesi ve öz Türkçeye çevrilen Anayasa dilinin eski haline getirilmesi konularında aldığı kararlar da, iktidar-muhalefet gerginliğini giderek artırmıştır.

İktidar ile muhalefet arasında gerginleşen ilişkiler, 1953 yılı başından itibaren biraz yumuşar gibi olmuşsa da, ancak bu olumlu gelişme uzun sürmemiştir. İki partinin radikallerinin yaptığı aşırı açıklamalar, bu olumsuzlukta etkili olmuştur. Bunun üzerine iktidar, 1954 seçimleri öncesinde "Milli Selamet Kanunları" adı altında bir dizi yasayı kabul etmiştir.¹³⁴

Bu yasalara göre; Üniversite öğretim üyelerinin siyasetle uğraşmaları yasaklanıyor, toplanma özgürlüğü konusunda bazı denetim ve kısıtlamalar getirilerek, basın üzerinde sıkı bir denetim kuruluyor, basının iktidar aleyhine yayın yapması konusuna, kısıtlamalar getiriliyordu.¹³⁵

DP iktidarı, CHP'nin kurduğu ve kısa sürede geliştirdiği imza atan ve aydınlanma düşüncesini kırsal kesime götürmeyi başaran, ancak çok partili döneme geçildikten sonra, yine CHP tarafından temel nitelikleri değiştirilen Köy Enstitüleri'ne de son darbeyi vurmuş, bu kurumlar, 27 Ocak 1954 tarihinde Köy Öğretmen Okulları ile birleştirilerek, ortadan kaldırılmıştır. Bu arada DP hükümeti,

¹³³ <http://www.tariharastirmalari.com/Aiit2donemicindekiler.html> e.t: 16.03.2010

¹³⁴ Kabasakal a.g.e. s. 202

¹³⁵ Eroğul a.g.e. s. 129

yabancı sermayeye önemli ayrıcalıklar getiren Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası ve Petrol Yasasını kabul etmiştir.¹³⁶

DP iktidarı 1954 seçimleri öncesinde de; dış politikada büyük bir başarı olarak kabul edilen NATO'ya üye olmayı başarmış, işçilere grev hakkını tanımasa da, haftalık tatil hakkını vermiş, toprak dağıtımına büyük bir hızla devam edilmiş, başta traktör olmak üzere tarım araç-gereçlerinde önemli artışlar sağlanarak, üretimde verimli bir dönem geçirilmişti. Bu ve benzeri popülist gelişmelerle, halkın iktidara karşı sevgisi kazanılmıştı.¹³⁷

DP'nin ilk yıllarında dışarıdan, özellikle ABD'den gelen yardımlar sayesinde görülmemiş bir bolluk yaşanmıştır. Demokrat Parti, Soğuk savaşın başlaması ve Türkiye'nin batı bloğunda bulunması sebebiyle Marshall ve Truman yardımlarıyla 200 milyon dolar almıştır. Mashall planı; II. Dünya Savaşı sonrasında 1947 yılında önerilen ve 1948-1951 yılları arasında yürürlüğe konan ABD kaynaklı bir ekonomik yardım paketidir. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 16 ülke, bu plan uyarınca ABD'den ekonomik kalkınma yardımı almıştır. Demokrat parti iktidara geldikten sonra 1952 yılında 100 Milyon dolar karşılığında Rusya'nın gözetlenmesi ve doğu hattının kurularak Rusya'nın çevrilmesi karşılığında Türkiye'de İncirlik üssü inşa edilmeye başlanmıştır. Plana dâhil olma sebebimiz Rusya boğazlarda üs ve Ardahan civarlarında hak arayışına girmişti, Dönem itibariyle İngiltere zayıfladığı için bu plan ABD'nin liderliğinde vuku bulmuştur.¹³⁸

Truman Doktrini, 1947 yılında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Harry Truman tarafından Sovyet tehdidine karşı hazırlanmış plandır.¹³⁹ Truman Doktrini, Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası politikasının değiştiğini ve Sovyet karşıtlığının bu yeni politikada temel esas olduğunu ilan etmiştir. Bu doktrin ile Amerika Birleşik Devletleri "komünizm tehdidi" altındaki devletlere mali ve askeri yardım yapacağını açıklamıştır. Başkan Truman, 12 Mart 1947'de Kongre'de kendi

¹³⁶ Eroğul a.g.e. s.134

¹³⁷ Tuncay a.g.e. s. 146

¹³⁸ http://tr.wikipedia.org/wiki/Marshall_Plan%C4%B1 e.t: 17.03.2010

¹³⁹ Ahmet Kuyaş, *Gençler İçin Çağdaş Tarih*, Epsilon Kitabevi, İstanbul, S.297

adıylay anılacak bu doktrini açıkladı. Truman'a göre ABD, komünizm ile silahlı mücadele veren ve dış ülkelerin baskısı altında bulunan devletlere mali ve askeri yardım yapmalıydı (Burada kastedilen ülkeler Yunanistan ve Türkiye'dir). Bu amaçla Kongre'den 400 milyon dolar kullanma izni istedi. Kongre'nin 22 Mayıs'ta bu isteğini kabul etmesi üzerine Türkiye'ye 100 milyon, Yunanistan'a ise 300 milyon dolar yardım yapıldı.¹⁴⁰

1952'de Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle, II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan yalnızlık da sona ermiştir. Doğal olarak bu gelişme iç politikaya da yansımış ve DP'nin gücü ve halktan aldığı destek artmıştır. Kırsal kesimde de DP'nin iktidara gelmesiyle canlanma yaşanmış, özellikle Marshall yardımı sayesinde başta traktör olmak üzere, tarım aletlerinin yaygınlaştırılması gerçekleştirilmiştir. (1948'de 1800 traktör var iken, 1957'de 44.000 traktöre ulaşılmıştır.)¹⁴¹

DP'nin iktidar gelmesiyle birlikte 1923'den beri uygulanan denk bütçe ilkesinden vazgeçilmiş, para ve maliye politikası kökten değiştirilmiştir. Ekonomik canlanmayı gerçekleştirmeye çalışan yeni hükümet, harcamalarını artırmıştır. DP'nin ekonomideki temel hedefi, ekonomik kurumsallaşmayı gerçekleştirmek ve özel sektörün gelişmesine öncelik tanımaktır. İlk yıllarda ekonomide büyük bir canlanma yaşanmış, millî gelirden %15'lik bir artış görülmüştür. Fakat 1954 yılından sonra özellikle dış ticarete denge bozulmaya başlamış ve hükümet kaçınılmaz olarak dış borçlanmaya yönelmiştir. Bu borçlanma siyaseti 1958'de devalüasyona, yani Türk parasının değer kaybetmesine yol açmıştır.

DP döneminde ulaşım sektöründe de gelişmeler yaşanmış, ancak bu dönemde Atatürk ve İnönü dönemlerinin aksine demiryollarına değil, karayolu yapımına öncelik verilmiştir. DP döneminin eğitim politikası da CHP'den farklı olmuştur. Atatürk döneminde açılmış olan Halkevlerinin 1951 yılında kapatılması ve İnönü döneminde kurulan Köy Enstitüleri'nin kapatılarak İlkokula dönüştürülmesi bu farklı politikanın en çarpıcı örnekleridir. Bununla birlikte bu dönemde ilk ve orta

¹⁴⁰ Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, S. 257-259

¹⁴¹ Oran a.g.e. s. 462

öğretimde okul, öğrenci ve öğretmen sayısında önemli artış yaşanmıştır. 1957’de ODTÜ, 1958’de ise Erzurum Atatürk Üniversitesi açılmıştır.¹⁴²

Olumlu ve olumsuz çeşitli gelişmeler karşısında DP yöneticilerinin iktidara yeterince hazırlıklı olmamaları ve CHP’nin muhalefet deneyimsizliği iki siyasî parti arasındaki ilişkileri gün geçtikçe gerginleştirmiş ve ülke kısa sürede kısır siyasi çekişmelere sürüklenmiştir. 1951’de Halkevlerinin devletleştirilmesi ve malvarlığının hazineye aktarılması, 1953’de CHP’nin tüm malvarlığının “Haksız kazanç” iddiasıyla hazineye geçirilmesi, 1954’de Köy Enstitüleri’nin kapatılması, basın üzerindeki baskıların artırılması iktidar-muhalefet ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir. DP’nin “devr-i sabık” yaratma politikası, CHP’nin iyice hırçınlaşmasına yol açmıştır. Bu ortamda yapılan 1954 seçimlerini yine DP kazanmıştır. DP iktidarının ikinci dönemi olan 1954–1957 yılları arasındaki 3 yıllık süre, Demokrat Parti’nin en fırtınalı ve en tartışmalı dönemi olmuştur. CHP’nin bu seçimlerde meclisteki milletvekili sayısı 31’e düşmüştür. DP’nin gücünü artırmış olması, toplumun DP’nin uyguladığı politikayı desteklediği anlamına gelmekteydi. Bu nedenle DP, muhalefet üzerindeki baskısını, 1954’den sonra daha da artırmıştır. Gazetecilere hapis ve para cezalarının verilmesiyle, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek’in bir gün gözaltında tutulması ve daha sonra 6 ay hapis cezasına çarptırılması iktidar-muhalefet ilişkilerini iyice çıkmaza sürüklemiştir.¹⁴³

1954–57 arasında DP iktidarın belki de en önemi olayı, 6 / 7 Eylül olaylarıdır. 6 Eylül 1955’de Atatürk’ün Selanik’teki evine bomba atıldığı yönünde çıkan haberler üzerine, galeyana gelen bir grup tarafından İstanbul’daki Rumların ev ve işyerleri tahrip edilmiş, mezarlık ve kiliseleri yağmalanmıştır. Ordu birliklerinin müdahalesiyle bastırılan olaylar sonucunda, sıkıyönetim ilân edilmişse de, Türkiye’nin dış politikada aldığı yara kapatılamamıştır.¹⁴⁴

¹⁴² Akşin a.g.e. s. 186

¹⁴³ Aşgın a.g.e. s. 62

¹⁴⁴ Eroğul a.g.e. s. 154

DP-CHP gerginliğinin artması yüzünden seçimler bir yıl önceye alınarak 1957'de yapılmış DP seçimleri kazanmışsa da, oylarında belirli bir düşüş yaşanmıştır. Bu yeni dönemde DP, ortaya çıkan ekonomik bunalım karşısında çaresiz kalmış ve IMF ile Dünya Bankası'nın dayatmalarına direnememiştir. 1958'de Irak'ta bir askeri darbe ile ordunun yönetime el koyması Menderes iktidarını kuşkuya kapılmaya itmiş ve DP potansiyel bir tehlike olarak gördüğü CHP üzerindeki baskılarını artırmıştır. Bu kuşku 1958'de Vatan Cephesi'nin DP tarafından kurulmasına yol açmış, siyasal kamplaşma, dolayısıyla gerginlik iyice büyümüştür. DP iktidarının sonunu hazırlayan gelişme ise 1960'da kurulan Tahkikat Komisyonu'dur.¹⁴⁵ Başta CHP olmak üzere meclis içi ve dışı tüm muhalefeti her türlü siyasî faaliyetten uzaklaştırmayı hedefleyen bu komisyon, sorunları çözemediği gibi, üniversite öğrencilerinin sokağa dökülmesine neden olmuştur. 28 Nisan 1960'da İstanbul Üniversitesi'nde bir öğrencinin öldüğü ve çok sayıda öğrencinin yaralandığı olaylar sonunda sıkıyönetim ilân edilmişse de, olaylar Ankara'ya sıçramıştır.¹⁴⁶ 21 Mayıs'ta Ankara'da Harp Okulu öğrencilerinin yapmış olduğu yürüyüşle verilen mesajın, iktidar tarafından anlaşılammamasından kısa süre sonra, 27 Mayıs 1960'da gerçekleştirilen bir askeri darbe sonucu DP iktidarına son verilmiş, Celal Bayar ve Adnan Menderes görevlerinden ayrılmak zorunda kalmışlardır.

2.3.2. Demokrat Partide Parti İçi Demokrasi

Parti içi demokrasi ülkemizde asıl gelişmesini çok partili siyasal yaşamda göstermiştir. Özellikle CHP'den parti içi demokrasi sorunu nedeniyle ayrılanların kurduğu Demokrat Parti, parti içi demokrasi olgusuna çok önemli katkıda bulunmuştur. İç ve dış şartların zorlamasıyla tek parti yönetimi, 1940'lardan sonra baskıcı rejimini yumuşatmıştır. Bu gelişme nedeniyle gerek parti içinde gerek parti dışında çeşitli demokratik muhalif oluşumlar ortaya çıkmıştır. Bu oluşumlardan biri de dört milletvekilinin Çiftçiye Topraklandırma Kanunu'nun çıktığı Günlerde parti

¹⁴⁵ Akşin a.g.e. s. 194

¹⁴⁶ Goloğlu a.g.e. s. 327

grubuna bir ‘‘Dörtlü Takrir adlı önerenin verilmesiyle belirginlemitir. Bu nergede milli hâkimiyetin tek tecelli yeri olan TBMM’de, gerçek bir denetimin sağlanması, demokratik müesseselerin serbestçe doğup yaşamasına engel olan ve anayasanın halkı ruhunu kısıtlayan bazı kanunlarda değişiklik yapılması ve parti tüzüğünde bu amaçların gerektirdiği düzeltmelerin hemen yapılması öneriliyordu. Parti içi demokrasi açısından son derece önemli bir yazılı metin olan önerge, imza sahibi dört milletvekilinin muhalefetine rağmen reddedildi. Daha sonra açık muhalefet Menderes ve Köprülü parti divanının oybirliğiyle aldığı kararla partiden ihraç edildi. Koraltan da iki milletvekilinin ihracının tüzüğe aykırı olduğu yönünde gazetelerde demeç vermesi üzerine o da partiden ihraç edilmiştir.¹⁴⁷

1946’da Celal Bayar’ında istifa etmesiyle dört milletvekili Demokrat Parti’yi kurmuşlardır. Aynı gün yayınladıkları parti tüzük ve programında parti içi demokrasi ilkesinin yansımalarını görmekteyiz. Öyle ki, parti programının birinci maddesinde demokrasi, partinin kurulu gayesi olarak gösterilmiştir.

Demokrat partinin kurulmasıyla yarışmacı çok partili yaşama geçilmiştir. Bu olgu doğal olarak partilerde parti içi demokrasi ilkesinin uygulamaya konmasını gerektirmiştir. Örneğin 1946’da seçimlere girmekte tereddüt etmiş ve parti örgütünün kararıyla seçimlere girmiştir. Aynı Şekilde DP’nin kuruluşunun birinci yıl dönümünde topladıkları birinci büyük kongreleri Türk siyasal yaşamında istisnai bir önem taşımaktadır. Gerçekten cumhuriyet tarihinde ilk defa bir parti baştan sona demokratik bir kongre topluyordu.

DP’de ki bu demokratik hava uzun srmemi ve kısa bir zaman sonra bu partide de parti yönetimi oligarşik eğilimlere yönelmiştir. Bunun zerine ortaya çıkan muhalifler partiden ihraç edilerek uzaklatırılmılardır. Partiden ihraç edilenler ‘‘Müstakil Demokratlar Grubu’’, ‘‘Millet Partisi’’, ‘‘Hürriyet Partisi’’ ni kurmuşlardır. DP’nin ikinci kongresi böyle bir ortamda toplanmıştır.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Eroğul s. 11

¹⁴⁸ Eroğul a.g.e. s. 35

DP yönetimi, daha sonra iktidarda olmanın verdiği rehavet nedeniyle parti içi demokrasi konusunda olumsuz tutum ve davranışlarda bulunmuştur. İktidar da olduğu yıllarda DP, disiplin cezaları ve ihraç yoluyla parti örgütünü denetim altında tutmaya çalışmıştır.¹⁴⁹

“Yeter söz milletin” söylemi ve demokrasi sloganıyla iktidara gelen Demokrat Partinin, parti içi demokrasi konusunda ki daha sonra ki uygulaması söylemiyle uyuşmamaktaydı. DP giderek parti içinde ve dışında otoriter bir yaklaşım içine girmiştir. DP'nin aksine bu dönemde demokrasi konusunda muhalefet partileri, daha duyarlı bir politika izlemişlerdir. Özellikle CHP, iktidardan uzaklaştıktan sonra seçkin bürokratik yapısından ödün vererek, halkla bütünleşmeye yönelmiştir. CHP, DP'nin kurulduğu ilk yıllardan başlayarak parti içi demokrasiye önem vermeye başlamıştır. CHP'nin içinde bulunduğu muhalif partiler, mevcut demokrasinin biçimsel demokrasi olduğunu ileri sürerek çoğunlukçu demokrasiden çoğulcu demokrasiye geçilmesini talep ediyordu. 1946'da ki olağanüstü kurultayda tek dereceli seçimlerin kabulüne, dernek kurma özgürlüğünün tanınmasına ve parti başkanının her kurultayda yeniden seçilmesine karar verilmiştir.

Parti içi demokrasi yönünde ki bütün gelişmelere rağmen cumhuriyetin ilk yıllarından 1960'lara kadar Türkiye'de siyasal partilere liderler hakimdi. Parti görüş ve programı ne olursa olsun parti bütün olarak lidere tabi oluyordu. Hatta parti politikası, liderin görüşlerine ve karakterine göre biçimlenirdi. Siyasi partilerin iç düzenlerinde ki tartışmalar ya lidere tamamen boyun eğmekle ya da partiden ihlal edilmekle sonuçlanırdı.¹⁵⁰ Ancak her şeye rağmen 1946-60 dönemini Türk demokrasisinin temellerinin atıldığı dönem olarak değerlendirebiliriz. Bu dönemde demokrasiyle birlikte parti içi demokrasi kavramı da ülke gündemimize girmeye başlamıştır.¹⁵¹

¹⁴⁹ Tuncay a.g.e. s. 147

¹⁵⁰ Ali Yaşar Sarıbay, *Kamusal Alan Diyalojik Demokrasi Sivil İtiraz*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, S. 109

¹⁵¹ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, 1967, S. 82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1980 SONRASI SAĞ PARTİLERDE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ SORUNU

Parti içi demokrasinin 1980'den sonra ülkemizde ne durumda olduğu, partilerin gelişimi ve siyasi yaşamları ile birlikte incelenecektir. Partilerin tek tek ele alınacağı bu bölümde parti örgütlerinin oluşum süreci, parti yönetimi ve üyeleri arasında ki ilişki incelenecek ve partilerin parti içi demokrasileri değerlendirilecektir.

3.1. 1980 Sonrası Sağ Partiler

Türk siyasi tarihi, çok partili sisteme geçtikten sonra hep iki kutuplu, yani merkez sağ ve merkez sol olarak yaşadı. Merkez sağ, en net tanımı ile içinde, aşırı milliyetçi duyarlılıkları olan gruplarla birlikte, etnik kimliklerini önemseyen ancak kendilerini “sağcı” olarak nitelendiren siyasetçilerden oluştu. Bu gruba dini duyarlılıkları, diğerlerine nazaran daha fazla olanlar da eklendi, liberaller de.¹⁵²

Sağ partiler siyasi yaşamları boyunca halkın inançlarına, dinine, kültürüne, örf ve adetlerine saygı gösterdikleri görülmektedir. Millet iradesinin üstünlüğüne inanan merkez sağdaki partiler, milliyetçi, muhafazakâr, demokrat, laik, liberal ve serbest piyasa ekonomisi taraftarı olmuşlardır. Sağ partiler, toplumun geniş kesiminin inanç, değer yargılarının ve hayat biçimlerinin siyasi temsili olarak kabul görmektedir. Sağ çizginin izlediği yol, liberal ekonomik politikalarla toplumun inanç, değer, hayat biçimlerinin modernleşmeyle birleştirilmesidir. Bu yol, büyük bir ölçüde yeni koşullara uyum sağlayarak devam ettirilmiştir. DP ve diğer merkez sağ partiler bir ölçüye kadar benzer bir siyaset anlayışını izlediler. Öncelikle ekonomik liberalizm, dini hassasiyetler ve milliyetçilikten meydana gelen bir sağ siyaset anlayışı oluştu.¹⁵³

¹⁵² http://www.eastweststudies.org/tr/makale_detail.php?tur=100&makale=63 e.t: 30.03.2010

¹⁵³ Nuray Mert, *Merkez Sağın Kısa Tarihi*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007, S. 20

1980 sonrasına yani toplum ağırlıklı döneme geldiğimizde Türk siyasi hayatında yeni bir sayfanın açıldığını görmekteyiz. Bu sayfanın temel özelliği siyasi yaşamın merkezinin gittikçe topluma doğru kaymasında görülmektedir. Bu ise devlet ve devlet anlayışında meydana gelen değişikliklerle beraber, toplumsal dinamiklerin gelişmesinden kaynaklanmaktadır.

1982 Anayasası ile birlikte devletçi seçkinlerle siyasi seçkinlerin görev alanları tamamen değişmiş oldu. 1980 sonrasında artık devleti Cumhurbaşkanı, Anayasa ve Ordu temsil etmektedir. Cumhurbaşkanı devleti temsil ederken, Anayasa toplumsal işleyişi yasalar çerçevesine almakta, Ordu ise iç ve dış güvenlikten sorumlu tutulmaktadır. Ekonomik ve siyasi konular tamamen siyasi partilere bırakılmıştır. Bürokrasi siyasi partilerin yörüngesine girmiş ve eğitim imkânlarını artmasıyla beraber kapısını taşradan gelenlere de açmıştır. Entelektüel kesimin önemli bir kısmı ise liberal ve sivil toplumcu değerleri savunarak eski rollerini terk ettiler.¹⁵⁴

Cumhuriyet döneminde ilk defa 1980 sonrasında devlet toplumun ayağına gitmiş ve normlarını toplumun değerleriyle pekiştirme gereği hissetmiştir. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in halka giderek ve Kur'an'a dayanarak yaptığı konuşmalar yeni bir sayfa açtı. Bu teşebbüs daha sonra Özal tarafından geliştirildi. Özal, devletin, milletin hizmetinde olması gerektiği fikrini işleyerek yeni döneme damgasını vurdu. Devleti, ekonomik alanda alt yapıdan, siyasi alanda da bireylerin hak ve özgürlüklerini sağlamaktan sorumlu tuttu. Bir taraftan da özgürlük üzerine durdu. İnanç ve vicdan, düşünce ve serbest teşebbüs hürriyeti Özal politikasının anahtar kavramlarıydı.

1980 sonrasında iki kavram yoğun biçimde siyasi literatürümüze girdi. Sivil toplum ve liberalizm. Her iki kavram da toplumsal inisiyatifleri ön plana çıkarmayı hedeflemektedir. Liberal tartışmalarla beraber özelleştirme programı tartışılmış ve her birinin kendi değerlerini yaşamada serbest olması için sosyal grupların

¹⁵⁴ www.fatih.edu.tr/~omercaha/Makaleler/.../Tde%20Demokrasi.DOC e.t: 07.04.2010

meşrutiyet alanı genişletilmiştir. Bunun bir gereği olarak 141, 142 ve 163. maddeler kaldırılmıştır. Böylece toplumsal farklılaşmaya ve çoğulcu toplumun gelişimine müsaade edilmiştir.

Bu politikaların sonunda nispeten farklılaşan bir toplum profili ile karşı karşıyayız. 1970'lerdeki ideolojik tartışma ve çatışmalar yerini 1980'lerde daha spesifik konulara bıraktı. Bu dönemde, çevre, sağlık, turizm, insan hakları, kadın hakları ve dini haklar gibi konular tartışılmış ve her biri toplumsal insiyatifi biraz daha arttırmıştır. Bu konular etrafında gelişen sosyal gruplar siyasal yaşamın nabzını topluma çekmektedir.

Bunlara ilaveten 1980'den sonra gelişen kamuoyu yoklamaları da Türk siyasi hayatına bir yenilik getirdi. Değişik konularda yapılan kamuoyu yoklamaları ile halkın fikri soruluyor ve politikacıların halkın beklenti ve tercihlerine göre politika üretmeleri bekleniyor. Özel televizyon kanallarının açılmasıyla bu süreç daha da hızlanmıştır.¹⁵⁵

Kısaca, 1980 sonrası dönemde devlet alanının giderek küçülmeye başladığını görüyoruz. Bunun bir parçası olarak da toplum siyasal hayat ve kararların nabzını oluşturmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitilmesi gereken toplumun bu kez düşüncesine başvuruluyor ve görüşlerinden istifade ediliyor. Bunun en tipik örneğini siyasal platformda çözülemeyen konularda siyasetçilerin sık sık konuyu halka götürülim teklifinde bulunmasında görmekteyiz. Yani siyasi konuların meşruiyeti halkın onayından geçmektedir.

3.1.1. Anavatan Partisi

Anavatan Partisi 20 Mayıs 1983 günü Turgut ÖZAL' ın önderliğinde 37 kişi tarafından kurularak Türk siyasi hayatındaki yerini almıştır. Milliyetçi, muhafazakâr,

¹⁵⁵ www.fatih.edu.tr/~omercaha/Makaleler/.../Tde%20Demokrasi.DOC e.t: 07.04.2010

sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest pazar ekonomisini esas alan bir partidir.¹⁵⁶ Anavatan Partisi iktidarları süresince Türkiye'de neo-liberal sisteme geçişi şiddetle desteklemiş ve bu doğrultuda icraatlar ortaya koymuştur. Günümüzde halen bu dönemde yaşanan değişimlerin etkilerinin sosyal ve ahlaki hayata yansımaları tartışılmaktadır.

Turgut Özal'ın keskin ve değişimci politikaları ile Türkiye askeri yönetimden yeni bir döneme hızlı bir geçiş yapmıştır.

Parti ideoloji olarak Adalet Partisi misyonunun devamı gibi gözüke de uygulama da ve politik yaklaşımlarında Adalet Partisi misyonundan daha farklıdır. Çağdaş, kentli ve bilim yanlısı bir sağ oluşum çizgisi çizmeyi istemiştir.

6 Kasım 1983 yılında yapılan Genel Seçimlerde %45.14 oy oranıyla 400 üyeli TBMM'de 212 milletvekilliği kazanarak çoğunluğu sağladı ve tek başına iktidara geldi.25 Mart 1984'te yapılan yerel seçimlerde % 41.5 oy alan ANAP, birinci parti konumunu korudu. 28 Eylül 1986'da yapılan ara seçimlerde, ANAP önemli bir gerilemeyle oyların ancak yüzde 32.1'ini alabildi. Aynı seçimlere katılıp bir varlık gösteremeyen Hür Demokrat Parti de ANAP'a katılma kararı aldı. 29 Kasım 1987'de yapılan 1987 Genel Seçimleri'nde oylarını düşürmesine rağmen (%36,31) yine tek başına iktidara gelmiş ve bu sefer 450 sandalyeli mecliste 292 sandalyeye sahip olmuştur.26 Mart 1989'da yapılan Yerel Seçimlerde ise, ANAP özellikle büyük kentlerde belediye başkanlıklarının çoğunu yitirdi. Yerel seçimlerin hemen ardından muhalefet partileri ANAP'ın üçüncü parti olduğunu öne sürerek seçim istedi. Bu ortamda Turgut Özal'ın 31 Ekim 1989'da TBMM'deki ANAP çoğunluğunun oylarıyla cumhurbaşkanı seçilmesi de muhalefet için yeni bir eleştiri konusu oldu.¹⁵⁷

Genel Başkan ve Başbakan Turgut Özal'ın cumhurbaşkanlığına seçilmesiyle genel başkanlığa Yıldırım Akbulut getirildi.15 Haziran 1991'de yapılan olağan

¹⁵⁶ http://www.mustafatasar.gen.tr/konusmalar/94-10-21_kurulus.htm e.t: 12.04.2010

¹⁵⁷ Hasan Cemal, *Özal Hikâyesi*, Doğan Kitap, İstanbul, 2000, S. 148

kongrede Yıldırım Akbulut parti içi muhalefetin desteğini alan Mesut Yılmaz'a karşı yenilgiye uğradı; böylece ilk kez bir başbakanın, başbakanlık süresi içinde ve parti içi muhalefet hareketi sonucunda makamını kaybetmesi görüldü. Mesut Yılmaz döneminde, Özal'ın parti içindeki etkisi giderek azaldı. Aynı zamanda başbakanlığa gelen Mesut Yılmaz erken seçim kararı aldı.¹⁵⁸

20 Ekim 1991'de yapılan Milletvekili Genel Seçimleri sonucunda ANAP, yüzde 24 oranıyla 115 milletvekilliği kazandı; 1983'ten bu yana ilk kez ikinci parti konumuna düşerek, 1991-1996 yılları arasındaki dönemi muhalefette geçirdi. BBP adaylarını da listesine aldığı 24 Aralık 1995 seçimlerinden sonra Anavatan Partisi halk oyu bakımından % 19.65 ile 2. parti konumuna gelmiş olsa da, koltuk bakımından üçüncü parti (132 Mv.) oldu. Seçimlerden sonra, DYP ile kurduğu ANAYOL hükümeti , Refah Partisi'nin Anayasa Mahkemesi'ne yaptığı başvuru sonucunda ANAYOL hükümetinin güven oylamasının iptal edilmesiyle ancak 4 ay sürebildi. DYP - ANAP Hükümeti'nin 28 Haziran 1996'da sona ermesinden 1 yıl sonra, Refah Partisi-Doğru Yol Partisi koalisyon hükümetinin istifa etmesinin ardından, 2 Temmuz 1997'de Mesut Yılmaz'ın başkanlığında kurulan koalisyon hükümetinde Demokratik Sol Parti ve Demokrat Türkiye Partisi de yer aldı (ANASOL-D). Ancak bu hükümet de toplam 18.5 ay kadar sürdü, 25 Kasım 1998'de Mesut Yılmaz için verilen gensoru önergesinin TBMM'de kabul edilmesinden sonra Yılmaz istifa etti, ANAP-DSP-DTP koalisyon hükümeti de 11 Ocak 1999'da sona erdi. Yılmaz'ın başkanlığındaki 55. hükümet, Cumhuriyet tarihinin gensoruyla düşürülen ilk hükümeti olarak tarihe geçti.

18 Nisan 1999'da yapılan seçimler sonucu yüzde 13'le 4. parti olan Anavatan Partisi, 28 Mayıs 1999'da Bülent Ecevit'in başkanlığında kurulan DSP-MHP-ANAP hükümetinin en küçük ortağı olarak 57. Hükümet'te yer aldı.

3 Kasım 2002'de yapılan Genel seçimler ise ANAP için bir facia oldu; % 5.11'lik oy oranıyla tarihinde ilk kez TBMM dışında kaldı. Seçimlerden hemen sonra

¹⁵⁸ http://tr.wikipedia.org/wiki/Anavatan_Partisi e.t: 12.04.2010

11 Ocak 2003'te yapılan kongre'de, aday olmayan Mesut Yılmaz'ın yerine Ali Talip Özdemir seçildi. Özdemir'in 2003'te istifa etmesiyle genel Başkanlığa Nesrin Nas seçildi. Şubat 2005'te Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan istifa eden Isparta milletvekili Erkan Mumcu, 2 Nisan 2005 tarihinde yapılan kongrede tek aday olarak genel başkanlığa seçildi. Aynı yıl içinde logosunu ve ANAP olan kısaltmasını ANAVATAN olarak değiştirdi.

ANAVATAN, 22. dönemde Adalet ve Kalkınma Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa etmiş milletvekillerinin katılımıyla TBMM'de grup kurabilecek milletvekili sayısına ulaştı ve 3. parti konumuna geldi. 2007 Genel Seçimleri öncesinde Doğru Yol Partisi ile birleşme kararı aldı, fakat daha sonra bazı nedenlerden dolayı birleşme gerçekleşemedi, aday listelerini geç verdiği gerekçesiyle de genel seçimlere de katılamadı.¹⁵⁹

25 Ekim 2008'de yapılan 6. Olağanüstü Büyük Kongre'de, genel başkanlıktan çekilen Erkan Mumcu'nun yerine Salih Uzun seçildi. 31 Ocak 2009'da yapılan tüzük kongresinde alınan kararla daha önce 1983'ten 2005 yılına kadar kullandığı logoyu yeniden kullanmaya başladı. 2009 Yerel Seçimlerinde, eski genel başkanlardan Mesut Yılmaz'ın memleketi olan Rize dışında bir varlık gösteremedi. Aldığı binde 7'lik oy oranı, siyasi tabanının tamamen eriyerek eski günlerine nazaran artık bir tabela partisi konumuna geldiğinin en açık göstergesi oldu.

23 Temmuz 2009'da Demokrat Parti ile birleşme kararı aldı. 31 Ekim 2009 tarihinde Ankara'da yapılan 10. Olağan Büyük Kongresi'nde, kendini fesih ve Demokrat Parti ile birleşme kararı alındı.¹⁶⁰

¹⁵⁹ http://www.haber3.com/news_detail.php?id=440256

¹⁶⁰ http://www.habercem.com/Anavatan-tarih-oldu-_6955.html

3.1.2. Milliyetçi Demokrasi Partisi

Türk siyasal partisi.12 Eylül Darbesi'nden sonra, 1983'te siyasal partilerin yeniden kurulmasına izin verilmesi üzerine emekli orgeneral Turgut Sunalp ve 40 arkadaşı tarafından kurulmuş (16 Mayıs 1983), genel başkanlığa da Sunalp getirilmiştir.

MDP, kuruluşundan hemen sonra 12 Eylül Darbesi'nin siyasal çizgisinin savunucusu olduğunu açıkladı. “iktidara mahkûm olma” mantığı MDP'nin programına da hâkimdi. Yeni, orijinal fikirlerin aksine MDP, parti programında alışlageldik söylemleri tercih ediyordu. “Devlet ve hür teşebbüsün birbirine rakip olmadığı karma bir ekonomi, devlet özel teşebbüsün yetersiz kaldığı sahalarda onu tamamlayan ve yol gösteren olmalı” sözleriyle ekonomi hedefleri açıklanırken, “hür dünyanın ve batı ittifakının bir üyesi olduğumuz gerçeğinin bilincindeyiz. Ortadoğu'daki konumumuz geliştirilmeli, NATO içindeki yerimiz güçlendirilmeli, AET'ye tam üyelik hedeflenmelidir” sözleriyle de, dış politika amaçlarına açıklık getiriliyordu. Öte yandan MDP, programının ‘temel hürriyetler’ bölümünde “ferdin hak ve hürriyetleri, diğer vatandaşların hürriyetine ve toplum menfaatlerine zarar vermemeli, devletin varlığını yıpratıcı olmamalıdır. Basın hürriyeti demokrasinin vazgeçilmez unsurudur ancak devletin yüce menfaatleri aleyhinde kullanılamaz” sözleriyle 12 Eylül'ün baskıcı rejiminin devam etmesi gereğini vurguluyordu.

MDP'nin en büyük destekçisi olan milli güvenlik konseyi (MGK) ve cumhurbaşkanı Kenan evren, MDP'den yana ilk tavırlarını kurucu vetolarında gösterdi. Diğer partilerin kurucuları tırpanlanırken, MDP kurucularına, -belki de zaten MGK tarafından önerildiği için- dokunulmuyordu. Partiler, veto edilen kurucularının yerine yeni isim bulup, onay için MGK'ya bildirmekte güçlük çekerken, MDP sayıca az olan vetoları önemsemedi. MGK, seçime doğru halktan ANAP sinyalleri almaya başlayınca, seçmenlerin bu eğilimini değiştirmek için çaba sarf etti.¹⁶¹

¹⁶¹ <http://www.itusozluk.com/goster.php/milliyet%E7i+demokrasi+partisi> e.t: 19.04.2010

MDP, 6 Kasım 1983 pazar günü yapılan genel seçimlere de kamuoyunun yakından tanıdığı isimlerle katıldı. 12 Eylül döneminin başbakanı emekli deniz kuvvetleri komutanı Bülent Ulusu, MDP listelerinden bağımsız İstanbul adayı oldu. Parti listelerinde öğretim üyeleri ve bürokratlar ağırlıktaydı. Seçimlerden önce genel başkan Sunalp “iktidara mahkûmuz. Bir değil, beş bakanlar kurulu çıkaracak kadro kurduk” sözleriyle birinci parti olacaklarına dair inancını dile getiriyordu. Milli Güvenlik Konseyi'nce desteklendiği, kullandığı ve yeni dönemin iktidar partisi olarak tasarlandığı izlenimini vermesine karşın 6 Kasım 1983 seçimlerinde, ağır bir yenilgiye uğradı. Oyların ancak % 23.27'sini aldı; 5'i listesindeki bağımsızlardan olmak üzere 71 milletvekilliği elde ederek üçüncü parti oldu. 25 Mart 1984'teki yerel seçimlerde de oyların % 6.96'sını elde ederek yalnızca üç il merkezinde belediye başkanlığı seçimini kazanabildi.

MDP'nin seçimlerdeki başarısızlığı, parti yönetimine karşı yoğun bir muhalefetin doğmasına yol açtı. 13 Temmuz 1985'te yapılan birinci olağan kongrede Turgut Sunalp'ın yerine parti genel başkanlığına Ülkü Söylemezoğlu seçildi. Yönetimdeki bu değişikliğin de canlılık getirmemesi üzerine 4 Mayıs 1986'da yapılan olağanüstü kongrede partinin feshedilmesi kararlaştırıldı. Partili milletvekillerinden bir bölümü, o sırada kurulan Hür Demokrat Parti'ye (HDP) katıldı. Bazı milletvekilleri de Anavatan Partisi'ne ve Doğru Yol Partisi'ne girdiler. Eski genel başkan Turgut Sunalp ve birkaç milletvekili ise bağımsız kaldı.¹⁶²

Faaliyette bulunduğu 3 yıla yakın süre yapay ve icazetli bir parti görünümü veren MDP, millete rağmen siyaset yapmanın mümkün olmadığını kanıtlayan bir siyasal teşekkül olarak tarihe geçti.

¹⁶² http://tr.wikipedia.org/wiki/Milliyet%C3%A7i_Demokrasi_Partisi e.t: 19.04.2010

3.1.3. Doğru Yol Partisi

Doğru Yol Partisi kısaca DYP, Demokrat Parti (DP) ve Adalet Partisi (AP)'nin devamı olarak kabul edilen siyasal partidir. 1983'te Adalet Partisi'nin devamı olarak kurulmuştur.

DYP, 1983 yılında kurulduğunda Genel Başkanlığında Ahmet Nusret Tuna vardı ve ancak 1 ay kadar partiye başkanlık etti. Ardından Yıldırım Avcı başkanlığa geldi ve 1985'teki olağan kurultayda Hüsamettin Cindoruk'a başkanlık görevini bıraktı. Hüsamettin Cindoruk ise 1987 yılında siyasi yasakların kalkması üzerine Süleyman Demirel'in genel başkanlığa geçmesi amacıyla istifa etmiştir ve bununla beraber Süleyman Demirel genel başkanlığa seçilmiş ve 6 yıl boyunca (1987-1993) genel başkanlıkta kalmıştır.¹⁶³

1987'de %19,14 oyla meclise giren DYP, 1991'de %27,03 oy ile 1.parti konumuna gelmiş ancak tek başına iktidara gelebilecek kadar oy alamadığından Erdal İnönü'nün Genel Başkanlığında bulunduğu Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP)ile koalisyon kuruldu ve Süleyman Demirel'in başkanlığında 49. Hükümet kurulmuş oldu. 1993'ün 14 Haziran'ına kadar devam etti çünkü 17 Nisan 1993'te cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın vefat etmesi üzerine 16 Mayıs 1993'te Süleyman Demirel cumhurbaşkanlığına seçilmiş ve hükümet de Mehmet Gölhan'ın vekâleten başkanlığını yapmasıyla devam etmiş oldu. Genel Başkanlığa, Milli Eğitim Bakanı Köksal Toptan, İçişleri Bakanı İsmet Sezgin ve Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı Tansu Çiller adaylıklarını koydular ancak ilk turda yeterli oyu alamamasına karşın Tansu Çiller'in yüksek oy alması diğer adayların adaylıktan çekilmelerine sebep olmuş ve 13 Haziran 1993'te Genel Başkanlığa Tansu Çiller seçilmiştir.¹⁶⁴

14 Haziran'da, Süleyman Demirel de 50. hükümeti kurma görevini Tansu Çiller'e vermiştir. Bundan sonra DYP,Tansu Çiller'in başbakanlığında bulunduğu

¹⁶³ Yurdakul Fincancıoğlu, *Demokraside Duraklama Yılları*, Buke Yayınları, İstanbul, 2002, S. 154

¹⁶⁴ Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi Cilt 2*, İmge Kitabevi, Ankara, 1996, S. 244

aralıksız üç hükümeti görmüştür.¹⁶⁵ Ancak 24 Aralık 1995'te yapılan seçimler sonucu %19,18 ile koltuk bakımından 2.parti(135 Mv.),oy bakımından ise 3.parti olan DYP 6 Mart 1996'da ANAP ile koalisyonu katılmış fakat bu hükümet kısa ömürlü olmuş ve Refah Partisi'nin(RP) verdiği gensoru önergesiyle 28 Haziran 1996'da düşürülmüş, yerine DYP ile 1.parti konumundaki RP'nin kurduğu REFAHYOL hükümeti başa gelmiştir.

Bu dönemde görülen en önemli olay 28 Şubat kararlarıdır. Bu kararlar ordunun MGK'nın 9 saatlik toplantısında verilmiş ve bu 28 Şubat Kararlarının ardından hükümet istifasını vermiştir. Yani bir diğer deyişle Post modern Darbe olmuştur. (Post modern darbe denmesinin sebebi ordu tamamıyla devlet işlerine el koymamış ancak bir bildirgeyle hükümeti istifaya zorlamıştır ve tanklar burada bir uyarı anlamına gelmektedir çünkü 1997'de Tokat'ta tanklar uyarı amacıyla yollarda dolaşmıştır.)

Bu olayların ardından ANAP-DSP-DTP koalisyonu (ANASOL-D) kurulmuştur ve DYP muhalefete geçmiştir. 18 Nisan 1999 yılında yapılan seçimlerde %12 oy ile 5.parti olarak meclise giren DYP, 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan seçimlerde %10'luk seçim barajını kıl payıyla geçememiştir(%9,54 oy ile)ve bunun ardından Tansu Çiller bundan sonraki parti kurultaylarında genel başkanlığa aday olmayacağını açıkladı ve yerini üst üste iki dönem (DYP'den ayrıldıktan sonra)Elazığ Bağımsız milletvekili seçilen K. Mehmet Ağar Genel Başkanlığa seçilmiş oldu. 5 Mayıs 2007 günü DYP Genel Başkanı Mehmet Ağar ve Anavatan Genel Başkanı Erkan Mumcu iki partinin Demokrat Parti adı ile bütünleşmesi konusunda protokol imzaladılar. 27 Mayıs 2007 günkü kongrede partinin adı Demokrat Parti olarak değiştirilerek DYP kapatıldı. Bir gün sonra eski partililer tarafından Çetin Özaçıkgöz'ün Kurucu Başkanlığında Doğru Yol Partisi (2007) tekrar kuruldu.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Yurdakul a.g.e. s. 156

¹⁶⁶ http://tr.wikipedia.org/wiki/Do%C4%9Fru_Yol_Partisi e.t: 05.05.2010

3.1.4. Refah Partisi

Milli Selamet Partisi, 12 Eylül 1980 askeri harekâtından sonra kapatılmıştı. Milli Güvenlik Konseyince siyasi partilerin yeniden kurulup faaliyet göstermesine izin verilmesi üzerine 19 Temmuz 1983'te avukat Ali Türkmen başkanlığında Milli Selamet Partisinin görüşlerini benimseyen Refah Partisi (RP) kuruldu. Kurucularının Milli Güvenlik Konseyi (MGK) tarafından birkaç defa veto edilmesi sebebiyle, kadrosu, kanunların öngördüğü zamanda tamamlanamadığından 1983 seçimlerine katılamadı. Daha sonra kurucu üyeler arasından veto edilmeyen Ahmet Tekdal parti başkanlığına getirildi.¹⁶⁷

Refah Partisi ülke çapında çok kısa zamanda bütün teşkilatını kurdu. Programında manevi kalkınmaya ve sanayileşmeye ağırlık vereceğini belirterek, Milli Selamet Partisinin muhafazakâr-dini oy tabanına yerleşti.¹⁶⁸ İlk olarak 25 Mart 1984'te Ahmet Tekdal başkanlığında yerel seçimlere katıldı. Oyların % 4.44'ünü alarak Urfa ve Van belediye başkanlıklarını kazandı. 28 Eylül 1986'da 11 ilde yapılan milletvekili ara seçimlerine katıldı. Bu seçimlerde % 4.76 oy alabildi. 6 Eylül 1987'de yapılan referandum (halk oylaması) ile bazı eski siyasi parti liderlerine siyaset yapma yasağı kaldırılınca, MSP eski başkanı Necmettin Erbakan Refah Partisi genel başkanlığına seçildi (11 Ekim 1987).

Refah Partisi, Kasım 1987'de yapılan milletvekili erken genel seçimlerine Necmettin Erbakan başkanlığında girdi. Oylarının oranını % 7,16 oranına çıkardı. Ülke genelinde% 10 barajını aşamadığı için milletvekili çıkaramadı. Mart 1989'da yapılan Belediye Başkanlığı (Yerel İdare) Genel Seçimlerinde Türkiye genelinde toplam oy oranını % 9.8'e çıkardı. Kahramanmaraş, Sivas, Şanlıurfa, Van ve Konya illerinin belediye başkanlıklarını kazandı.

20 Ekim 1991 Milletvekili Erken Genel Seçimine Refah Partisi, Milliyetçi Çalışma Partisi, İslahatçı Demokrasi Partisi üçlü ittifak olarak katıldılar. Anayasaya

¹⁶⁷ http://tr.wikipedia.org/wiki/Refah_Partisi e.t: 05.05.2010

¹⁶⁸ Mustafa Özel, *Refahlı Türkiye*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997, S.35.

göre iki ve daha fazla partinin birleşerek seçime katılmalarının yasak olması sebebiyle bu üç partinin ittifakları kâğıt üzerinde resmi bir belgeye dayanmamaktadır. Bunun için IDP ve MÇP partilerinin milletvekili adayları seçime katıldıkları bölgelerden bağımsız aday olarak katılmışlar, fakat her üç parti de birbirinin adaylarına oy vermişlerdir.

20 Ekim 1991 Erken Genel Seçimlerine bu şekilde katılan Refah Partisi (RP), Türkiye genelinde kullanılan seçmen oylarının % 16.90'ını alarak TBMM'ye 62 milletvekiliyle girdi. TBMM'de grup kuran dört partiden birisi oldu. Daha sonra Milliyetçi Çalışma Partisine ve Islahatçı Demokrasi Partisine mensup milletvekilleri ayrıldılar. Kapatılan partilerin açılmasına izin verilmesi üzerine açılan MSP Refah Partisine katıldı.

1994 Yerel Seçimlerinde büyük bir sıçrama yaptı; yüzde 19.14 oranında oy alarak, İstanbul ve Ankara belediye başkanlıklarını kazandı. 24 Aralık 1995 genel seçimlerinde yüzde 21.38 oy oranıyla 158 milletvekilliği kazandı ve birinci oldu. Seçimlerden hemen sonra Anavatan Partisiyle yapılan koalisyon görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlandı.¹⁶⁹

Doğru Yol Partisiyle kurduğu koalisyon hükümeti (Refah yol Hükümeti) 28 Haziran 1996'da TBMM'de güvenoyu aldı, Erbakan da başbakan oldu. Daha sonra Erbakan'ın istifa etmesi üzerine Refah yol hükümeti dağıldı (Haziran 1997).

21 Mayıs 1997'de Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş, iktidarda iken RP hakkında, "Lâik Cumhuriyet ilkesine aykırı eylemleri" gerekçesiyle dava açtı. Refah Partisi, 8 ay süren dava sonunda, 16 Ocak 1998'de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı. Necmettin Erbakan, Şevket Kazan, Ahmet Tekdal, Şevki Yılmaz, Hasan Hüseyin Ceylan ve İbrahim Halil Çelik'e 5 yıl süreyle siyaset yasağı getirildi. Kapatılma gerekçesinde, parti görevlilerinin laiklik karşıtı eylemleri,

¹⁶⁹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Refah_Partisi e.t: 05.05.2010

devletin kurucusuna karşı suçlamaları ve türbanla ilgili siyaseti de kanıtlar arasında sayıldı.

Partinin programları arasında; Türkiye'de manevi kalkınmayı sağlamak, adil düzeni kurmak, ağır sanayiye gerçekleştirmek, İslam ülkeleriyle olan ilişkileri arttırmak, faizi kaldırmak, Türkiye'nin AT'a girmesinin faydasız olduğu gibi dini temelli görüşleri vardı.¹⁷⁰

Fazilet Partisi, Refah Partisinin siyasi mirasçısı olarak kuruldu.

3.1.5. Milliyetçi Hareket Partisi

MHP, 8–9 Şubat 1969 günlerinde Adana'da yapılan genel kongrede Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin adını Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirmesiyle kurulmuştur. Aynı kongrede parti, terazi olan amblemini kırmızı zemin içerisinde üç hilal olarak değiştirdi ve gençlik kollarının amblemi hilalli bozkurt olarak belirlendi. Partinin yeni programı Türkeş'in yazdığı "*Dokuz Işık*" kitabındaki görüşler doğrultusunda değiştirildi. MHP'nin bir de Türklerin özgürlüğünü temsil ettiğine inanılan bozkurt işareti vardır.

MHP, 1969 ve 1973 genel seçimlerinde büyük başarılar sağlayamamıştır. Suat Hayri Ürgüplü kabinesinde "Türkeşçi" olarak tanımlanan üç bakan vardı: Mehmet Altınsoy, Hazım Dağlı, Mustafa Kepir. 1965 seçimlerinde parti %2,2 oy aldı. Milli Bakiye sistemiyle 11 milletvekili çıkardı. 1 senatörü vardı. 1968'de 14'lerden dört kişi partiden istifa etti. 1969 seçiminde Alparslan Türkeş Adana'dan milletvekili seçildi, 1973'e kadar MHP mecliste bir kişiyle temsil edildi. 1973 seçiminde 3 milletvekiliyle meclise girdi. 1 Nisan 1975'de 1. Milliyetçi Cephe Hükümeti (39. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti)'ne girdi. Alparslan Türkeş ve Mustafa Kemal Erkovan kabinede yer aldı. 22 Temmuz 1977'de oy oranını %3.4'ten, % 6.4'e çıkartarak 16 milletvekiliyle mecliste grup oluşturdu ve

¹⁷⁰ <http://arsiv.sabah.com.tr/2008/03/15/haber,0E0014F9515341A98B5A573C4568CE0D.html> e.t: 02.05.2010

senatoya bir üye soktu, bu seçimin ardından kurulan 2. Milliyetçi Cephe Hükümeti (41. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti)'nde ise biri başbakan yardımcılığı olmak üzere beş bakanlıkla temsil edilerek büyük bir atılımda bulundu: Alparslan Türkeş (başbakan yardımcısı), Agah Oktay Güner, Cengiz Gökçek, Gün Sazak ve Sadi Somuncuoğlu.

Milliyetçi Hareket Partisi, milliyetçi muhafazakâr tabana seslendi. MSP ile görüş farklılığı milliyetçilik üzerindedir. Alparslan Türkeş "Başbuğ" olarak nitelendiriliyordu. MHP, ÜGD, MİSK ve Pol-Bir kuruluşlarıyla toplumsal örgütlenmeye gitti. Birçok MHP'li 1970'lerdeki çatışmalarda sol görüşlüler tarafından öldürüldü. Ülkücülerin çatışmalara çekilmesinin fitilini, Ankara Erkek Teknik Yüksek Öğretmen Okulu öğrencisi ülkücü Ertuğrul Dursun Önkuzu'nun sol görüşlü öğrencilerce 3 gün boyunca işkence edilerek, 23 Kasım 1970 tarihinde öldürülmesi olayı ateşledi. Bu olaydan sonra, sol görüşlü gençlerle, ülkücü gençler sık sık çatıştı. Ülkücü, gazeteci, yazar ve milletvekili İlhan Darendelioğlu, milletvekili ve bakan Gün Sazak, MHP İstanbul İl Başkanı Recep Haşatlı ve oğlu sol örgütlerin düzenlediği faili meçhul suikastlarda öldürüldüler.

MHP 1975'ten 12 Eylül Darbesine kadar bütün yurtda yaşanan terör olaylarında, Ülkü Ocakları'nın partiyle ilişkilendirilip suçlanmasıyla karşılaştı. Bozkurtlar veya "komando" olarak nitelenen gençler ile sosyalist sol militanların çatışması birçok kaynaktan ülkenin bir iç savaşa sürüklendiği şeklinde yorumlandı ve askerler darbeden sonraki bildirimlerinde en çok buna vurgu yaptılar. Bozkurtların baş sloganı Allah Türk'ü Korusun şeklindeydi.¹⁷¹ Parti bazılarınınca nasyonal sosyalistlikle suçlandı, sol görüş taraftarlarınınca Faşistlikle itham edildi. Partililer her iki suçlamayı da reddetti ve Atatürk ilkelerine uygun olarak "Türk-İslam Ülküsü" (Ülkücülük) görüşünü savunduklarını dile getirdiler. MHP içindeki çalkantılarda görüşleri ırkçılığa yakın olarak tanımlananlar zamanla partiden atıldı. Türkeş, 1976'da Mekke'ye gidip hacı oldu. 1977'de Milli Selamet Partisi'nden umudunu kestiğini açıklayan Necip Fazıl Kısakürek'in desteğini kazandı. MHP'nin resmi günlük

¹⁷¹ Burak Arıkan, *Milliyetçi Hareket Partisi: Türk Sağının Türk Sorunu*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008. S. 33

gazetesi Hergün gazetesiydi.¹⁷² Daha akademik olan Ortadoğu gazetesinde milliyetçi ve mukaddesatçı profesörler yazıyordu. Bayrak, Millet ve Milli Ülkü gazeteleri ile Adalet Partisi'nin yayın organları da partiye destek veriyordu. Töre dergisi partinin görüşlerini bilimsel tabanda araştırıyordu.

12 Eylül Darbesinden sonra 16 Ekim 1981'de diğer tüm partiler gibi MHP'nin de etkinlikleri yasaklandı, parti kapatıldı, mallarına el konuldu. Partiye yakın insanlar 7 Temmuz 1983'de Muhafazakâr Parti'yi (MP) kurdular. Bu parti, 1985 Kasım'ında Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) adını aldı.

Kısa bir sürede teşkilatlanmasını tamamlayan MÇP, 1987 yılı içerisinde iki olağanüstü kongre yapmıştır. Birinci kongrede, genel başkan Ali Koç'un istifası ile, genel sekreter yardımcısı Naci Kanburoğlu vekaleten genel başkanlığa getirilmiştir. İkincisinde ise 19 Nisan 1987 günü, MÇP Naci Kanburoğlu'nun başkanlığında, Ankara Selim Sırrı Tarcan Spor Salonu'nda olağanüstü kongreye giderek Abdülkerim Doğru'yu genel başkan seçmiştir. Bu kongrede Devlet Bahçeli genel sekreterliğe, Ali Güngör, Hüseyin Abbas, Abdülhadi Toplu, Muzaffer Eriş, Mehmet Refet Eke, Şevket Bülent Yahnici ve Tuğrul Türkeş de genel başkan yardımcılıklarına getirilmişlerdir. Darbe sonrası 4,5 yıl tutuklu kalan Alparslan Türkeş'in siyaset yasağının 6 Eylül 1987'de sona ermesiyle 4 Ekim 1987'de MÇP olağanüstü kongreye giderek Türkeş'i genel başkanlığa seçmiştir. MÇP, Türkeş'in liderliğinde Ekim 1991 genel seçimlerinde Refah Partisi (RP) ve Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP) ile ittifak yapmıştır.

27 Aralık 1992'de, 1979 yılındaki delegeleriyle toplanan MÇP Kurultayı, Sadi Somuncuoğlu'nun tüm çabalarına karşın MÇP'nin feshine, 24 Ocak 1993 tarihinde yapılan olağanüstü kongreyle ise partinin adının MHP olarak değiştirilmesine karar vermiştir.¹⁷³

¹⁷² Cemal Anadol, *Alparslan Türkeş: Olaylar, Belgeler, Hatıralar ve MHP*, Burak Yayınevi, İstanbul, 1995, S. 121

¹⁷³ http://www.mhp.org.tr/mhp_parti_programi.php?id=357 e.t: 02.05.2010

Aralık 1995 genel seçimlerinde % 8.2 oy alan MHP, % 10'luk seçim barajını aşamadığı için milletvekili çıkaramadı. Alparslan Türkeş'in vefatından sonra, 6 Temmuz 1997'de yapılan olağanüstü kurultayda iki aday Alparslan Türkeş'in oğlu Tuğrul Türkeş ile Devlet Bahçeli arasında yapılan seçim yarışını Devlet Bahçeli kazandı ve genel başkanlığa seçildi. MHP, 1999 Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimleri'nde % 17.98 oy alarak DSP'nin ardından en çok oy alan ikinci parti oldu ve 129 milletvekili çıkardı. Kurulan DSP-ANAP-MHP koalisyonunda, biri başbakan yardımcılığı olmak üzere 12 bakanlık alarak, ikinci büyük koalisyon ortağı oldu. 5. Ecevit Hükümeti'ne katılırken Rahşan Ecevit'le sorun yaşayan MHP, yine de koalisyonda uyumla çalıştı, ancak ekonominin çökmesi üzerine dışarıdan getirilen Kemal Derviş ile uyuşamadı. Eylül 2002'ye gelindiğinde TBMM'de 125 milletvekili kalmıştı.¹⁷⁴

Daha sonra iktidardayken Genel Başkan Devlet Bahçeli'nin aldığı 3 Kasım seçim kararı ile seçime gidildi. 2002 Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimleri MHP için büyük bir yıkım oldu ve % 18 olan oy oranı %8.3'e düştüğünden MHP parlamentoya giremedi.¹⁷⁵

2007 Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimleri'nde % 14.29 oy alarak 71 milletvekilliği kazanmış ve mecliste yeniden grup kurmuştur. 2009 Türkiye Cumhuriyeti Yerel Seçimleri'nde, biri büyükşehir olmak üzere 10 ilin belediye başkanlığını, toplamda da 490 belediye başkanlığı kazanmıştır.

3.1.6. Adalet ve Kalkınma Partisi

2001 yılında mevcut genel başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın kurucu başkanlığında kurulan Türk siyasi partisidir.¹⁷⁶ Türkiye'de yapılan son iki genel seçimde en çok oyu alan partinin genel başkanı Recep Tayyip Erdoğan hükümeti kurmakla görevlendirildi. Partinin mevcut genel başkanı ve kurucularından olan

¹⁷⁴ http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=13 e.t: 02.05.2010

¹⁷⁵ Arıkan a.g.e. s. 49

¹⁷⁶ http://www.akparti.org.tr/parti-tuzugu_80.html e.t: 06.05.2010

Recep Tayyip Erdoğan, AK Parti'nin siyasi yelpazedeki yerinin muhafazakâr demokratlık olduğunu belirtmiştir.

Kurucuları ve partinin önde gelen isimlerinden bir bölümü, eski Fazilet Partisi'ne yakın ya da Fazilet Partisi kadrosundan olup, partinin kapatılmasından sonra kurulan ve devam niteliğine sahip olduğu kabul edilen Saadet Partisi'ne katılmamışlardır. Partinin, gerek kuruluştaki, gerekse sonraki dönemlerdeki kadroları değişik parti ve siyasi görüşlerden pek çok adı barındırmıştır. Parti, Fazilet Partisi'nin (veya ilgili siyasi geleneğin) bir uzantısı olarak gösterilmesine şiddetle karşı çıkmıştır.

14 Ağustos 2001 tarihinde kurulan partinin kuruculardan Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül, İdris Naim Şahin, Binali Yıldırım ve Bülent Arınç partinin önde gelen isimleridir. Bünyesinde, Millî Selamet Partisi-Refah Partisi-Fazilet Partisi (Milli görüş), Anavatan Partisi (Turgut Özal'a yakın isimler), ve Adalet Partisi-Doğru Yol Partisi (merkez sağ) kökenli isimleri barındırmaktadır.

AK Parti 15 aylık bir parti olarak 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan seçimlerde en yüksek oy oranını alan parti olarak (geçerli oyların %34,63'ü), Abdullah Gül başkanlığında 58. Cumhuriyet Hükümeti'ni kurdu. Aldığı siyaset yasağı nedeniyle kabine ve TBMM'de yer alamayan genel başkan Recep Tayyip Erdoğan'ın bu yasağı, Cumhuriyet Halk Partisi'nin de desteklediği bir anayasa değişikliği ile aşıldı. Erdoğan, 8 Mart 2003 tarihinde Siirt'te yapılan yenileme seçimlerinde milletvekili seçilerek meclis'e girdi. Bunun üzerine Abdullah Gül başkanlığındaki 58. Hükümetin 11 Mart 2003 tarihindeki istifasının ardından Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'den hükümeti kurma görevini alan Recep Tayyip Erdoğan, 15 Mart 2003 tarihinde 59. Cumhuriyet Hükümeti'ni kurdu.¹⁷⁷

Parti, bazı karşıtları tarafından Millî Görüş hareketinin bir parçası olmakla suçlansa da, partinin önde gelen isimleri bu yakıştırmayı şiddetle reddetmektedir.

¹⁷⁷ http://tr.wikipedia.org/wiki/Adalet_ve_Kalk%C4%B1nma_Partisi e.t: 06.05.2010

Bunun basın-yayına yansıyan en belirgin örneği, partinin kurucusu Recep Tayyip Erdoğan'ın bir konuşmasında "Milli Görüş gömleğini çıkardık" şeklindeki deyişidir.

Partinin, Türkiye'nin ABD ile müttefiklik ilişkilerini koruma siyaseti ve AB üyeliği yönünde attığı adımlar, Milliyetçi ve sol kesimlerce ulusal çıkarlardan ödün verildiği iddiasıyla eleştirildi.

2004 yılında yapılan 2004 yerel seçimlerinde, İl Genel Meclisi seçim sonuçlarına göre %41.67'lik oyla birinci parti olan AK Parti, belediyeler bazındaki sonuçlara göre ise 1.950 belediye kazanmıştır. 15 Büyükşehir Belediyesi'nden 11'ini de kazanan AK Parti, Ege ve Güneydoğu Anadolu'daki bazı il belediyeleri hariç tüm Türkiye'de başarılı oldu.¹⁷⁸

2007 yılında yapılan 2007 genel seçimlerinde daha öncesinde meydana gelen cumhurbaşkanlığı seçimleri tartışmaları ve 27 Nisan Bildirisi gibi tartışmaların ardından %46.58'lik bir oy oranı ile Türkiye tarihinde hükümette bulunan bir parti olarak girmiş olduğu seçimlerde oy oranını arttıran bir parti oldu. Türkiye'nin 81 vilayetinin 80'nin de milletvekili çıkardı (Tunceli hariç). 2009 yerel seçimlerinde ise 15.513.554 seçmenin oyunu aldı. Yüzde 38.8 ile oy oranı düşse de Türkiye genelinde birinci parti konumunu korudu. İstanbul, Ankara gibi 10 büyükşehir belediyesi, toplamda da 1442 belediye kazandı.

3.2. Parti Örgütlerinin Oluşum Süreci

Siyasi partilerin kuruluşu anayasamızda belirtilmiştir. Önceden izin almaksızın kurulan siyasi partilerin ülke çapında örgütlerini oluşturmaları aşamasında, asıl konumuz olan parti içi demokrasi süreci başlamaktadır. Çünkü örgüt bu sürecin ilk aşamasında atama olgusuyla karşı karşıya kalmakta, yarışmasız kurulan bir örgüt söz konusu olmaktadır.

¹⁷⁸ http://tr.wikipedia.org/wiki/Adalet_ve_Kalk%C4%B1nma_Partisi e.t: 06.05.2010

Ülkemizde siyasi partiler kurulduktan sonra, teşkilatlanırken kurucular kurulunun belirlediği Genel İdare Kurulu veya Merkez Yürütme Kurulu'nun atamalarıyla il ve ilçelerde organlar oluşturmaktadır. Bu durum bir takım sakıncalara yol açmaktadır. Genel merkezin tanıdığı isimler gündeme geldiğinde, İl ve İlçelerin oluşumu sırasında kayıtlar belli merkezlerin blok kayıtları olacağından ve karşı grup gibi algılanacak kişilerin kayıtları daha başlangıçta karardan geçmeyeceğine göre, oluşum süreci içinde hiyerarşik yapılanma ve merkezîyetçilik gündeme gelecektir. Türkiye'de bunu denetleyebilecek hiçbir organ ne yazık ki yoktur. Bunu başlangıçta parti içine müdahale eder gibi kabul edenler, oligarşik bir eğilimi taşımaktadırlar.¹⁷⁹

Böyle bir üye kaydı sonucunda, parti teşkilatlarını asla bırakmak istemeyen kişiler, kongrelerde blok oy alabilmek için, akrabalarından başlayarak tüm yakınlarını ve işbirliği yaptığı kişileri masa başında delege olarak atamaktadır. Kısacası Türkiye'de hemen hemen hiçbir partide sağlıklı bir üye kaydının bulunmadığı söylenebilir.

Türkiye'de parti örgütlerinin sağlıklı işleyebilmesi temiz toplum ve dürüst yönetim için, siyasal katılım kanalarının genişletilmesi, yani sınırlamaların azaltılarak, daha nitelikli, meclis bileşiminin performansının artırılmasına olanak verilmesi, parti içi demokrasinin mutlaka kurumsallaştırılması, bunları yapabilmesi içinde, anayasal, yasal kurumsallaşmanın hukuki temellerinin oluşturulması, bütün bunlarla birlikte üyelerin ve kitlelerin eğitim ve gelir düzeylerinin yükseltilmesi kaçınılmazdır.¹⁸⁰

Parti örgütü içinde yer alan üyelerin büyük bir kısmı, siyaseten bilgilendirilmeden mahallelerde üye ağaları tarafından kaydedilerek tezkiye edildiğinden, üyelerin birçoğunun parti binasının adresini bile bilmedikleri, örgüt içinde etkileşim sağlanamadığı görülmektedir. Eğitim düzeyi düşük ve iletişim kurulamayan bir örgütlenme süreciyle toplumsal sorunların giderilemediği kollamacı

¹⁷⁹ Tuncay a.g.e. s. 173

¹⁸⁰ Coşkun Can Aktan, *Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi (1980-1990 Türkiye Deneyimi)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1992, S. 66

bir sistemin ortaya çıktığı üyelerin araçlarla ve zengin aday ve yöneticilerle işbirliği yaptığı görülmektedir.¹⁸¹

Siyasi parti örgütlerinin demokrasi esaslarına uygun faaliyet gösterebilmesi için parti tüzük, yönetmelik ve programlarında yer alması, örgüt planının hayata geçirilmesi kaçınılmazdır. Örgütlenme sürecinde siyasal katılımın sınırlılığı nedeniyle parti içinde demokratik tepkinin kalitesi de düşmekte, Türkiye’de siyasal örgütlenme ve karar mekanizmalarının işletilmesi çözümü beklenen bir sorun olmaya devam etmektedir.¹⁸² Bu sorunun çözümü için siyasi parti örgütlerinde tabandan tepeye karar mekanizmasının kurularak seçimli kadroların buna ortam hazırlaması gerekir.

3.2.1. Liderlerin Konumu: Lider Sultası

Her çağda insanlar, sosyal gruplar içinde iktidarın yapısı ve el değiştirmesi hakkında belli bir ideal yaratmışlardır; bu ortak ideale uyan liderlere itaat etmek, diğerlerine ise etmemek, onlara doğal gelir. Bu hâkim inanç, kelimenin sosyolojik anlamında, bir liderin meşruluğunu tayin eder.¹⁸³

Bu bağlamda ülkemizde ki partilerin ve liderlerin kuvvet kaynağını politikacıların siyasi partilerde ki delege ağalığından hızını aldığı ve kutsal lider sultasıyla yürütülen politik oligarşiyi şimdi iyice perçinlediği görülmektedir. Her örgütün işlevlerinin ve organlarının farklılaşması için verimli bir toprak olduğuna işaret eden Michels’e göre, siyasi parti örgütünün gelişmesi sonucunda, onu yönetmek ve partiyi işlevsel hale sokmak oldukça karmaşık bir hal almakta, buna paralel artan bilgi ve uzmanlaşma ihtiyacı sonunda da örgütler, özel eğitim görmüş, kişilerle teknik olarak hiyerarşik ve idari bir yapıya bürünmektedir. Bu nedenle her örgüt veya siyasi parti ufak bir azınlığın aldığı kararlarla idare edilmekte, küçük bir yönetici azınlığın –başta liderin- kendi iktidarını sürekli kılmak eğiliminde olduğu

¹⁸¹ Ayşe Güneş Ayata, *CHP-Örgüt ve İdeoloji*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, S. 43

¹⁸² Kudret Bosuter, *Türk Siyasi Partiler Sisteminde Parti İçi Demokrasi*, Ulusal Basımevi, Ankara, 1969, S. 89

¹⁸³ Duverger a.g.e. s. 188

bunun da çoğunlukla üyeler tarafından denetiminin mümkün olmadığı, Oligarşinin Tunç Kanunu ile açıklanmaktadır.

Örgütte merkezîyetçilik derecesinin aşılması, genel merkez ve taşra teşkilatlarının arasında katılabilmeyi parti içi demokrasi sağlamakta, bununda belirleyici unsuru olarak siyasal kültür görülmektedir.¹⁸⁴

Zümreleşen azınlık politikacılarının diktatoryası kabul edilen oligarşik örgütlenme düzeni ulusal bir kültür ve siyasal bilinç düzeyi yükseltilerek, sosyo-ekonomik veriler pozitif şekle getirilerek, eğitim düzeyi artırılarak, parti içi demokrasi kurularak aşılabilir.

Parti üyelerinin liderlerini hiçbir kritik ve eleştiriye tabi tutmayan bir çoğunluğu Duverger, liderlerin adeta putlaştırıldıkları ifade edilmektedir.¹⁸⁵ Liderlerin dayandırıldıkları tabanın öncelikle çağımızda demokratik meşruluğa göre oluşacağı bunun da eşit şartlarda yapılacak seçimlerle belirlenebileceğini ortaya koymaktadır. Çünkü ne kadar demokratik düşünceler ileri sürseler de, liderler doğal olarak iktidarlarını koruma ve devam ettirebilme, hatta iktidarlarını giderek artırma eğilimi içindedirler. Siyasi parti bağlamında ele alındığında, parti tüzüklerinin sadece kâğıtlarda kaldığı, uygulamalarda hayal bile edilemeyecek entrikalı yollara sapıldığı ve seçimlerde de etkili olduğu, böylece belli bir grubun hâkimiyetinde otokratik bir güç yaratıldığı görülmektedir. Dolayısıyla siyasi partiler oligarşik bir yapıya sahip kuruluşlardır ve siyasi iradenin oluşumu tekeli, önder grupların elindedir.¹⁸⁶

Türkiye’de siyasi liderlerin doğuşu genellikle tepeden inmeci yöntemlerle ve sınırlı bir rekabet ortamı içinde söz konusu olmuş; bunda Osmanlı’dan alınan siyasî kültür etkili bir rol oynamıştır.

¹⁸⁴ Turan a.g.e. s.108

¹⁸⁵ Duverger a.g.e. s. 189

¹⁸⁶ Perinçek a.g.e.s. 131

Aslında, sadece parti delegelerinin parti liderini seçmesi yetmez. Çünkü belli bir delege sayısının parti genel başkanını seçmesi belki ona hukuki bir yer verebilir. Ancak siyasi kültür o genel başkanın ancak ve ancak halk tarafından temsilci-milletvekili seçilmesiyle bir geleneği gerektirdiği unutulmamalıdır.

Parti içi demokrasinin gelişmesi ve parti içyapılarında demokratik teamüller-gelenekler oluşturmasında liderlerin rolü büyüktür. Yeni bir demokratik geleneğin tutum ve davranışlarımıza yansması, öncelikle liderlerin doğru ve düzeyli bir politika üretmesine bağlıdır. Zira liderler her zaman inanılır ve güvenilir olmalı halkın taleplerini dinlemelidir. Liderlerin ve lider etrafında bulunan kadroların kişisel ihtiras ve kıskançlıklarından arınması, parti örgütünün kendi sultası altında tutmaması gerekir. Aksi takdirde partilerde liderler ve ona sadakatle bağlı belirli bir belirli bir dar grubun sultası söz konusu olabilmektedir. Lider sultasında, genel başkan ve onun katmanları partiyi çete gibi ele geçirdiğinde otuz sene sonrasında da aynı kişiler –liyakatli değil, sadakatli kişiler- siyasi partiyi ve devleti yönetirler. Liderlerin çevresinde genellikle uzman nitelikli kadrolar bulundurulmaz. Lidere itaat edenler parti yönetimine egemendir.¹⁸⁷

Çağdaş toplum ve siyasal rejim için önemli olan birinci adam olmak tutkusu, ondan sonra gelebilecek olan ikinci adamların yetiştirilmesini önlemektedir. Siyasal hayat bir kadro işidir. Türk siyasal hayatında buna rastlamak olanaklı değildir. Parti liderleri adeta bir kuvvet komutanı gibi sadece emir veren sultacı otoriter liderler olmuşlardır. Aha da önemlisi partiler liderleriyle özdeşleşmişlerdir. Siyasal yaşamımız boyunca sürekli bir diyalog kopukluğu ve uzlaşmazlıklar yaşanmış, liderlerin tutumundan veya kişisel çekişmelerden, yeni partiler doğmuş, yine de ikinci adamlar ve kadro hareketi bilinci yerleştirememiştir. Oysa siyaset ve partiler belli grupların, aynı ideolojiyi taşıyan kişilerin ortak bilinç ve aksiyonla yürütülebileceği, iktidar olabilme olgusudur.¹⁸⁸ Türkiye’de liderlerin partilerini yönettikleri sürede kıskanç davrandıkları, kendilerinden sonra göreve gelebilecek

¹⁸⁷ Tuncay a.g.e. s. 185

¹⁸⁸ Kalaycıoğlu a.g.e. s. 65

potansiyel liderler yetiştirme ya da onlara şans tanıma yönünde gayret göstermedikleri görülmektedir.

Öncelikle demokrasi kültürü, demokrasi tecrübeleri, demokrasi bilinci ve demokrasi kurumlarının batı standartlarına erişmesi, bunların ekonomik gelişme ve refah toplumuyla bütünleşmesi, yani kalkınmış ve sanayileşmiş bir toplumun yaratılması esastır. Gelir dağılımı bozuk bir toplumun sadece batı kurumlarını almakla demokrasinin kurumsallaşabilmesi oldukça zordur. Böyle bir sosyo-ekonomik yapıda toplum daima bir kurtarıcı arayacaktır. Zaten devlet geleneğimizde otoriteye bağlı olarak lidere itaat ve bağlılık, boyun eğme daima var olduğu için; sanki siyasal düzeni da ancak kurtarıcı, her şeyi bilen liderler kurabilirler. Bu bağlamda ülkemizde liderler siyasal çevresi tarafından öne çıkarılmakta, belli tavizler sonucu yarışa katılabilmektedirler. Oysa bilgili, becerikli, başarılı erdemleri olan, dürüst ve sözlerine güvenilen kişilerin, yani liderde bulunabilecek özelliklere göre yarışabilenlerin lider olması demokrasinin gereğidir.¹⁸⁹

3.2.2. Kongreler

Siyasal partilerin temel kuruluşları arasında, en başta kongreleri gelmektedir. Belde, ilçe, il ve büyük kongrelerin hepsi birbirine bağlı olarak yapılır. En alttan başlayarak en üst sıraya kadar bu teşkilatlar birbirine bağlı olarak çalışmaktadırlar. Normal kongreler genellikle iki yıldan az, üç yıldan fazla süreler içinde yapılmamaktadır. Siyasi partilerde en büyük karar ve denetim organı kongrelerdir. Kongreler, teşkilatların, belde başkanından, genel başkan ve belde yönetim kuruluna kadar her kademede faaliyetlerini, gelir-gider cetvellerin, yani partinin hesap durumunu kontrol eder, denetler. Bunları kabul veya reddeder veya bir kısmını ret, bir kısmını kabul eder. Yönetimin aklanması için ibra edilmesi şarttır. Siyasi partilerin kongrelerine verdiği önem ve kongrelerinin yapılış tarzları onların oligarşik ve demokratik bir yapılanma içinde olup, olmadıklarının en önemli göstergeleridir.

¹⁸⁹ Tuncay a.g.e. s. 187

Kongreler, siyasi partilerin iradesini yansıtacağına göre, iradeye ipotek konulmaması gerekmektedir. Ancak partilerin tüzükleri incelendiğinde, başından kongre iradesine ipotek konulduğu görülmektedir.

Türkiye’de siyasi partilerin kongreleri aynı zamanda demokrasimizin gelişme düzeyini de göstermektedir. Demokrasi de bulunduğumuz noktanın nerede olduğunu adeta kongrelerden öğrenebiliriz. Çünkü toplumun siyasi kültürü kongre salonlarına da yansır. Politikacıların amacı, kongrelerde etkili olup, olunmayacağına bakılmaktadır. Dolayısıyla kongre iradesine ipotek konulamaz ifadesi Türkiye’de gerçeği pek ifade etmemektedir.

Kongrelerin öncesinde, kongre süresinde ve kongrelerin sonunda; Türkiye’de demokratik bir teamülün kurulamadığı, bütün mücadelenin partiyi ele geçirmek için yapıldığını, bu nedenle parti iktidara da gelse sınırlı bir kadro tarafından yönetilip yönlendirildiğini belirtmek mümkündür.¹⁹⁰

3.3. Üyelerin Parti Yönetiminde Etkinlik Sorunu

Türkiye’de siyasi partilere üyelik kriterleri ve uygulamaları açısından farklı durumların yaşandığı görülmektedir. Hemen hemen tüm partilerimiz kitle partisi olduklarını ileri sürmekte, üye kaydına büyük önem vermekteler. Ülkemizde parti üyelik kriterleri ölçü alınarak, örgütsel işleyişi yönüyle, tam bir kitle partisi gösterebilmemiz de oldukça zordur. Türkiye’de siyasi partilerin örgütsel yapıları kadro partisi özelliklerine daha yakındır.

Siyasi partilerimize üyelik belli sınırlamalarla mümkündür, en önemli öge yaş sınırıdır. Asker, polis ve devlet memurlarına parti üyeliği sınırlı tutulmuştur. Üye olmak isteyen kişinin kendi iradesine dayalı kişisel müracaatı olması gerekir. Oysa

¹⁹⁰ Tuncay a.g.e. s. 193

partilere kendiliğinden gelerek üye olmak isteyen çok sınırlı kişi vardır. Her mahallede ajan durumunda olan kişilerin özel çalışması sonucunda ve yeni üyelere belli vaatlerde bulunarak kayıt yapma yoluna gidilmektedir. Mesele kabarık üyeye sahip üye ağalarının ileride yapılacak delege, aday belirleme beklentilerine ait pazarlık güçlerinin oluşturulmasıdır. Bundan dolayı sağlıklı bir üye kaydı yapıldığı söylenemez. Bu durum, partinin sağlıklı yapılanmasını da engellemekte, partiye sahiplik ölçüsü kazandırılmamaktadır. Sonuçta demokrasimizin içine düştüğü müdahalelerde de hiç kimse parti lider ve kadrolarına sahip olamamaktadır. Üyelik bilinci olmayan partilerin gerek ideolojisi gerekse liderlerinin kamuoyundan destek beklentisi siyasal rejime uygun düşmemektedir. Sağlıksız üye kaydı, sağlıksız yönetimleri, sağlıksız yönetimler de sağlıksız liderleri doğurmakta; sonuçta kural egemenliği yerine kişi egemenliği geçerli olmaktadır.¹⁹¹ Türkiye’de sağlıklı ve demokratik bir parti yapılanmasının oluşabilmesi için parti üyeliği yeniden hukuki normlara bağlanarak, demokrasi ilkelerine uygun olarak düzenlenmelidir.

Parti üyelerinin aktif olarak üst kademeleri etkileyebilmeleri, parti kararlarına katılmaları, parti içinde özgür bir siyasi ortam yaratılmasına bağlıdır. Parti yönetici kadrolarının seçiminde parti üyeleri arasında herhangi bir ayırım yapılmamalıdır. Parti üyeleri yöneticiler arasında girme bakımından eşit şansa sahip olmalıdır.¹⁹² Oysa yönetim kademeleri, bölgelerine gelen parti üst kademesine asla soru bile sorulmasına ve eleştiride bulunulmasına izin vermezler. Hâlbuki siyasal olaylara ilgi duyan, bu olaylara uygun bir davranış kalıbı oluşturan bireyler-üyeler öncelikle parti içinde aranmalıdır. Parti içi demokrasinin asıl amacı, siyasal sürece hiçbir zaman katılmayan grupların siyasal sürece katılmasını sağlamak iken, hizmet grupları kabul ettiğimiz siyasi partilerin böyle dikta yönetimler ile kilitlemesi rejim açısından son derece tehlikelidir.¹⁹³

Üyelerin uyması gereken kurallar ve disiplin suçlarını nasıl ki tüzükler belirlemişse, partinin üst organlarının da sorumluluklarını görevlerini tüzükler adil ve

¹⁹¹ Hüsnü Erkan, *Demokrasi ve Piyasa Ekonomisinde Birlikler*, Tükelmat A.Ş., İzmir, 1992, s.122

¹⁹² Perinçek a.g.e. e. 161

¹⁹³ Tuncay a.g.e. s. 204

eşit şartlarda düzenlenmelidir. Çünkü partiler üyeleriyle hayatiyet kazanırlar. Bu da üyenin iradesini ortaya çıkaran seçme-seçilme hakkı ile açığa çıkmaktadır. Üye iradesine dayanmayan bir uygulamanın demokratikliği ileri sürülmemelidir.

Sonuç olarak; üyelerin durumu parti tüzüklerinde ki şekli hükümlere veya lider ve sözcülerin açıklamaları ile belirlemek pek gerçeği ifade etmemektedir. Her şeyden önce belli bir denetimi ve koordinasyonu gerektiren yeni bir üye kaydı sisteminin bulunması gerekir. Siyasi partilerin üyelerinin etkinliği açısından; bütün uygulamalarının demokrasi esaslarına aykırı olmayacağı ilke olarak benimsenmelidir.

3.4.Türkiye’de Parti İçi Demokrasinin Avrupa Birliği Uyum Süreci Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Türkiye’deki demokratikleşme hareketleri 150 yılı devirirken hala daha demokratikleşme kavgası devam ediyor. Demokrasimizin Kopenhag Kriterlerine uyum sağlamasının yeterli olup olmadığı, Avrupa Birliği normları ile sağlanan uyumun uygulamaya yansıyor yansımayacağı tartışılıyor. Türk demokrasisi 1839’dan bu yana sancılarla büyüyor. Kopenhag Kriterlerine uyum sağlayabilmek için tek gecede onlarca kanunda değişiklikler yapabilen, 1982 Anayasası’nı neredeyse yeni baştan yazan, “mevzuat tamam sıra uygulamada” diyerek toplum mühendisliğine soyunan siyasi partilerimiz bu süreçte kendilerini ve Türk siyasetini çok yakından etkileyen 12 Eylül askeri darbesi ve rejiminin günümüze yadigar bıraktığı 2802 sayılı Siyasi Partiler Kanunundaki parti içi demokrasiyi engelleyici hükümleri aynı şekilde iyileştirme çabası içine girmemişlerdir. Devleti demokratikleştirme amacıyla hareket edenler önce kendilerini demokratikleştirme gereği duymamışlardır. Avrupa Birliği, hiçbir zaman “şu partiler kanununu değiştir de parti içi demokrasiyi tesis et” demiyor.¹⁹⁴

¹⁹⁴ <http://www.yusufiye.net/modules.php?name=News&file=article&sid=135> e.t: 22.07.2010

2002 ve 2003 yılında partilerin kapatılması ile ilgili hükümlerde yapılan geniş kapsamlı değişiklikler ne yazık ki siyasi partilerin iç işleyişlerini düzenleyen maddeler yönünden bir türlü gerçekleştirilememiştir. Parti içi demokrasiyi tesise yarayacak teşkilatlanma ve üyelik yapısı, kongreler, parti içi seçimler, parti adaylıkları, disiplin ile ilgili işler hakkındaki hükümlerde geriden takip edilen Avrupa siyasi partilerine yaklaşabilmek için herhangi bir çaba sarf edilmemiştir.

Elbette ki 2002 ve 2003 yıllarında parti kapatmayı zorlaştırıcı yöndeki gerek anayasal ve gerekse de yasal değişiklikler oldukça yerinde ve demokrasimiz açısından sevindiricidir. Zira ne yazık ki son on yılda Anayasa Mahkemesince kapatılan siyasi partilerle Türk siyaseti parti mezarlığına dönüşmüş bulunmakta idi. Kapatılan partiye ait aynı mekânın partililerce kurulan yeni parti tarafından da sadece aynı renk ve benzer isim – amblem taşıyan yeni partiye ait tabelanın asılması suretiyle kullanılmaya devam edilmesi gibi trajik-komik sonuçlar doğuran ve kapatılan partileri daha da güçlendirerek siyasi yaşamlarına devam etmelerinden başka bir işe yaramayan siyasi parti kapatmaları böylelikle bir nebze olsun son bulmuş oldu. Ancak siyasetin demokratikleşmesi için devletin siyasete müdahale etmemesi değil anti demokratik uygulamalara müdahale ederek dâhil olması gerekmektedir.¹⁹⁵

¹⁹⁵ <http://www.yusufiye.net/modules.php?name=News&file=article&sid=135> e.t: 22.07.2010

SONUÇ

Türkiye'deki demokratikleşme hareketleri 150 yılı devirirken hala demokratikleşme kavgası devam ediyor. Türkiye'de demokratikleşme hareketlerinin son on yılda Avrupa Birliği üyelik sürecinde kazandığı ivme ile reformların gerçekleştirilmesinde neden bu kadar geç kalındığı tartışılarsun toplumsal hayattaki cemaat kültürü siyasi yasama da çoktan egemen olmuştu. Yapısı itibariyle bireyciliğin geri planda olduğu toplumumuzda sadece dinsel gruplaşmalar değil sanat, spor, bilim, hukuk, bürokrasi ve nihayet siyaset alanında da bir lider etrafında hiyerarşik cemaatleşme o alanda var olmanın en azından güçlü olabilmenin ve tutunabilmenin altın kuralı haline geliyordu. Sorgulamadan araştırmadan soru sormadan merak etmeden sadece bir lider ve oluşum etrafında toplanarak saf tutarak yaşamda kendine yer edinmek bugün göreceli başarıya giden en kestirme ve kolay yoldur. Bu durumun siyasete etkisi Türk siyasetinin Avrupa siyasetini yaklaşık 50 yıl geriden takip etmesi olmuştur.

Günümüzde Türk siyasal partileri, hem yapı itibariyle yozlaşmış hem de önemli ölçüde işlevsiz hale gelmişlerdir. Siyasal partiler, geleneksel parti anlayışına bağlılıkları ve bunu pekiştiren bazı yasal düzenlemeler yüzünden, halktan kopuk, oligarşik örgütler haline bürünmüş ve seçmenleri temsil etme yetenekleri son derece zayıflamıştır.

Günümüzde Türk siyasal partilerin tamamında çok ciddi olarak, lider sultanı vardır. Bunun yanında parti merkez yönetimlerinin oligarşik tutum ve yaklaşımları sorunun boyutunu büyütülmektedir. Bu durumun esas nedeni ise, demokratik siyasal kurumsallaşmanın sağlanamamasıdır. Bu bağlamda lider sultanı ve oligarşik örgütlenmenin olgusal bazı dayanakları olsa bile, bunun bir kader olmadığını belirtmeliyiz. Zira çoğulcu demokratik rejim gerçekleştirilemeyecek bir ideal değildir. Siyasal partilerin temel sorunlarından biri de ülkemizde partilerin menfaat temin eden ve dağıtan örgütler olarak görülmesidir. Bu durum hem siyasal sistemi tıkamakta hem de siyasal partilerin asıl işlevinden uzaklaşmasına neden olmaktadır.

Ülkemizde siyaset, bir kamu hizmeti aracı olarak görülmemekte, siyasetle ilgilenenler bu çabayı bir yatırım olarak görmekte ve karşılığını beklemektedirler.

Gerçekten günümüzde siyasal partiler olmaksızın demokrasinin yaşamasına ve işlemesine olanak yoktur. Bu nedenle demokrasiyi yaşatmak ve sürdürmek için siyasal partilerin demokratik bir içyapıya sahip olmaları gerekmektedir. Aksi halde kendi içlerinde demokrasiyi uygulayamayan partilerin ülke bazında demokrasi mücadelesi yapması gerçekçi olmayacaktır.

Bundan dolayı siyasal partiler iktidara geldiklerinde tüm toplum düzeyinde kuracakları demokratik yapının bir örneğini daha iktidara gelmeden parti içinde yaşama geçirmek zorundadırlar. Bu nedenle parti içi demokrasi olgusu ile demokrasinin kurumsallaşması arasında önemli bir paralellik olduğu söylenebilir.

Parti içi demokrasiyi gerçekleştirmek için yapılacak hukuksal düzenlemeleri, tek tip parti düzeni oluşturmaya yönelik değil, demokratik bir parti içyapısı oluşturmaya yönelik olmalıdır. Sadece hukuksal düzenlemelerin varlığı parti içi demokrasiyi gerçekleştirecek değildir. Parti içi demokrasi, demokrasinin tüm kurum ve kurallarının toplumun bütün kesimlerince benimsenip sahiplenilmesiyle uygulamaya konulabilecektir. Parti içi demokrasinin yokluğu veya eksikliği salt hukuksal bir sorun olmaktan çok, siyasal kültürle ilgili bir sorundur.

Türkiye’de parti içi demokrasinin yerleşmesi için, gerekli, sosyo-ekonomik, kültürel ve yasal zemin henüz oluşmamıştır. Kanuni düzenlemelerden daha da önemlisi siyasal kültürün yerleşmesi, lider sultas kavramının silinmesi ve kararların tabandan tavana doğru alınmasıdır. Netice itibariyle parti içi demokrasi, bir ülkenin demokratikleşmesi için gereklidir ve demokratik siyaset, parti içi demokrasi tam manasıyla gerçekleşmeden mümkün olamayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akçalı, Nazif, *Çağdaş Siyasi Rejimler*, Bilgehan Basımevi, İzmir, 1989
- Akgündüz, Ahmet, “31 Mart Hadisesi’nin İçyüzü”, *Yeni Dünya Dergisi*, İstanbul, 2010
- Aksoy, Mustafa, *Sosyoloji ve Sosyal Bilimlere Giriş*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000
- Akşin, Sina, *Türkiye Tarihi 4*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995
- Aktan, Coşkun Can, *Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi (1980-1990 Türkiye Deneyimi)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1992
- Albayrak, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004
- Arıkan, Burak, *Milliyetçi Hareket Partisi: Türk Sağının Türk Sorunu*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008
- Anadol, Cemal, *Alparslan Türkeş: Olaylar, Belgeler, Hatıralar ve MHP*, Burak Yayınevi, İstanbul, 1995
- Aşgın, Sait, *Türkiye’nin Demokrat Partili Yılları*, Altınarı Ofset, Karaman, 2001
- Ateş, Toktamış, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008
- Toktamış, Ateş, *Demokrasi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1991.
- Ateş, Turan, *Demokrasi Siyasi Partiler ve Seçim*, Beta Yayınları, İstanbul, 2007
- Ayata, Ayşe Güneş, *CHP-Örgüt ve İdeoloji*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992
- Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam (2.cilt)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985
- Beneton, Philippe, *Toplumsal Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991
- Bila, Hikmet, *CHP 1919–2009*, Doğan Kitap, İstanbul, 2009
- Bora, Tanıl, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Liberalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005

- Bosuter, Kudret, *Türk Siyasi Partiler Sisteminde Parti İçi Demokrasi*, Ulusal Basımevi, Ankara, 1969
- Bozdağ, İsmet, *Demokrat Parti ve Ötekiler*, Kervan Yayınları, İstanbul, 1975
- Burçak, Rıfık Salim, *On Yılın Anıları*. Turhan Kitabevi. Ankara. 1998.
- Cantzen, Rolf. *Daha Az Devlet Daha Çok Toplum*, (çev. Veysel Atayaman), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994
- Cem, İsmail, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Can Yayınları, İstanbul, 1974
- Cemal, Hasan, *Özal Hikayesi*, Doğan Kitap, İstanbul, 2000
- Cotteret, Jean-Marie, Emeri, Claude, *Seçim Sistemleri*, İletişim Yayınları
- Çam, Esat, *Siyaset Bilimi*, Der Yayınları, İstanbul, 1984
- Çavdar, Tevfik, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi Cilt*, İmge Kitabevi, Ankara, 1996
- Duru, Orhan, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye’nin Kurtuluş Yılları*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1978
- Duverger, Maurice, *Siyasi Partiler*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986
- Erkan, Hüsnü, *Demokrasi ve Piyasa Ekonomisinde Birlikler*, Tükeltmat A.Ş. İzmir, 1992
- Eroğul, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara, 1990
- Eryılmaz, Bilal, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992
- Fincancıoğlu, Yurdakul, *Demokraside Duraklama Yılları*, Büke Yayınları, İstanbul, 2000
- Goloğlu, Mahmut, *Milli Şef Dönemi*, İstanbul, 1974
- Gürbüz, Yaşar, *Siyasal Sistemler*, May Yayınları, İstanbul, 1980
- Hungtinton, S. P. Dominguez, J. *Siyasal Gelişme*, Siyasi İlimler Derneği. Ankara, 1975
- Huntington, Samuel, *Üçüncü Dalga Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratikleşme*, Çev : Ergun Özbudun, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993

- Kabasakal, Mehmet, *Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991
- Kalaycıoğlu, Ersin, *Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi*, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1995
- Kapani, Münici. *Politika Bilimine Giriş (4. Baskı)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1988
- Kara, Nihal, Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları, *Tarih ve Demokras*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992
- Karatepe, Şükrü, *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*. İz Yayıncılık, İstanbul, 1993
- Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, 1967
- Keyder, Çağlar, “Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası” *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Bilim Dizisi Yayınları, İstanbul, 1998
- Kırçak, C. *Türkiye’de Gericilik 1950–1990*, İmge Yayınevi, Ankara, 1993
- Kılıklı, Namık, “Demokratik Baskı Grupları” *Palandöken*, Erzurum Kültür ve Dayanışma Vakfı Yayın Organı, Sayı:10, İzmir, 1995
- Kışlalı, Ahmet Taner, *Siyaset Bilimi*, İmge Kitabevi, Ankara, 1992
- Kışlalı, Ahmet Taner, *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi*, İmge Yayınevi, Ankara, 1994
- Kongar, Emre, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Cem Yayınları, İstanbul, 1976
- Kuyaş, Ahmet, *Gençler İçin Çağdaş Tarih*, Epsilon Kitabevi, İstanbul
- McLean, Lâin, “Lobicilik Çıkar Gruplarının Rolü”, *Politik Yozlaşma ve Rant Kollama*, Ankara, 1994
- Mert, Nuray, *Merkez Sağın Kısa Tarihi*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007
- Meşe, M.Şevki. Uslu, Emrullah. “İnsan Hakları ve Polis”, *Yeni Türkiye Dergisi(s.21)*, Ankara, 1998
- Oral, Cavit, *Demokrasi ve Siyasi Partiler*, Kemal Matbaası, Adana, 1975
- Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası-1*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2006
- Öğün, Süleyman Seyfi, *Türk Politik Kültürü*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000

- Öz, Esat, *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992
- Özbudun, Ergun, *Siyasi Partiler*, A.Ü.H.F. Yayınları, Ankara, 1979
- Özbudun, Ergun, *Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür*, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara, 1995
- Özbudun, Ergun, Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi, *Türkiye’de Demokrasi ve Demokrasi Kültürünün Gelişimi*, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, İzmir, 1990
- Özel, Mustafa, *Refahlı Türkiye*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997
- Öztekin, Ali, *Siyaset Bilimine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001
- Perinçek, Doğu, *Anayasa ve Partiler Rejimi*, Kaynak Yayınları, Ankara, 1985
- Robertson, K. G. Demokrasi ve Gizlilik (Çev. Musa Ceylan), *Türk İdare Dergisi*, Ankara, 1994
- Sander, Oral, *Siyasi Tarih (1918–1994)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2002
- Sarıbay, Ali Yaşar, *Kamusal Alan Diyalojik Demokrasi Sivil İtiraz*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000
- Sarıbay, Ali Yaşar, *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000
- Sencer, Muzaffer, *Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*, May Yayınları, İstanbul, 1974
- Sezen, Saim, *Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemlerinin Parlamenteoya Etkileri*, TODAİE Uzmanlık Tezi, 1990
- Soysal, Mümtaz, *Yüz soruda Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1997
- Tanıyıcı, Şaban, “Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi,” *Türkiye’de Siyasal Hayat, Cilt:1*. İstanbul: Aktüel Yayınları. İstanbul, 2005
- Tanör, Bülent, *Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri*, TÜSİAD Raporu, 1997
- Teziç, Erdoğan, *Siyasi Partiler*, İstanbul, 1976
- Timur, Taner, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991

Tokgöz, Zübeyir, *Demokratikleşme Sürecinde Siyasal Partiler*, Günce Yayıncılık, Ankara, 1999

Turan, İlder, *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1977

Turan, Şerafettin, *Türk Kültür Tarihi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002

Tunaya, Tarık Zafer, *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, Ekin Yayınlar, İstanbul, 1982

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler 1859-1952*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1952

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler(1908-1918)*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988

Tuncay, Suavi, *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*, Gündoğan Kitabevi, Ankara

Türküne, Mümtazer, *Siyaset*, Lotus Yayınevi, Ankara, 2008

Yanık, Murat, *Parti içi Demokrasi*, Beta basım, İstanbul, 2002

Yavaşgel, Emine, *Seçim Sistemleri ve Türkiye’de ki Durum*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004

Yayla, Yıldızhan, *Anayasa Hukuku Ders Notları*, Marmara Üniversitesi Yayın No:426, İstanbul, 1985

Yetkin, Çetin, *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1983

Yücekök, Ahmet, *Siyasetin Toplumsal Tabanı*, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara, 1987

http://tr.wikipedia.org/wiki/Siyasi_parti e.t: 11.11.2009

http://tr.wikipedia.org/wiki/Osmanl%C4%B1_Devleti'ndeki_siyasi_partiler
e.t: 06.12.2009

http://tr.wikipedia.org/wiki/31_Mart_%C4%B0syay%C4%B1 e.t: 01.03.2010

<http://www.gastebursa.com/Yazar.aspx?YaziID=370> e.t: 03.03.2010

www.calismatoplum.org/sayi19/michels.pdf e.t: 03.03.2010

<http://www.n-f-k.com/nfkforum/index.php?showtopic=6841> e.t: 03.03.2010

http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye_Cumhuriyeti'nin_tek_partili_d%C3%B6nemi e.t: 14.03.2010

- http://www.turkfederasyon.com/altsayfadetay.php?dokuman_kod=45
e.t:14.03.2010
- <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II7.pdf> e.t: 14.03.2010
- http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye_Cumhuriyeti'nin_tek_partili_d%C3%B6nemi e.t: 14.03.2010
- <http://www.tariharastirmalari.com/Ait2donemicindekiler.html> e.t:16.03.2010
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Marshall_Plan%C4%B1 e.t: 17.03.2010
- http://www.eastweststudies.org/tr/makale_detail.php?tur=100&makale=63
e.t: 30.03.2010
- www.fatih.edu.tr/~omercaha/Makaleler/.../Tde%20Demokrasi.DOC
e.t:07.04.2010
- <http://www.itusozluk.com/goster.php/milliyet%E7i+demokrasi+partisi>
e.t:19.04.2010
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Milliyet%C3%A7i_Demokrasi_Partisi
e.t:19.04.2010
- http://www.akparti.org.tr/parti-tuzugu_80.html e.t: 06.05.2010
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Adalet_ve_Kalk%C4%B1nma_Partisi
e.t:06.05.2010
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0deoloji> e.t: 28.05.2010
- <http://www.yusufiye.net/modules.php?name=News&file=article&sid=135> e.t:
22.07.2010